

KRUS håndbok

Håndbok i samtale- grupper for voldsdømte

av Per Isdal

i samarbeid med
Baar Bias Dammann

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
2003

Håndbok i samtale grupper for voldsbemte

Utgitt av:
Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
Postboks 6138 Etterstad
0602 Oslo
www.krus.no

Rev. utgave, 2003
Første gang utgitt i 1998

© Copyright: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, Oslo 2003

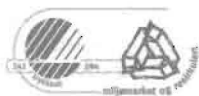
© Copyright til håndboka brukt utenfor kriminalomsorgen eller i andre land enn Norge:
Per Isdal (per.isdal@sensewave.com)

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

I serien
KRUS håndbok

ISBN: 82-91910-30-8

Grafisk design: Digitalpress
Trykk: Hippopotamus AS

INNHOLDSFORTEGNELSE

INNHold	3
DEL 1 - BRUKEN AV HÅNDBOKA	9
DEL 2 - MÅLSETTING OG ORGANISERING	10
2.1. HISTORIKK	10
2.2. MÅLSETTING	11
2.3. OM Å DRIVE GRUPPER I ET FENGSEL	15
2.4. STØTTE FOR OG MOTSTAND MOT SAMTALEGRUPPER	16
2.5. SAMTALEGRUPPER KONTRA SIKKERHET OG KONTROLL	18
2.6. ORGANISERING	19
2.7. RAMMEVILKÅR FOR GRUPPELEDERNE	20
2.8. HVEM KAN DRIVE SAMTALEGRUPPER?	21
2.9. HVA ER FORSKJELLEN PÅ SAMTALEGRUPPE OG TERAPIGRUPPE?	22
2.10. SAMTALEGRUPPE I FRIOMSORGEN	23
DEL 3 - TEORI	30
3.1. INNLEDNING MED UTGANGSPUNKT I KASUS	30
3.2. HVA ER VOLD?	35
3.3. VOLDENS NATUR	36
3.4. VOLDSROLLER	38
3.5. VOLDENS ANSVAR	40
3.6. VOLDENS ÅRSAKER	41
3.7. SEKSUELLE OVERGREP/MISBRUK	48
3.8. HVORDAN OPPLEVES VOLDEN?	42
3.9. VOLD OG ENDRING	44
3.10. VOLD OG TALL, VOLDSDØMTE I FENGSEL	45
DEL 4 - RAMMENE FOR GRUPPA	48
4.1. MÅLSETTING	48
4.2. STED	48
4.3. INNHold	49
4.4. TID	49
4.5. STØRRELSE	50

4.6.	ÅPNE KONTRA LUKKEDE GRUPPER	50
4.7.	TAUSHET OG RETNINGSLINJER FOR TAUSHETSPLIKTEN TIL GRUPPELEDERNE	51
4.8.	SAMMENSETTING	56
4.9.	KONTRAKT	57
4.10.	HVEM KAN DELTA?	58
4.11.	GRUPPELEDERNE / ROLLEAVKLARING	58
4.12.	REKRUTTERING	61
4.13.	GANGEN I ET GRUPPEMØTE	62
4.14.	UTEBLIVELSE	63
4.15.	NÅR NOEN SLITER	63
4.16.	NÅR NOEN BEGYNNER	63
4.17.	NÅR NOEN SLUTTER	63
4.18.	FERIEAVSLUTNING	64
DEL 5 -	HVORDAN SNAKKE OM VOLD	65
5.1.	OM Å FÅ MENNESKER TIL Å SNAKKE	65
5.2.	HVORDAN FÅ MENNESKER TIL Å SNAKKE OM VOLD?	67
5.3.	SPØRRETEKNIKKER	69
5.4.	BRUK AV ØVELSER	70
5.5.	Å SNAKKE OM VOLD I ET FENGSEL	73
5.6.	HVORDAN KAN GRUPPA HJELPE TIL?	74
5.7.	FALLGRUVER	75
5.8.	VANSKER	76
5.9.	ETTERREAKSJONER PÅ GRUPPA	77
DEL 6 -	GRUPPER I PRAKSIS	79
6.1.	FØRSTE GRUPPEMØTET	79
6.2.	ANDRE GRUPPEMØTET	80
6.3.	VIDERE PROGRESJON	80
6.4.	TRE FASER I GRUPPA	81
6.5.	SAMARBEID	84
DEL 7 -	SÆRTEMA I GRUPPER	87
7.1.	MÅLSETTING FOR SEDELIGHETSGRUPPA	87
7.2.	OM Å ARBEIDE MED SEKSUALITET	88
7.3.	RUS OG VOLD	90
7.4.	SAMTALEGRUPPER SOM ETT AV FLERE TILTAK	96
DEL 8 -	OPPFØLGING	94

8.1. VEILEDNING	94
8.2. OM Å TAKLE MOTSTAND	95
8.3. EVALUERING	98
8.4 REGISTRERING AV DELTAKELSE - SKJEMA	100
DEL 9 EGENPROSESS	103
9.1. HVORFOR EGENPROSESS?	103
9.2. HVORDAN EGENPROSESS?	103
9.3. EGENPROSESS FOR SAMTALEGRUPPELEDERE	104
9.4. RESULTATET AV EGENPROSESSEN	106
LITTERATURLISTE	107

FORORD

Dette er en revidert versjon av den første norskproduserte håndbok for et program som retter seg mot innsatte dømt for vold og sedelighet, og som kan drives av fengselstjenestemenn og tilsatte i friomsorgen. Håndboka kan benyttes av tilsatte som har gjennomført KRUS' grunnopplæring i samtalegruppearbeid med volds- og sedelighetsdømte og som mottar veiledning.

Siden samtalegruppene startet i 1995 har metoden blitt tatt i bruk en rekke steder innen kriminalomsorgen, både i fengsler og i friomsorgen. Metoden har blitt formalisert gjennom en håndbok og nå kommer altså en revidert versjon av denne. KRUS har utviklet et omfattende kurs- og utdanningsopplegg knyttet til programmet gjennom et tredagers grunnkurs, en spesialopplæring for gruppeledere med varighet på 18 måneder, samt årlige erfaringssamlinger for gruppeledere og veiledere.

To ganger har samtalegruppene og opplegget rundt dem blitt evaluert. Først gjennomførte Jan Kjetil Arnulf (2001) en evaluering av opplæringsprogrammet (spesialopplæringen) for gruppeledere. Senere gjorde Arnulf og Bjørn Lau en evaluering av gruppeneffekt. Begge evalueringer viste et positivt resultat som ga kriminalomsorgen grunnlag for å videreutvikle metodikken.

Målet for samtalegruppene er å lage en strukturert situasjon der mennesker sitter sammen og snakker om vold, eventuelt seksuell vold og overgrep. Dette skal danne grunnlaget for en bearbeiding og endring av egne holdninger knyttet til vold og en motivasjon til å arbeide videre med seg selv.

Boka gir tilsatte et verktøy til å drive samtalegrupper og inneholder en teoretisk og en praktisk del med konkrete oppgaver.

Kristin Vollstad ved friomsorgen i Tromsø takkes for å ha skrevet avsnitt 2.10 om hvordan grupper drives i friomsorgen. Ragnar Kristoffersen og Torunn Højdahl takkes for viktige innspill og endringer i denne reviderte utgaven. Ian Petter Brodahl har språkvasket manus og bidratt med sin sedvanlige entusiasme.

KRUS, desember 2003

Harald Føsker

DEL 1 - BRUKEN AV HÅNDBOKA

Dette er en håndbok som retter seg mot dem som skal drive samtalegrupper om vold innenfor fengsel og i friomsorgen. Den er ment å skulle være et praktisk hjelpemiddel som på en lettfattelig måte setter leseren inn i både teoretisk forståelse og praktisk utføring.

Vi anbefaler leseren å starte med å lese del to til og med del fem (målsetting, teori, rammene for gruppa og samtaleteknikker). Denne delen av håndboka gir en overordnet innføring i hele idégrunnlaget for samtalegrupper og danner basiskunnskapen for å drive gruppene. Dette er grunnmuren og den delen av håndboka som virkelig bør gjennomarbeides og diskuteres.

Gjennom håndboka presenteres det jevnlig oppgaver og eksempler, og vi oppfordrer leseren til å gå gjennom disse (aller helst i samarbeid med sine medgruppeledere). Gjennomgåelse av oppgaveeksemplene gir en viktig erfaring i hvordan temaet vold (og seksualitet) er å tenke på og å snakke om. Denne erfaringen kan igjen gjøre at vi får større forståelse for gruppedeltakernes reaksjoner, følelser og atferd.

For dem som senere skal bli gruppeledere, anbefaler vi etter del to til fem å gå løs på kapittel ni som inneholder en beskrivelse av det arbeid gruppeledere bør gjøre med sine egne holdninger – egenprosessen. Vi tenker oss at egenprosessen må være et kontinuerlig prosjekt, men at det som er beskrevet i del ni, er noe alle skal gå igjennom. En grunnleggende idé i hele håndboka er at gruppedeltakerne ikke styres av andre psykologiske mekanismer enn vi selv gjør, at mennesker er ganske like. Det må være en forutsetning når man skal forstå og problematisere andre mennesker at vi er villig til å forstå og problematisere oss selv. Det er altfor lett og bekvemt å tenke at det bare er de andre det er noe galt med, eller at det er dem og så er det oss.

Del seks (grupper i praksis) beskriver mer nøyaktig hvordan man går fram for å starte og drive en gruppe. Denne delen bør studeres nærmere når det nærmer seg gruppestart. Del syv og åtte om oppfølging og særtemaer leses best når man er kommet i gang med gruppene.

DEL 2 - MÅLSETTING OG ORGANISERING

2.1. HISTORIKK

Forebygging av vold kan skje på tre nivåer: primært, sekundært og tertiært.

Primærforebygging (holdningskampanjer, nærmiljøtiltak, oppveksttiltak, skole, politi i gatene, gatebelysning osv.) retter seg mot alle innbyggere.

Sekundærforebygging (barnevern, terapitilbud, særtiltak for ungdomsgrupper) retter seg mot risikogrupper for å forhindre en voldsutvikling.

Tertiærforebygging (terapi, fengselsprogrammer osv.) er tiltak rettet inn mot dem som allerede har et voldsproblem for å søke å forhindre fortsatt vold.

Alle typer forebygging er viktige, samtidig er det slik at det er en relativt liten gruppe mennesker (menn) som står for en stor del av det som må kalles alvorlig vold, dvs. som utøver vold ofte og brutalt. Deres vold i kombinasjon med økende stoffmisbruk gjør at dette er en gruppe som jevnlig dukker opp i fengselssystemet. For å forebygge den alvorligste volden er det viktig å «gjøre noe» med denne gruppa.

Påvirkning (på tertiærplan) kan tenkes i to ulike retninger: straff eller behandling. Straff er i seg selv intet effektivt forebyggende middel, og spesielt ikke hvis straffen mangler et innhold ut over selve straffegjennomføringen. Det er i dag en rekke fengsler som driver volds- og sedelighetsprogrammer som bygger på modellen til psykolog Per Isdal fra ATV: Ila fengsel, forvarings- og sikringsanstalt, Bastøy fengsel, Berg fengsel, Arendal fengsel, Tromsø fengsel, Skien fengsel og Ringerike fengsel. Friomsorgen driver samtalegrupper i Oslo, Buskerud, Akershus, Nord-Trøndelag, Troms og Østfold.

Samtalegruppene skal være et tilbud til personer som er dømt for volds- eller seksualvoldsutøvelse (voldtekt eller seksuelle overgrep mot barn), eller som har hatt voldsproblemer i sine liv. Gruppene er bygget på forutsetningen om frivillig deltakelse.

Samtalegruppene har tre typer målsetninger, en praktisk-, en handlings- og en endringsmålsetting.

Den praktiske målsettingen er som følger:

Målsettingen med samtalegruppene er å lage en situasjon (strukturert) der mennesker sitter sammen og snakker om vold (eventuelt om seksuell vold/overgrep).

2.2. MÅLSETTING

Samtalegruppene har en svært enkel målsetting: Å få mennesker (i dette tilfelle domfelte) til å sitte sammen i en gruppe og snakke om vold. I den grad vi klarer å få en gruppe til å sitte sammen over tid og snakke om vold, er gruppa vellykket.

UTDYPING

«**Å LAGE...**» innebærer at enheten lager en struktur for samtalegrupper: hvem som skal drive med dem, hvordan de skal organiseres, hvordan de skal drives, hva som skal være gruppens rammer, hvordan rekruttering skal skje, hvordan gruppeledere skal skoles og veiledes, og hva gruppas innhold skal være.

«**EN SITUASJON...**», her menes en strukturert situasjon som fremmer at mennesker snakker om vold. Hovedelementet med en slik situasjon må være at den er trygg, fordi trygghet stimulerer til samtale og åpenhet. Vi tenker her på valg av riktig sted, på en systematisk lydhør gruppeledelse, på fravær av moral og fordømmelse, på taushetsplikt, på profesjonalitet i gruppelederens arbeidsform og på rutiner og ritualer som følger gruppa.

«**MENNESKER...**», i dette tilfelle domfelte og tilsatte i fengsel/friomsorg. Det som karakteriserer de domfelte, er at disse enten er dømt for volds- eller sedelighetsforbrytelser eller har voldsutøvelse som et «problem» i sine liv. Det som karakteriserer de tilsatte, er at disse er personer som har et engasjement i forhold til samtalegruppedrift, har et avklart og bearbeidet forhold til vold og har gjennomgått en skolering i samtalegrupper. Det som er felles for den straffedømte og den tilsatte, er at de er i gruppa frivillig.

«**SITTER SAMMEN...**», innebærer at en noenlunde fast gruppe mennesker sitter sammen i den samme gruppa over tid, på sitt faste rom, med sine faste gruppeledere og er en gruppe.

«**SNAKKER OM VOLD...**», med dette mener vi at samtalen i gruppa skal være omkring et spesifisert tema: VOLD. Samtalen om vold skal være seriøs og personlig og dreie seg omkring egne erfaringer, tanker, holdninger og følelser om/til vold. Gruppa prøver gjennom dette å øke bevisstheten i forhold til volden og dens konsekvenser.

Vi gjentar: Målet er at en gruppe mennesker skal sitte sammen og snakke om vold. Dersom gruppa oppnår dette, er målsettingen nådd. Gruppedeltakerne har ikke meldt seg på en gruppe der de skal forandres eller behandles, og gruppelederne skal ikke drive behandling eller terapi. Når vi har valgt å lage en samtalegruppe om vold, så er det allikevel fordi vi har en tro på samtalen om det som er vanskelig.

Gruppas målsetting er ment å tilføre volds- eller sedelighetsdømte noe som i liten grad finnes i straffegjennomføringen, et sted der de under trygge og strukturerte rammer kan sitte sammen og dele egne erfaringer, følelser og betraktninger omkring et viktig tema: vold. Vi tenker både generelt i forhold til holdninger og verdier omkring volden i vårt samfunn og spesifikt i forhold til volden i eget liv. Vi ser dette som et konstruktivt alternativ til vanlig straffegjennomføring fordi:

- Volden som folk har utført/er dømt for, omtales sjelden i det hele tatt, tanker rundt voldserfaringer deles ikke og bearbeides ikke gjennom å luften erfaringene med andre.
- Dersom den forsøkes påpekt av andre, skjer dette gjerne i form av en konfrontasjon eller et angrep, der det vil være naturlig at den konfronterte forsvarer og beskytter seg (gjennom benekting og bagatellisering, eksternalisering og ansvarsfraskrivelse).
- Dersom den omtales fra den innsatte selv, blir dette gjerne på måter som virker selvbeskyttende (i form av skryt, bagatellisering eller overdrivelse, omskriving osv.), fordi det vil være viktig for ham hvordan andre ser på ham.
- Voldserfaringer er ofte skammelige – kanskje særlig for menn – og den vil derfor tendere til å skjules eller fornektes innenfor rammene av et «tøft» system som fengselet.
- Innenfor «kontrollerende instanser» som friomsorgen kan domfelte være redde for hvilke negative konsekvenser åpenhet omkring problematisk atferd kan få.

Når vi foreslår en samtalegruppe, er ikke dette bare fordi vi ønsker at mennesker skal snakke om vold, men også fordi vi har en sterk tro på det å snakke, og at det er atskillig bedre enn aldri å snakke. Psykologers hovedbudskap i vårt århundre har i stor grad vært: «Det hjelper å snakke om ting». Fra andre områder vet vi at dette fungerer. Har du angst, så vil du kunne redusere angsten bare gjennom å snakke om den. Har du sorg, så kommer du deg gjennom sorgen ved å sette ord på den osv. Vi tror at det samme er tilfelle med vold. Det hjelper å snakke om det. Gjennom samtalen oppnår man flere ting:

- Følelseslette gjennom å dele vanskelige erfaringer.
- Reduksjon av skam gjennom å bli møtt med lydhørhet og forståelse, samt gjennom å oppleve at andre har tilsvarende erfaringer.
- Tydeliggjøring og bearbeiding av egne holdninger gjennom å måtte argumentere for seg.

- Tydeliggjøring og bearbeiding av egne holdninger ved å lytte til andres erfaringer.
- Ny forståelse gjennom at man setter erfaringer i sammenheng med hverandre eller ser en sak fra nye vinkler.

Dette betyr at vi mener at samtalegruppa har et sterkt potensiale for påvirkning og en tro på at dette for noen vil kunne føre til en endring av atferd. Vi understreker at endring i kriminell atferd i framtiden ikke er gruppas målsetting, til det er gruppeopplegget altfor lite og vold et altfor komplekst følelses- og atferdsmessig problem. Hva vi håper, er at gruppa skal virke inspirerende, og vi har derfor en viktig handlingsmålsetting med gruppa:

En målsetting er at samtalegruppene skal inspirere deltakerne til å jobbe aktivt videre med seg selv, f.eks. Ved at flere velger å oppsøke profesjonell behandling under soningen eller etter løslatelse.

Målsettingen for gruppene er en viktig diskusjon som ethvert samtalegruppeprosjekt må ta. I denne diskusjonen er det viktig å forholde seg realistisk. Vår anbefaling er å velge å ha et hovedfokus på en enkel og realistisk målsetting knyttet opp til det som skjer i gruppa: hva gruppa faktisk skal gjøre. Vi legger vekt på prosessen som et mål i seg selv. Vi har også sagt at det er urealistisk å tenke at denne typen gruppevirksomhet alene skal være et effektivt middel til å endre måten gruppedeltakerne i framtiden vil leve sine liv på. Vi antar at en godt utført samtalegruppe allikevel vil få positive virkninger. Dette kaller vi for endringsmålsettinger, på en del viktige områder. Effekter knyttet til disse endringsmålsettingene vil for mange kunne påvirke sannsynligheten for vold i framtiden. Endringsmålsettingen lyder som følger:

Samtalegruppene skal ha som mål å endre gruppedeltakernes forståelse av og holdninger til egen voldsbruk. Målet er at deltakerne skal utvikle holdninger mot voldsbruk, holdninger som i større grad anerkjenner de negative virkninger av vold og holdninger som klarere plasserer ansvaret for volden hos dem som utøver den. Blant mulige virkninger av samtalegruppene tenker vi oss:

- Lufting av opplevelser som har vært traumatiske, og som ubearbeidet øker risiko for ny vold.
- Bedre forståelse av hva som utløser egen vold og dermed bedre mulighet til å forutsi og forhindre egen voldsutøvelse.
- Større personlig motstand mot vold gjennom bevisstgjøring av voldens natur og konsekvenser.

- Økt selvfølelse gjennom den støtte gruppa har gitt.
- Bedre evne til å sette ord på følelser, tanker og behov (alternativer til vold) gjennom å praktisere dette i gruppa.
- Mer positiv innstilling gjennom opplevelse av positivt innhold i straffegjennomføringen.
- Økt forståelse av ansvar for egne handlinger gjennom bevisstgjøring i gruppa.

Eksempel:

Fra gruppa

En av deltakerne i sedelighetsgruppa kom tilbake fra permisjon og kunne meddele gruppa at han hadde deltatt i et religiøst arrangement. Dette hadde han ikke tidligere gjort fordi han var redd for at noen skulle konfrontere han med det han hadde gjort. Han kunne meddele at samtalegruppa hadde gitt han trygghet til å gå ut blant folk.

Vi tror at å snakke om vold vil gjøre mennesker mindre voldelige. Det motarbeider benekting, bagatellisering og minimalisering. Ansvar for egen vold og vold påført av andre er lettere å se når man samtaler rundt egen og andres voldsutøvelse. Det vil starte en prosess i hvert enkelt sinn, uansett om man tør fortelle om egen vold eller ikke. Lytting til andres voldshistorie medfører at man får se volden fra nye vinkler, som kan bryte opp tradisjonelle tankemønstre. Møter med andre som har lignende opplevelser og erfaringer, hjelper til så man ikke føler seg svært annerledes og alene med sine problemer. I en samtalegruppe lærer man å samtale rundt vanskelige temaer, som er forbundet med sterke følelser og vonde hendelser. Samtalegrupper gir trygghet og erfaring i forhold til å snakke med andre og å få tillit til at det ikke er forbundet med fare å åpne seg. Erfaring med å kommunisere om følelser og å tørre å sette ord på vanskelige hendelser i livet vil skape større trygghet i forhold til andre mennesker. Det gir trygghet til å kunne leve med det de har gjort og allikevel komme tilbake til samfunnet uten at de isolerer seg av redsel for fordømmelse. Isolasjon er et faresignal i forhold til ny kriminalitet. Redsel for å søke profesjonell hjelp vil avta hvis de opplever samtalegrupper som et godt sted som gir dem en opplevelse av at de blir tatt på alvor.

Det teoretiske fundament for samtalegruppene har sitt utspring i en humanistisk klient-sentrert tradisjon. Hovedtanken i denne tradisjonen er at hjelpere skal møte sine klienter med en grunnleggende interesse og varme. Man skal skape et rom der klientene

selv snakker om det som er vanskelig, og der de, gjennom å bli møtt med en grunnleggende positiv tilbakemelding, gradvis bidra til at de endrer sine innstillinger og lærer av seg selv og de andre i gruppa.

Hvis vi studerer forskning som har vært gjort på effekten av ulike terapeutiske tilnærminger, så viser forskerne til at hovedeffekt av all terapi kan knyttes til noe de kaller g-faktoren. G-faktoren er en fellesfaktor som finnes i varierende grad i alle behandlingstyper, og den knyttes til forhold som ikke har med terapeutisk teknikk å gjøre. G-faktoren er en fellesbetegnelse på den «menneskelighet» som finnes i terapi, dvs. forhold som omsorg, interesse, varme og engasjement.

I samtalegruppene prøver vi å kombinere en sterk vektlegging av slike mellommenneskelige forhold som ligger under g-faktoren, med et aktivt fokus på vold. Det siste gjør vi ut fra en tanke om at voldens tabuisering og kriminalisering har ført til en allmenn tendens til å unngå å snakke om vold eller til å fordømme eller idyllisere volden dersom den dukker opp. Denne kombinasjonen av humanisme og voldsfokus er vel utprøvd ved behandlingssenteret «Alternativ til vold».

Relevant litteratur for det teoretiske fundament er: Meningen med volden (Isdal 2002); Menns vold mot kvinner: behandlingserfaringer og kunnskapsstatus (Råkil red. 2002); The theory and practice of group psychotherapy (Yalom 1995).

2.3. OM Å DRIVE GRUPPER I ET FENGSEL

Arbeidet med samtalegrupper i et fengsel fører til at man bryter med tradisjonelle holdninger og måter å møte og forholde seg til innsatte på. Innenfor et system som har sikkerhet som et hovedmål, utvikles lett en holdning til de innsatte som er preget av skepsis og mistenkeliggjøring. I samtalegruppene skal gruppedeltakerne og det de sier, taes på alvor, og de skal ikke bli fortalt hva de burde mene eller tenke. Respekt og lydhørhet er hovedvirkemidler. Dette er viktig, og det kan være en omstilling for en fengselsbetjent å kommunisere med – og forholde seg til de innsatte – på denne måten. Å bli møtt med skepsis og mistenksomhet vil føre til at man søker selvbeskyttelse. Dette igjen forsterker benekting og skyldfraskrivelse hos den innsatte, samt motreaksjoner som fiendtlighet, provokasjoner og maktkamp.

På samme måte som man kan anta at det tradisjonelle fengselsarbeid vil være preget av tilbøyeligheten til mistenkeliggjøring, kan gruppedeltakerne ha en skepsis til fengselstilsatte. Å bryte barrieren av gjensidig skepsis og mistenksomhet er derfor en av gruppeledernes viktigste oppgaver.

2.4. STØTTE FOR OG MOTSTAND MOT SAMTALEGRUPPER

Samtalegruppene representerer en annerledes måte å forholde seg til og arbeide med de domfelte på. For fengselstilsatte representerer de en utfordring som kan være både skremmende og tiltrekkende. Samtalegruppene vil også medføre praktiske konsekvenser som omstokking av turnus og vaktoppsett. Gruppene er avhengig av støtte, både praktisk og holdningsmessig. Gjennom mange års drift av samtalegrupper i fengsler har vi sett betydningen av å ha en ledelse som er innstilt på tiltaket. Hvis fengselsledelsen er informert og entusiastisk, går alt mye lettere. Den kanskje viktigste gruppa er mellomlederne, inspektører og førstebetjenter, for gruppene er avhengig av støtte herfra. I de fleste fengsler vil initiativet til oppstart av samtalegrupper komme nettopp fra mellomledere. Det vil være lettere for disse å appellere til nytenkning og reformvillighet hos sine kolleger. Hos øvrige tilsatte og innsatte må vi vente en viss grad av motstand og skepsis. Vi kan ikke forvente at mennesker skal støtte og like noe de ikke vet hva er og ikke har sett hvordan fungerer. Det er samtalegruppeledernes ansvar gjennom informasjon og praksis (velfungerende grupper) å oppnå tilsattes og innsattes støtte og velvilje.

Ethvert system som bygger på gamle tradisjoner, kan være vanskelig å forandre eller påvirke. Redselen for det nye eller ukjente kan være en hindring for forandring. Det gamle og kjente er trygt og forutsigbart, og det ønsker vi skal bestå. Når forandringen dreier seg om forandring i holdninger og tradisjonelle tankemønstre, vil dette virke enda mer skremmende, og motstanden kan bli sterkere. Et tiltak som samtalegrupper vil kunne oppleves som en trussel mot sikkerheten. Når ønsket om forandring kommer i form av direktiver fra departementet og/eller ledelsen, kan de som føler at de blir påtvunget forandring, lett kunne reagere med å «sabotere» eller motarbeide.

De innsatte

I et fengsel kan det være forbundet med risiko for en innsatt å ha for nær kontakt med betjentene. Det kan være redsel for å bli uthengt som tyster eller redsel for at man blir opplevd som usolidarisk blant de domfelte. Dette kan føre til at man blir holdt utenfor fellesskapet i fengslet. Noen innsatte har et sterkt negativt bilde av alt som skjer innenfor murene og vil kunne oppfatte det som en provokasjon at medinnsatte tar imot et slikt tilbud. Redselse for at fengselet prøver å lure dem, og at samtalegrupper bare er et nytt tiltak for å få bedre innsyn i miljøet er til stede, samt redsel for at taushetsplikten ikke vil bli overholdt. Dårlig erfaring med fengselsbetjenter og systemet kan ha svekket tilliten til betjenter som skal lede slike grupper. Gruppedeltakerne kan være redde for at deres deltagelse vil bli oppfattet som om de har et problem, og at dette vil få kon-

sekvenser i forhold til permisjoner eller andre goder. De kan være redde at de ved å delta bekrefter at de er skyldige. Dette gjelder spesielt for gruppedeltakere som mener dommen er feil, og/eller er redde for at det skal komme ut blant innsatte hva de er dømt for. Sedelighetsdømte kan være en sårbar gruppe i forhold til dette.

På den annen side vil det også være positive krefter i innsattbefolkningen som ønsker en straffegjennomføring med mer fornuftig innhold, som er nysgjerrige og diskusjonsvillige. Enkelte vil også ha en motreaksjon på all den negativisme som fengslet kan være preget av. Mange tenker at det vil bli sett på som positivt dersom de deltar i en gruppe. Det er også domfelte som opplever at de plages av det de har gjort, og som av den grunn ønsker et slikt tilbud.

Kolleger

Jobben som samtalegruppeleder medfører mer fravær fra den tradisjonelle avdelingstjenesten. Betjentene kan oppleve at det blir mer arbeid på dem som er igjen og legge skyld og frustrasjon over dårlig bemanning over på de betjentene som driver gruppe. Gruppelederne deltar i noe utenfor avdelingstjenesten som de andre betjentene ikke får innsyn i, og det kan være redsel for å bli omtalt i gruppene uten at man får vite hva det er som blir sagt. At andre får delta på noe spennende og utviklende i jobben, kan dessuten føre til misunnelse fra kolleger. Det kan være provoserende å se at andre får anerkjennelse og økte karrieremuligheter.

Informasjon er her nøkkelordet. Gruppeledere som arbeider på avdelinger som er godt informert om samtalegruppens arbeidsform, opplever klart mer støttende kolleger enn andre. Dette er en støtte som også kan være svært viktig i forhold til rekrutteringsarbeid.

Mellomledere

Samtalegrupper vil medføre at tjenesten må organiseres annerledes, og man kan oppleve mangel på betjenter. Omorganisering av betjentene må til, og noen tradisjonelle arbeidsoppgaver må kanskje vike eller forskyves. Samtalegrupper kan føles som en trussel mot den tradisjonelle sikkerheten. Enkelte mellomledere kan oppleve det som skremmende med for mye dialog mellom betjentene og de innsatte. Dette kan ha bakgrunn i redsel for at betjentene kan bli manipulert, lurt og holdt for narr. Det kan også være redsel for at gruppelederne kan ta den innsattes parti og dermed ikke være lojal mot fengslets intensjon.

Mellomlederne er som tidligere nevnt svært sentrale personer for en vellykket samtalegruppedrift. Disse må informeres og påvirkes aktivt. Det vil være en stor fordel om

minimum en mellomleder deltar i den gruppa som driver med samtalegrupper i fengslet eller involveres på annen måte.

Organisasjonen

Samtalegruppedriften må passe inn i enhetens faste gjøremål. Det må avtales egen arbeidstidsordning for gruppelederne med avtale om veiledning. Det må videre avsettes midler til kursing, veiledning og seminarer. Et egnet grupperom må også finnes.

Håndter motstand blant tilsatte gjennom å gi god informasjon. Motstanden kan eventuelt sitte i hele organisasjonen og vil vanskeliggjøre initiativ for å få startet samtalegrupper. Samtidig må det understrekes at det å igangsette samtalegrupper er et lederansvar.

2.5. SAMTALEGRUPPER KONTRA SIKKERHET OG KONTROLL

For noen kan samtalegrupper oppleves som motstykke til sikkerhet og kontroll. Vår erfaring er det motsatte. Samtalegrupper kan gjøre et fengsel til et tryggere sted for innsatte og tilsatte. Innsatte opplever en hverdag som er full av avmakt. De kan føle seg tråkket på, nedvurdert, mobbet, truet, umyndiggjort og ensomme. Hvis man ikke har et trygt sted å ta ut sin frustrasjon, vil den bygge seg opp over tid, og frustrasjon vil kunne gi seg utslag i form av aggressivitet eller vold. Å gi innsatte et fristed hvor de kan blåse ut frustrasjon og sårhet, og gi dem opplevelsen av at noen ser og hører deres fortvilelse, vil kunne gjøre dem roligere i avdelingen. Å ta ut frustrasjon i avdelingen kan føre til at innsatte blir flyttet på enerom, noe som gjør frustrasjonen mindre. Samtalegruppa blir et pusterom i en ellers stressende, angstfylt og utrygg hverdag.

Gruppedeltakerne får en ny opplevelse av å bli tatt på alvor og slipper å slite seg igjennom en hverdag uten noen å prate med om vonde følelser og hendelser. Å prate om angst vil føre til mindre angst. Når vi vet at angst og redsel er det som ofte utløser voldshandlinger, tror vi at samtalegrupper vil bidra til mindre voldshandlinger i fengslet og et mykere innsattmiljø.

Å være gruppeleder i en samtalegruppe vil gi deg kunnskaper og ferdigheter som vil være nyttige også utenfor samtalegruppa. Jobbing med egne holdninger og bli bevisst sitt eget indre følelsesliv vil gjøre deg til en tryggere person. Man får kunnskaper om voldens psykologi og blir bedre på å forstå årsakssammenhenger. Denne trygghet i forhold til deg selv og andre vil kunne være med på å roe ned andre mennesker i en tilspisset situasjon. Videre vil man bli bedre til å kommunisere med de innsatte, noe som vil være med på å dempe de innsattes frustrasjon og følelse av avmakt. Forståelsen av

de innsattes handlingsmønster og grunner for deres atferd vil hjelpe til å se nye måter å angripe et problem på.

Friomsorgen har kontrollansvar, og et sentralt spørsmål blir hvordan samtalegruppene vil fungere i forhold til dette ansvaret. Friomsorgen vil ha fordelene av at de har mer erfaring i det å drive gruppearbeid og har dermed forholdt seg til den type dilemmaer tidligere. Det viktigste for gruppedriften er at man klarer å gjøre en skikkelig rolleavklaring og ikke blander kontrolloppgaven inn i arbeidet som gruppeleder. Et resultat av deltakelse i en gruppe kan bli at domfelte får bedre samarbeidsrelasjon til sin saksbehandler samt større forståelse for kontrolloppgaver som denne må utføre.

2.6. ORGANISERING

Organisering av samtalegruppene krever at ledelsen gir sin aksept, og at det er minst en i ledelsen som kjenner til hva et slikt arbeid innebærer for gruppelederne. Det er viktig å oppleve støtte hos ledelsen, og at denne jobber med å legge forholdene til rette for gruppelederne. Den i ledelsen som har ansvaret for samtalegruppene, må sørge for at de økonomiske rammene er i orden, slik at gruppelederne får den input som er nødvendig for å utvikle seg og holde motivasjonen oppe.

Organisering på Ila:

På Ila sorterer programavdelingen under en av inspektørens ansvarsområder. Samtalegruppene er organisert under programavdelingen, og denne ledes av en programansvarlig førstebeetjent, som har ansvaret for å planlegge, organisere og tilrettelegge for gjennomføring av de ulike program. Programavdelingen gjennomfører egne virksomhetsplanseminarer, og det holdes månedlige fellesmøter for alle gruppeledere sammen med programansvarlig. Ifølge programavdelingens kompetanseplan pålegges gruppelederne å gjennomføre ATV-grunnopplæring og spesialopplæring på KRUS, samt å delta på annen kompetansehevende kursing i regi av KRUS. På denne måten er gruppelederne sikret oppfølging og hjelp i gjennomføringen av gruppedriften.

I friomsorgen vil organiseringen være langt enklere, f.eks. i form av en egen gruppe for gruppelederne som er direkte underlagt kontorleder. For mindre kontorer er det også aktuelt å inngå samarbeid med andre kontorer.

2.7. RAMMEVILKÅR FOR GRUPPELEDERNE

Hver enhet bør ha en i ledelse som har ansvaret for gruppedriften. Han/hun deltar sammen med den tilsatte i forhandlinger med ledelsen. En skriftlig avtale må utformes. Betjentene som skal være gruppeledere, må ha en turnus som gir kontinuitet i arbeidet. (Det medfører at man må forplikte seg til fortrinnsvis å jobbe formiddag en dag i uka). Det må stå i avtalen om avsatt tid til forarbeid, etterarbeid, rekrutteringsarbeid og veiledning. Videre må det i avtalen stå noe om midler til kursing, seminarer og andre input som kan skape motivasjon. Det er et krevende arbeid å være gruppeleder, og erfaringer viser at gruppeledere over tid brenner ut og slutter hvis forholdene ikke legges til rette for at gruppene kan gjennomføres med kvalitet. Gruppeavtalen må derfor sikre at det avsettes tid til rekruttering, forberedelser, etterarbeid, (også individuelle samtaler med gruppedeltakere) veiledning, fellesmøter for gruppeledere og kursing/kompetanseheving. Rammevilkårene må gjøres kjent for resten av fengslet, slik at misforståelser og misnøye unngås.

Eksempel på mulig avtale mellom fengsel og gruppeledere

Følgende avtale er gjeldende på Ila:

TJENESTEAVTALEN FOR GRUPPELEDERE (RAMMEVILKÅR)

1. Avtalen gjelder fengselstilsatte gruppeledere.
2. I tillegg til gruppedrift (3 timer) skal det settes av 3 timer per uke til forarbeid, etterarbeid, planlegging og evaluering.
  - I forvaringsavdelinger organiseres dette i samarbeid mellom avdelingsleder og gruppeledere.
  - For gruppeledere som tjenestegjør i andre avdelinger går hele dagen med til gruppedrift når de driver gruppe.

Merknader:

- Forskyvning av arbeidstid i forvaringsavdeling skal klareres med avdelingsleder.
- Forskyvning av arbeidstid i andre avdelinger klareres med programansvarlig.
- Nattjeneste gjøres om til dagtid.
- Kveldsvakt gjøres om til dagtid.
- Turnustilleggene endres ikke.
- Ved nattvakt både før og etter samtalegruppe eller vei-ledning byttes

disse til dagvakt mellom nettene, samt dag-vakt ved gruppedrift i uken med natthelg, syv eller ti uker frem, avhengig av turnus.

- Hvis gruppedrift faller på fridag gis det ny fridag, som i forvaringsavdeling avtales med avdelingsleder, og i andre avdelinger med avdelingsledertjenesteoppsett.
3. Veiledning på fridager kompenseres valgfritt med 3,5 timer avspasering, eller hel fridag når den resterende delen av vekten på veiledningsdagen avtjenes. Samme regelverk gjelder for obligatoriske gruppeledermøter.

Merknader:

- Ny fridag avtales om mulig en til to uker på forhånd.
4. På veiledningsdager gjøres kveldsvakt om til dagvakt. Dette gjelder også nattvakt for veiledning.

2.8. HVEM KAN DRIVE SAMTALEGRUPPER?

For å drive samtalegrupper for volds- og sedelighetsdømte innenfor kriminalomsorgen stilles det fire krav:

1. Fullført grunnkurs i samtalegrupper
2. Grundig kjennskap til denne håndboka
3. Fast veiledning av kvalifisert fagperson
4. Egenprosess i forhold til vold (del ni i denne boka)

Hva oppnår vi selv:

- Personlig utvikling, man blir bevisst egen voldshistorie og handlingsmønster.
- Man lærer å se overgriperen i et større perspektiv.
- Lærer om atferdspsykologi og voldens psykologi.
- Opplevelse av å tilføre de innsatte noe.
- Nye utfordringer i jobben.
- Fått en ny dimensjon i forhold til å jobbe med mennesker.
- Man får delta på spennende seminarer, konferanser og kurser.
- Man får profesjonell veiledning i jobben.
- Økt trygghet i jobben som fengselsbetjent.

De som skal drive samtalegrupper, bør ha engasjement og lyst til å gjøre noe utover sin tradisjonelle jobb. Han/hun må ha holdninger som er forenlige med de holdninger og det menneskesyn som denne teorien bygger på. Vedkommende må være villig til å se på sine egne holdninger og reaksjonsmønstre, samt jobbe med eget forhold til vold. Det er viktig å se på egne erfaringer og ha et avklart forhold til disse. Jobbing med seg selv og andre krever mot.

I gruppa bør det ikke være to gruppeledere av motsatt kjønn enn gruppedeltakerne. Tilsatte som selv har aggresjonsproblemer eller som har sterke egenerfaringer med vold eller overgrep, bør ikke drive grupper.

NB! Ved siden av kravet om gjennomført grunnkurs er kravet om jevnlig veiledning ufravikelig. Med jevnlig veiledning menes minimum 1,5 time hver 14. dag hos kvalifisert fagperson (enten psykolog/psykiater eller hos en fagperson som er godkjent av håndbokas opphavsmann eller KRUS).

2.9. HVA ER FORSKJELLEN PÅ SAMTALEGRUPPE OG TERAPIGRUPPE?

Når noen skal starte en samtalegruppe vil det oppstå usikkerhet: «Hva er en samtalegruppe? Vi/de kan jo ikke drive behandling? Kan vi/de ikke gjøre mye skade?» Et tilbakevendende diskusjonstema er om ufaglærte kan drive denne type arbeid, og om de vil gjøre mer skade enn gagn. En av de viktigste klargjøringer er å se hva som skiller samtalegruppene fra terapigrupper.

Samtalegruppene for volds-/sedelighetsdømte ligner på andre samtalegrupper der mennesker med likeartede erfaringer møtes for å dele/snakke omkring disse. Eksempler på dette kan være: Samtalegrupper for voldtekts ofre, sorggrupper for foreldre som har mistet sine barn, AA-grupper, selvhjelpsgrupper hos Angst-ringen osv. Felles for disse er at mennesker møtes for å dele erfaringer. Dersom de har en ledelse, er dette en ledelse som utelukkende fungerer for å skape struktur og trygghet i gruppa og for å hjelpe til med at gruppa klarer å fokusere på de relevante temaer. Terapigrupper er grupper med faglig ledelse, der terapeutene driver systematisk påvirkning og bearbeiding som springer ut fra en teori om f.eks. psykiske problemer og endring. I terapigrupper har også deltakerne et opplevd problem og i større eller mindre grad et uttrykt ønske om forandring. Terapigruppe for voldtekts ofre blir således noe annet enn samtalegruppe for voldtekts ofre. Samtalegruppene skiller seg fra terapi på flere måter:

- Gruppelederne har ikke utdanning til å drive terapi.
- Målsetting er ikke endringsrelatert, men prosessrelatert: å snakke om vold.

- Gruppedeltakerne i samtalegruppa har ikke inngått en avtale om en endringsmålsetting.
- Gruppene inneholder ingen systematisk bearbeiding av forhold som antas å ligge til grunn for volden.
- Gruppelederne bruker ikke standardiserte faglige verktøy som tester eller terapeutiske prosedyrer.
- Samtalegruppene har overhodet ingen oppgave i forhold til å vurdere eller diagnostisere sine deltakere.

Det vil allikevel ofte oppstå tvil omkring det vi gjør i en samtalegruppe, og det viktigste vil alltid være at en tar slik tvil opp med sin veileder. Samtalegruppene er ikke det samme som terapi og bør heller aldri bli et alternativ til terapi (hvis vi med terapi mener et kvalifisert behandlingsopplegg som er laget og utført av fagfolk med særkompetanse på den aktuelle klientgruppa). Samtalegruppene vil skille seg fra terapi både i innhold, kvantitet (lengde) og kvalitet (erfaring og kompetanse). Volds- og sedelighetsproblematikk utvikles og opprettholdes av kompliserte psykologiske (psykososiale) forhold. Det finnes ikke «enkle løsninger» på disse problemene. Samtalegruppene kan være et viktig og godt supplement til andre tiltak og til terapi, og de kan inspirere til at individer ønsker å jobbe videre med seg selv.

2.10. SAMTALEGRUPPE I FRIMSORGEN

Rent innholdsmessig kan samtalegrupper for volds- og sedelighetsdømte etter vår mening drives etter samme lest innenfor friomsorgen som innenfor fengsel. Grupper for volds-/sedelighetsdømte har vært drevet/drives med hell innenfor friomsorgen flere steder i landet. Drift av samtalegrupper i friomsorgen vil imidlertid representere en noe annen ramme enn å drive gruppe i fengsler. Det tenkes her på tre forhold:

- Utgangspunktet for deltakelse i en slik gruppe vil ofte bli annerledes enn for gruppene i fengsel. Mens fengselsgruppene baserer seg hovedsakelig på frivillig deltakelse, vil gruppene i friomsorgen i vesentlig grad kunne bestå av deltakere som på en eller annen måte er kontraktsforpliktet til å delta i gruppa. Motivasjonen for deltakelse og involvering vil derfor kunne være en annen. Rammene for deltakelse er gjennom dette klarere, men også kanskje snevrere.
- Friomsorgen har en uttalt kontrolloppgave, dvs. at de har ansvar for å ha oversikt over viktige deler av domfeltes liv og et ansvar for å sette inn sanksjoner dersom avtaler brytes. En av sanksjonsmulighetene er uhyre dramatisk, nemlig gjeninnsettelse i feng-

sel. Det er mulig at denne kontroloppgaven gjør at gruppedeltakerne føler at de må passe mye mer på hva de sier, og at de lettere vil føle seg utrygge/usikre på gruppa. En annen mulighet er at reglene for hva en kan si, blir tydeligere og dermed at gruppen oppleves som mer forutsigelig.

- De som deltar i gruppe i friomsorgen, vil ha et liv i frihet/delvis i frihet. Dette livet kan være vanskelig, og i særlig grad vil det være det for mange i året etter løslatelse. I en slik fase kan det være godt å delta i en gruppe, noe som gjør at enkelte vil knytte seg mye mer til gruppa enn de ville gjort til en gruppe i fengsel. I friomsorgsgruppene er det også den fordel at gruppedeltakerne i liten grad omgås i fritiden. Gruppedeltakerne kan dermed slippe mer av i forhold til at det de sier i gruppa, ikke skal kunne falle tilbake på dem når de er ute av gruppa. Samtidig kan livet ute i samfunnet innebære fare for ny voldsbruk.

Etter at lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven- heretter strgjfl.) trådte i kraft i mars 2002, er rammene for drift noe endret også innad i friomsorgen, samtidig som programvirksomhet kan sies å ha fått en styrket posisjon. Ikke bare omtales programvirksomhet for første gang i lowerket, men program gjøres til en sentral del av samfunnsstraffen og en nærmest obligatorisk del av friomsorgens tilbud. Det tenkes her på lovens § 53 om samfunnsstraffens innhold, hvor det slås fast at *«de idømte timene samfunnsstraff skal gå ut på samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak»*. I retningslinjene til loven, pkt. 5.1, heter det at *«friomsorgen bør til enhver tid ha tilgang på program som kan settes i verk på kort varsel»*.

Dette, kombinert med departementets uttalte målsetting om vold som et hovedsatsningsområde, herunder å styrke tilbudet for voldutøvere, gjør etter vår mening samtalegruppene til et svært aktuelt programtilbud i friomsorgen. Samtalegruppene inngår nå som ett av flere definerte program Justisdepartementet bevilger driftsmidler til og er ved en rekke kontorer valgt til ett av de program man har satset på som del av den ordinære driften. På den andre siden er samfunnsstraffen innført som et alternativ til ubetinget fengsel, mens tilsynsordningen er fjernet. Dette innebærer at de som før ble dømt til betinget dom med tilsyn, gjerne i ett til to år, nå er borte fra friomsorgen. Samtidig har prøveløslatte nå kun en møteplikt, som ikke kan strekke seg ut over den dato som ville vært endt tid på ordinær straffegjennomføring. Denne gruppa vil dermed ofte ha relativt kort tid (vanligvis tre måneder) i friomsorgens system, noe som kan gjøre gruppedeltakelse vanskelig. I og med at samtlige deltakere som hovedregel skal være under straffegjennomføring, er det viktig å ta gjennomføringstid og endt tid i betraktning under rekruttering til gruppa.

Rammene for fengsel og friomsorg er også noe ulike når det gjelder grad av frivillighet når man først er blitt med i gruppa. For de prøveløslatte vil gruppedeltakelse være et rent frivillig tilbud om å benytte møtepliktsperioden til å delta på gruppe. Noen ganger vil det være slik at gruppedeltakere ønsker å fortsette i gruppa også etter at straffegjennomføringstiden utløper. I forebyggende øyemed er det viktig at friomsorgskontoret åpner for at dette er mulig.

For de samfunnsstraffdømte er situasjonen noe annerledes. I retningslinjene til strgjfl. slås det riktignok fast at program i utgangspunktet er frivillig, i den forstand at den domfelte kan reservere seg fra programdeltakelse som del av gjennomføringen av en samfunnsstraff. Det understrekes imidlertid at når domfelte har samtykket til å delta i program, så innebærer det en forpliktelse til å følge de vilkår som settes for deltakelse i programmet. De vilkårsbrudd som vil kunne føre til bruddreaksjon, vil være brudd på de krav som ellers gjelder ved gjennomføring av straffen, jfr. strgjfl. § 54 om oppmøteplikt, møte upåvirket m.m. Med særlig tanke på gruppedeltakelse heter det videre at *«den domfelte skal ikke vise en atferd som kan a) true sikkerheten til personer som deltar under gjennomføringen, eller b) påvirke miljøet på en særlig negativ måte.»* Punkt b) må nevnes spesielt. En forutsetning for at samtalegruppen skal ha noen som helst nytte, er at gruppedeltakerne viser et minimum av samarbeid og vilje til å jobbe seriøst med de oppgavene som gis. Et gruppelem som utelukkende saboterer gruppemøter, har ingenting i en samtalegruppe å gjøre.

Retningslinjene slår fast at brudd på vilkårene under gjennomføring av program vil kunne medføre bruddreaksjon. En slik reaksjon vil ved først gangs brudd innebære en innskjerpingsamtale med saksbehandler og kontorets leder. Ved påfølgende brudd slår loven fast at saken bør overføres regionalt nivå med innstilling om at den bringes inn for retten med sikte på fullbyrding av subsidiær fengselsstraff (omgjøringsdom), jfr. strgjfl. § 58. Når manglende oppmøte i gruppa meldes til saksbehandler, kan dette i realiteten være første steg på veien mot en bruddmelding og en beslutning om straffeavbrudd. Et slikt vedtak vil bety at deltakeren må tas ut av gruppa. Det samme vil kunne skje dersom deltakeren følger opp gruppa, men bryter vilkår på andre tiltak i gjennomføringen.

På grunn av kontrollfunksjonene saksbehandler har, samt at det er han/hun som skal håndtere et eventuelt brudd, kan det være vanskelig å kombinere gruppelederarbeidet med funksjonen som saksbehandler, både for gruppelederen og deltakeren. Vi anbefaler derfor at gruppelederen ikke har egne domfelte i gruppa. Dette kan bl.a. løses ved å overføre egne domfelte til en kollega som ikke jobber med gruppa.

Det anses imidlertid som svært viktig med et nært samarbeid mellom gruppeledere og saksbehandler, slik at man sammen kan prøve å forebygge brudd/nye brudd dersom

noen viser signaler på ikke å finne seg til rette i gruppa eller ikke klarer å følge de krav som foreligger for deltakelse. Eksempelvis kan man endre gjennomføringsplan, slik at vedkommende får et annet tiltak i stedet. For å være i forkant av en slik situasjon, kan det være hensiktsmessig at saksbehandler har jevnlig oppfølgningssamtaler med domfelte mens han deltar i gruppa. Dette for å gi domfelte en mulighet for å ta opp problemer rundt deltakelsen som han kanskje synes er vanskelig å ta opp med gruppa eller gruppelederne, og som kanskje kunne ført til at vedkommende trakk seg ut av gruppa. Saksbehandler og domfelte må da bli enige om på hvilken måte dette skal bringes tilbake til gruppa/gruppelederne, slik at en kan få gjort noe med det som kjennes ubehagelig. Tema i samtalene skal ikke være hva domfelte eller andre tar opp i gruppa, så fremt ikke den domfelte selv tar initiativ til å fortelle saksbehandler om sin egen prosess.

På tross av krav og rammer rundt gruppa skal samtalegruppene innholdsmessig være et fristed for gruppedeltakerne, der de skal kunne snakke åpent uten frykt for konsekvenser. Den store utfordringen for gruppeledere innenfor friomsorgen er å klare å skille gruppelederjobben fra kontrollfunksjonen. Informasjonen som kommer fram i løpet av gruppa, skal ikke utnyttes til kontrollformål så lenge det ikke dreier seg direkte om brudd på vilkår. Taushetsplikten for gruppeleder blir her fundamental. Samtidig er det straffende element som nevnt tydeliggjort gjennom den nye loven, og oppmøteplikten er skjerpet. Rammene for gruppene må avklares tydelig med gruppa, og gruppelederne må gjøre et arbeid med rolleavklaring både overfor seg selv og sine kolleger. Vi anbefaler her at gruppelederne lager klare regler for hva slags type informasjon som må være unntatt taushetsløfte og formidler dette både muntlig og skriftlig til gruppedeltakerne ved gruppestart. I tillegg til de generelle bestemmelsene fra Justisdepartementet om unntak fra taushetsplikten (se kap. 4.7) bør man innad på hvert kontor ha klare linjer for grad av informasjonsutveksling mellom gruppeledere, saksbehandlere og ledere.

Et eksempel kan være at gruppelederne kun journalfører og informerer saksbehandler om den domfelte har møtt eller ikke, samt i de unntakstilfeller der gruppelederne vurderer at domfelte bør tas ut av gruppa. I sistnevnte tilfelle bør dette drøftes i en åpen prosess mellom gruppeledere, saksbehandler og den domfelte.

Utfordringen som ligger i å ivareta både den enkelte og gruppeprosessen på en etisk forsvarlig måte innenfor de rammer og krav som samfunnsstraffen setter, bør være gjenstand for en kontinuerlig refleksjon både gruppelederne imellom, innad på det enkelte kontor og i kriminalomsorgen som helhet.

For å unngå brudd og for å få til en velfungerende gruppe må det vurderes nøye om

den enkelte er egnet til deltakelse, og om matchingen av deltakere er hensiktsmessig. Rekrutteringsarbeidet er derfor av stor betydning for gruppas videre «liv».

Rekrutteringsarbeid

Grad av motivasjon og evne til oppmøte og stabilitet vil måtte vurderes på en helt annen måte enn i fengsler, der de innsatte uansett befinner seg og kan hentes til gruppa, og hvor frafall eller manglende oppmøte ikke får negative konsekvenser i form av straffeskjerpelser. En del av samtalegruppas innhold består nettopp i å jobbe fram en bevissthet og bygge opp en motivasjon til videre endringsarbeid. Samtalegruppene bør derfor ikke bli et tilbud kun for de mest velmotiverte. I og med at domfelte lever sitt liv ute i samfunnet, kreves det nok likevel en større egenmotivasjon og en større evne til struktur på dagen hos friomsorgens deltakere enn hos innsatte som har «hjelp» av en klar ytre struktur.

Programdeltakelse må vurderes i lys av øvrige tiltak i straffegjennomføringen og ikke minst domfeltes helhetlige livssituasjon. Viktige faktorer i en slik vurdering er blant annet dagaktivitet, bosted, transportmulighet, rusmisbruk og omgangskrets/miljøtilknytning. Det kan være en fordel å sette seg godt inn i nåværende og tidligere domspapirer og journaler med tanke på kriminalitetsmønster og evne til gjennomføring. Videre kan det i samråd med domfelte være en fordel å snakke med saksbehandlere/kontaktbetjener som kjenner han/hun godt. Er domfelte under psykoterapeutisk behandling, bør behandler konsulteres før deltakelse, jfr. Rundskriv nr. 3/2002 om retningslinjer for programvirksomheten. I og med at deltakelse for dem som er på samfunnsstraff, er forpliktende når man først har sagt ja til å delta, påhviler det gruppelederne et stort ansvar i å informere svært grundig og realistisk om hva deltakelse i en samtalegruppe innebærer.

Som nevnt innledningsvis, vil en gruppe i friomsorgen tematisk ligne mye på en gruppe i fengsler. Aktivt å fokusere på vold vil være det viktigste ansvaret en gruppeleder har. Dette kan representere en utfordring for medarbeidere i kriminalomsorgen som kan være vant til å samtale på andre måter. Vi antar at medarbeiderne i friomsorgen i utgangspunktet er godt trent på å jobbe omstendelig med kontaktetablering, og dermed at de bruker mye tid til å snakke om dagligdagse og «ufarlige» temaer. En gruppeleder i friomsorgen bør derfor stadig minne seg selv på at dette er en samtalegruppe om vold eller seksuell vold. I gruppa er det fokuset på det «vanskelige» som er metoden.

En viktig forskjell vil imidlertid utgjøres av at deltakerne lever sitt liv ute i samfunnet. Grupper i friomsorgen har derfor ofte et større her-og-nå-fokus enn grupper i fengsler.

Deltakerne har på en helt annen måte enn i fengsel mulighet for å "trene" på situasjoner og ferdigheter som tas opp i gruppa. På den annen side kan de komme i situasjoner der de på nytt bruker vold og skader/utgjør en fare for andre. Relativt mye tid kan derfor brukes til hvordan den enkelte har taklet situasjoner nå kontra tidligere, denne helga kontra forrige. Historier om at man har *unngått vold* eller *kontrollert sinnet sitt bedre og brukt alternative handlingsmønstre forstørres*, vektlegges og gis svært positive tilbakemeldinger. Når det gjelder nye voldshandlinger, vil alvorlighet avgjøre hvorvidt dette må meldes videre, jfr. taushetsbestemmelsene pkt. 4.7 om at nye forbrytelser med strafferamme på ti år eller mer skal meldes til overordnede. Igjen er det viktig å poengtere at gruppelederne ved oppstart må avklare for gruppa hvilke regler som gjelder dersom de forteller gruppelederne om nye straffbare handlinger.

Det er selvfølgelig både påkrevd og viktig at gruppelederne går i kvalifisert veiledning hos psykolog/psykiater.

Samarbeid friomsorg og fengsel

Fra myndighetenes side er det et uttalt ønske om at fengsler og friomsorgen samarbeider om driften av programmer, jfr. Rundskriv nr. 3/2002 om retningslinjer for programvirksomheten. Flere steder i landet har man utviklet et samarbeid mellom fengsel og friomsorg der fengslet framstiller innsatte til samtalegrupper i friomsorgen. Dette gir et tilbud til innsatte i fengsler der samtalegrupper ikke fins. For friomsorgen kan de innsatte representere en stabil kjerne som møter hver gang, og som derved bidrar til å drive prosessen framover. Det kan også virke forebyggende for de andre deltakerne å ha med personer som er blitt dømt til soning for vold.

Det er imidlertid viktig at det foreligger klare avtaler med ledelsen i fengslet om prosedyrer og ansvarsforhold rundt framstillingen. Videre at man har gode rutiner for tilbakemelding fra fengslet dersom noen ikke kan møte, og fra friomsorgen om hvorvidt vedkommende har møtt på gruppa dersom han/hun ikke er i følge med betjenter. Det kan også være nyttig å ha tatt en diskusjon i forkant på hvorvidt det kan unngås at fremstilling til gruppa brukes som et sanksjonsmiddel ved regelbrudd på andre områder.

Enkelte steder (Tromsø) har man siden 1997 praktisert felles gruppeledelse i friomsorgen og fengslet, i tillegg til at man etter hvert har startet egne grupper i friomsorgen. I praksis foregår dette ved at en tilsatt i friomsorgen og en tilsatt i fengslet driver grupper sammen for innsatte. Betjenten har da ansvar for rekruttering, mens man har et felles ansvar for drift. Utgifter til veiledning deles mellom enhetene.

Fordelene med et slikt samarbeid er først og fremst at man får utnyttet hverandres ulike kompetanse og erfaring. Ved å jobbe i fengslet med de innsatte og samarbeide så

tett med en betjent får den tilsatte i friomsorgen et dypere innblikk i fengselsverdenen, noe som kan bidra til økt forståelse for den hverdag de prøveløslatte har vært en del av. For fengslet betyr samarbeidet blant annet at man kan dra nytte av friomsorgens sosialfaglige kompetanse, samt at man rent praktisk ikke er avhengig av å ta to betjenter ut av turnus. I tillegg knyttes et tettere bånd mellom fengsel og friomsorg, noe som kan bidra til et bedre samarbeid også på andre områder. For de innsatte kan felles gruppeledelse ha den fordel at de allerede under soningen blir kjent med friomsorgen og dermed muligens blir mer positivt innstilt til en oppfølging under prøveløslatelse.

I fengsel med lavere sikkerhetsnivå kan også friomsorgens domfelte delta i grupperne, noe som kan muliggjøre gruppedrift ved små enheter hvor manglende personalressurser ellers kan utgjøre et hinder for det tidkrevende arbeidet gruppedriften er.

Dersom en slik modell fører til at den tilsatte i fengslet er alene som gruppeleder, kan imidlertid ulempen bli at vedkommende føler seg faglig isolert, og at gruppedriften blir sett på som den enkeltes prosjekt heller enn fengslets felles ansvar. Et slikt samarbeid bør derfor komme i tillegg til, ikke i stedet for, å utdanne flere betjenter i samme fengsel som gruppeledere.

DEL 3 - TEORI

3.1. INNLEDNING MED UTGANGSPUNKT I KASUS

Potensiale for voldsutøvelse er noe som ligger nedfelt i ethvert menneske. Fra naturens side er vold i utgangspunktet en forsvarsreaksjon som skal sikre vår overlevelse. Vold er en måte å takle at vår kropp eller eksistens er truet. Vold er en reaksjon på avmakt. Vold springer ut fra redsel og utrygghet snarere enn sinne. Det er derfor slik at jo reddere en person er, jo farligere vil også vedkommende være. Som alle andre måter å overleve på, formes voldsatferd gjennom erfaring.

Små barn (0-3) har et naturlig og fritt forhold til vold, allerede hos et 6 måneders gammelt barn er det mulig å observere fysisk aggressive handlinger når barnet ikke får dekket sine behov. I sandkassen kan man se små barn (1 1/2 år) gå fysisk til angrep på andre barn. Små barn er karakterisert ved sin spontanitet og har i utgangspunktet ingen styring med sine naturlige impulser. Oppdragelsen er ment å skulle gi dem denne styringen. Kontroll på aggresjon læres på samme måte som f.eks. kontroll på avføring. De voksnes oppgave er å hjelpe barnet til å få kontroll gjennom å stå fram som gode modeller (gå på do), og gjennom å instruere og oppmuntre barnet. Sluttproduktet av en vellykket oppdragelse (sosialisering) skal være at barnet får styring med sine naturlige impulser slik at disse leves ut på sosialt akseptable måter. Oppdragelsen danner grunnlaget for hvordan vi forstår og mestrer alle våre følelser. Vold er et produkt av individets påvirkningsbetingelser.

Noen barn vil i løpet av sitt videre liv utvikle atferdsmønstre som blir problematiske, enten for deres egen livsutfoldelse eller for andre. Slike problematiske mønstre i måte å tenke eller handle på kan forstås som psykiske problemer, enten dette er depresjon, spiseforstyrrelser, rusmisbruk eller vold.

Til forskjell fra mange andre psykiske problemer er vold kriminelt og blir derfor oppfanget av et straffeapparat i stedet for et behandlingsapparat. I likhet med andre psykiske problemer kan vold behandles, mennesker kan lære nye måter å mestre sine liv og følelser på.

Kasuseksempel

Jan, 29 år

Lik alle andre barn som fødes, har ikke Jan selv valgt det miljø han settes inn i, han har ikke valgt verken foreldre, oppvekstmiljø, nasjon eller skole. Jan tar det han blir tildelt og forsøker som alle andre barn å tilpasse seg sitt miljø. Han har medfødt kapasitet til overlevelse, det å lære av erfaring og det å preges av sine omgivelser. Jan er i så måte lik alle andre barn.

Jan blir født som den midterste av tre søsken. Både mor og far har på sitt vis problemer som gjør at de ikke er i stand til å gi Jan den omsorg, nærhet og trygghet som barn trenger. Begge foreldre har alkoholproblemer, og far er voldelig og uforutsigbar i hjemmet (både mot mor og mot barna). Av dette lærer Jan at verden er et utrygt sted, at han ikke kan stole på voksne, at han må ta vare på seg selv. Han lærer om empati og takling av følelser. Og han lærer gjennom samhandling med de sosiale omgivelser at han har mye å skamme seg over. Han har et nært forhold til sin eldre søster. Jan blir et utrygt og usikkert barn. Da han begynner på skolen, er han i tillegg et litt overvektig barn, som i kombinasjon med utrygghet/redsel gjør ham til en magnet for andre barn som har behov for en hakkekylling. Jan blir gjennom de neste årene utsatt for alvorlig mobbing, og fordi han vokser opp i en tid og på en skole der det ikke er noe bevissthet på dette fenomenet, må han takle dette alene. Jan takler sin situasjon gjennom å isolere seg, gjøre seg usynlig, prøve å unngå å bli lagt merke til. Han takler det (mestrer) gjennom å skulke, og ikke minst så takler han det ved å lære seg ikke å føle noe, ikke la noe gå inn på seg. Samtidig lærer han noe om hvordan mennesker skal behandles og mye om empati (mangel på empati).

I 6. klasse kommer Jans første voldsepisode. Han har blitt fadder for en 1. klassing og har ansvaret for at gutten skal ha det trygt og fint på skolen. Den lille 1. klassingen binder seg til Jan og gir ham masse positiv feedback: «Du er min helt». Dette er en helt ny opplevelse for Jan, og han blir også knyttet til 1. klassingen. En dag da Jan skal følge gutten hjem fra skolen, blir de stoppet av en 8. klassing (en av Jans verste mobbere) som vil «plage» dem litt. Hadde Jan vært alene, ville han neppe reagert med annet enn å trekke seg inn i seg selv, gjøre seg ufølsom. Men nå som han har ansvaret for en liten gutt, blir han redd og desperat opptatt av å beskytte gutten. Drevet av enormt sterke følelser går

Jan direkte til angrep, slenger 8. klassingen i bakken og griper fatt i en stein som han hamrer løs på hodet og ansiktet hans med. Det kjennes godt ut å være voldelig, han snur hele sin barndom på hodet, nå er det han som er mektig og den andre som er redd.

Denne voldsepisoden får to forskjellige konsekvensrekker:

1) I forhold til andre ungdom gir volden mye positivt. Som Jan sier: «Etter det var det ingen som plaget meg mer»! Voldsepisoden gjør også at Jan får en posisjon (status) som noe, for første gang i sitt liv er han noe, får «respekt», blir tatt hensyn til, blir regnet med. Jan blir «gjerne-Jan». Og han får venner («det er viktig å være på god fot med dem som er farlige»).

2) I forhold til de voksne opplever han fordømmelse, straff og utstøtning. Både lærere og foreldre (andres) er sjokkert over voldsepisoden og er overbevist om at de står ovenfor en syk og farlig gutt. Det første de gjør, er å utvise han fra skolen. Da Jan også har vist et langvarig mønster av skulking og konsentrasjonsproblemer, blir det besluttet å sende han på spesialskole for gutter. Ingen gjør et forsøk på å snakke med gutten om det som har skjedd og bakgrunnen for det.

Spesialskolen gjør ikke ting noe særlig bedre, snarere forsterker dette miljøet hans nye mønster. På skolen er det klare normer for hva som gir status og respekt (dvs. beskyttelse), aggressivitet, voldlighet og kriminalitet. Samtidig har Jan gjennom erfaring lært at det ikke er lurt å høre på voksne, og nå er han heller ikke redd dem lenger. I tillegg lærer han nye ferdigheter av sine medelever. Dette resulterer etter hvert i de første fengselsstraffer. Når han blir satt inn, lærer han også fort hvordan han må oppføre seg for å overleve i fengsel. Han blir enda hardere og tøffere, han skryter av sin voldlighet, og han skjuler alle tegn på usikkerhet, redsel eller svakhet. Samtidig er han fortsatt bærer av sin egen usikkerhet og angst, noe volden kan lindre, men ikke endre. Det kriminelle liv med all sin terror og alle sine farer gir han også ny angst og usikkerhet. Han takler dette ved å erverve et rusproblem (primært amfetamin). 25 år gammel «finner han kjærligheten» og flytter sammen med en kvinne som han håper skal gi ham roen og tryggheten i livet. Samlivet vekker i stedet til live gamle minner om svik og avvising, og han svarer på dette med universalløsningen vold. Han ender med nesten å ta livet av sin samboer, og når han kommer i fengsel for dette, gjør han et forsøk på å ta livet av seg selv. Gjennom alle fengselsoppholdene (han sitter inne totalt 10 år i løpet av en 13 års periode) er det ingen som

gjør noe forsøk på å snakke med Jan som et menneske og hjelpe ham til å skape sammenhenger i sitt liv eller til å forstå sin vold.

Jan har som så mange andre massive voldserfaringer, både som offer, observatør og utøver. Å gripe fatt i denne volden, snakke om den, sette den i sammenheng med hverandre, er etter vår mening en måte å gjøre opprør mot volden i sitt liv på.

Denne historien er ment å skulle være en illustrasjon på voldens psykologi. Et forsøk på å framstille noen av våre hovedsynspunkter ligger i følgende momenter:

- vold er lært
- voldsutøvelse henger sammen med folks livserfaringer
- bak volden ligger nesten alltid en historie om krenkelser
- vold er en måte å mestre sitt liv på
- vold avler ny vold
- vold kan forstås
- vold virker
- vold ødelegger
- vold kan gi verdighet og status
- vold blir et problem for utøveren av den
- volden er både årsak til og konsekvens av en kriminell løpebane
- volden blir som hovedregel oversett og fortiet

Hvordan vi forstår et fenomen, er avgjørende for våre handlinger, hvordan vi forstår vold, er avgjørende for innholdet i de tiltak vi velger å sette inn i forhold til volden. Gjennom vår forståelse manifesterer vi også vårt menneskesyn. Sentralt i dette synet står troen på at menneskers atferd er et produkt av deres erfaringer og betingelser. Her tar vi klar stilling til en av naturvitenskapens grunnproblemstillinger: Er vi produkter av natur eller kultur? Vi tror på kulturen, dvs. alle de påvirkningskrefter et individ møter gjennom sitt kontinuerlige samspill med sitt miljø (ernæring, familie, skole, venner, nærmiljø, samfunn osv.) fra unnfangelsen til død. Menriesket er verken godt eller ondt, men utelukkende organismer som styres av et overordnet prinsipp om tilpasning til omgivelsene for gjennom dette å sikre sin overlevelse. Vold kan derfor sees som et forsøk på tilpasning, en måte å mestre sine livsbetingelser på som er forståelig ut fra den enkelte persons livshistorie og situasjonsbetingelser.

OPPGAVE BRUKT I GRUPPENE PÅ ILA:

Å lage en voldsmann

Du får utlevert et nyfødt guttebarn, det er din oppgave å sørge for at denne gutten ender opp som en mann med store voldsproblemer. Hvordan vil du gå fram i oppdragelsen, hva vil du legge spesielt vekt på? Lag en «kokebok» for hvordan man skal gå fram for å lage en voldsmann.

DISKUTER DETTE I GRUPPA

Hvis vi studerer eksempelet «Jan», ser vi for det første hvordan han gjennom sine nære omgivelser lærer om vold som handlingsalternativ, hvilke erfaringer han får gjøre seg i forhold til hva som er rett og galt (Man lærer av det folk gjør, ikke det de sier). Den mangel på medfølelse han blir møtt med, lærer ham å mangle medfølelse selv.

Samtidig ser vi hvordan volden både blir Jans redning og hans identitet (dvs. det som gjør han til noe i det hele tatt). Voldsutøvelsen har også noen iboende krefter som gjør at «bordet fanger», har man først begynt, så drives det etterhvert videre av seg selv.

I menneskesynet bak samtalegruppene tar vi klart avstand fra forklaringer av vold som er knyttet til menneskets natur. Det betyr at vi avviser tanken om at f.eks. genetiske forhold kan forklare vold, eller at noen er født mer voldelige enn andre. Vi er også sterkt motstandere av den type forståelse som forklarer vold gjennom å kategorisere individene. Diagnoser er ingen forklaring på vold, snarere en bortforklaring som samtidig bidrar til å stigmatisere og umenneskeliggjøre den diagnostiserte. Diagnosene bidrar også til å skape avstand og forventningsføringer mellom den diagnostiserte og «hjelperne».

Vold er forståelig i et psykologisk perspektiv, det er en måte å forsøke å mestre sitt liv på. Når vi legger vekt på mestrings- og tilpasningsperspektivet, må det understrekes at volden ikke dermed er noe positivt. Det er nettopp mestringsforsøket som blir problematisk (løsningen blir problemet). I voldens tilfelle særlig problematisk fordi den som mestringsforsøk ikke bare ødelegger for den som utøver det, men også så brutalt og ødeleggende rammer andre mennesker. I en mestringsforståelse blir en behandlers prosjekt å:

- forstå volden
- tydeliggjøre voldens destruktive natur
- hjelpe mennesker til å finne alternative, ikke-ødeleggende måter å mestre sine liv på

3.2. HVA ER VOLD?

Vold kan defineres på mange måter. Den enkleste definisjonen er den som begrenser seg til fysisk vold: Bruk av fysisk makt for å skade et annet menneske. Dette er nok det folk flest vanligvis tenker på som vold, samtidig som definisjonen har en del begrensninger. For det første innsnevrer den vold til å utgjøre kun fysisk maktbruk, for det andre krever definisjonen at det skal foreligge en skade eller intensjon om (fysisk) skade. Dette vil ekskludere alle voldshandlinger fra mennesker som mener de har en intensjon som er god (f.eks. oppdra barn til å bli gode samfunnsborgere).

I denne definisjonstradisjonen er det også vanlig å dele inn volden i to: instrumentell vold og ekspressiv vold. Med instrumentell vold menes at dette er vold som hovedsakelig er rettet inn mot å oppnå noe. Volden er et verktøy for å tiltvinge seg goder som makt, penger, «veloppdragne» barn e.l. Denne type vold blir altså sett som en villet og strategisk handling der utøveren vet hva han/hun er ute etter og vet hva som må til for å oppnå det. Med ekspressiv vold menes i denne sammenhengen vold som forstås som en emosjonell reaksjon, et utslag av sterke følelser (f.eks. sjalusidrap). Man tenker seg her volden som en reaksjon som kommer ut av kontroll, og som i liten grad er styrt av fornuft eller forventet konsekvens.

Skille mellom instrumentell og ekspressiv vold er i praksis et lite fruktbart skille. Faren med denne type begreper er at de inneholder moralske føringer. Vi vil få en tilbøyelighet til å fordømme den instrumentelle voldsutøver i sterkere grad enn den ekspressive nettopp fordi vi ilegger dem forskjellige motiver (mannen var utspekulert kontra mannen var desperat). Straffeloven opererer med flere slike skiller i sin forståelse av vold (overlagt, uoverlagt, forsettelig, legemsbeskadigelse med døden til følge osv.) Selv mener vi at nær sagt all vold inneholder både instrumentelle og ekspressive elementer; det vil alltid være en hensikt med voldsutøvelse (instrumentell), og det vil alltid finnes et følelsesmessig element. Vi anbefaler derfor ikke gruppene å operere med et slikt skille.

Vi anbefaler definisjonen som brukes ved «Alternativ til vold»: *Vold er enhver handling i forhold til et annet menneske som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, påvirker dette menneskets handlingsfrihet (får noen til å gjøre noe mot sin vilje eller la være å gjøre det som det mennesket vil).* I denne definisjonen vektlegges maktperspektivet, dvs. den påvirkningen volden utøver på omgivelsene. Vold sees her som en atferd som har en hensikt, nemlig å få en eller annen form for makt og kontroll. Vi tenker oss at denne makten og kontrollen enten kan være direkte over andre mennesker, men også at den opplevelsen volden gir voldsutøveren av øyeblikkets makt og kontroll, i seg selv kan være voldens motiv. Voldens virksomme element er at hand-

lingen er av en slik art at den skader, skremmer eller krenker. Vi deler gjerne volden inn i fem undergrupper:

Fysisk vold: Enhver bruk av fysisk makt som gjennom at denne maktbruken skader, smerter eller skremmer, får noen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre det vedkommende vil. Dette innebærer et stort spekter av handlinger fra dytting, holding, risting og slag og opp til drap.

Seksuell vold: Enhver maktbruk (fysisk eller psykisk) rettet inn mot et annet menneskes seksualitet. Handlinger i et spekter fra seksuell trakassering og opp til voldtekt og seksuell tortur.

Psykisk vold: Maktbruk som ikke er direkte fysisk, men som inneholder det virksomme elementet «skade, skremme, såre eller krenke». Eksempler på psykisk vold er: Direkte og indirekte trusler («Hvis du ikke gjør som jeg vil, får du juling»), degraderende og ydmykende atferd («Din jævla hore, ditt dumme nek osv.»), kontrollerende atferd, isolering fra omverdenen.

Materiell vold: Handlinger rettet mot ting eller gjenstander som gjennom at denne handlingen skremmer eller skader, påvirker andre (f.eks. slå hull i en dør for at andre skal bli såpass redd at de gir seg. Kaste, knuse, ødelegge, slå i stykker osv.)

Latent vold: Vold som virker styrende på andre mennesker bare i kraft av at den ligger der som en mulighet (Eks. et barn som hele tiden er snill og forsiktig fordi barnet vet at hvis det gjør noe provoserende, så kommer volden).

Seksuelle overgrep eller seksuell vold (eller sedelighetsforbrytelser) bør i denne sammenhengen også defineres. Seksuelt misbruk blir her det beste ordet og vil i denne sammenheng innbefatte fenomener som seksuell utnyttelse, seksuelle overgrep mot barn og voldtekt. Det sentrale i definisjonen er maktperspektivet. Med seksuelt misbruk mener vi misbruk av posisjon, makt eller tillitsforhold overfor et annet menneske og dets kropp eller seksualitet for å oppnå egen tilfredsstillelse.

3.3. VOLDENS NATUR

Vold har sin egen logikk, sitt eget system og er i liten grad tilfeldige eller meningsløse handlinger. Vold er en form for maktbruk, en måte å kunne styre eller kontrollere andre mennesker på. Hoveddelen av den voldsbruk som finner sted i verden, er knyttet til maktsystemer, og av natur vil det meste av volden være utført av dem med makt mot dem med mindre makt. Eksempler på dette er vold i familien; far utøver vold mot mor, foreldre utøver vold mot barn, større barn plager mindre barn osv. Statsmakter bruker vold mot sine undersåtter, større stater invaderer mindre stater. Vi kaller dette for voldens hierarkiske natur. Voldens utbytte er at den gir, forsterker eller opprettholder makt.

En del vold finner sted innenfor systemer der mennesker skal lage hierarkier, som f.eks i ungdomsmiljøer. Volden blir i dette tilfelle et forsøk på å skape en maktposisjon. Gjennom å vise at du er farlig (enten mot ungdommer innen miljøet eller mot helt andre), oppnåes «respekt» – dvs. at andre ungdommer underordner seg deg.

Vold er effektivt. En hovedgrunn til at det finnes så mye vold (og til at noen mennesker utøver det om og om igjen), er utvilsomt at vold er effektivt. Volden kan gi umiddelbart utbytte i form av at man får det som man vil, man oppnår goder. Videre gir volden posisjon, «respekt» og innflytelse.

Vold er godt. En grunn til at mennesker utøver vold gjentatte ganger, ligger i at vold er godt. Der og da, når du gjør det. Læringspsykologien forteller oss at det som sterkest former framtidig atferd, er de umiddelbare konsekvenser av våre handlinger, det som oppleves akkurat idet vi utøver en handling. Angeren som kommer etter en stund, har lite læringspotensiale. Vold gir umiddelbar fysisk avspenning, kroppen slapper av. Det er godt. Idet man utøver volden, kjenner man en følelse av styrke, energi og betydning. Man «får det ut av seg». Man får sin vilje. Man får hevn. Man stopper konflikt. Volden kan føre til at man snur en følelse av litenhet og redsel til en følelse av styrke og storhet. Man snur avmakt til makt. Det er deilig å utøve vold akkurat idet man gjør det.

Vold er «intelligent» atferd. Når man studerer vold, vil man se at volden i liten grad er en tilfeldig atferd. Volden inneholder bl.a. en vurdering av situasjon og av motpart. Det er svært få utøvere av vold som går løs på andre hvis det står en politimann like ved. De venter til politimannen er borte. Det vanligste volden – familievolden – foregår nesten utelukkende når ikke andre er til stede og gjerne på slike måter at det ikke gir synbare skader. Dette kan sies å være «intelligent». Volden er så «intelligent» at den overveldende majoritet av fysiske konflikter er avgjort på forhånd. Det er nesten alltid slik at voldsutøveren(e) enten er flere, sterkere eller bedre bevæpnet enn voldsopfrene. Dette kan vi f.eks. se i fengselssystemet: Det er aldri direktøren som blir utsatt for vold (det hadde ikke vært lurt), det er betjentene. Det er ikke den vel trent mannlige innsatte på 100 kg, men det er en kvinnelig betjent osv. De «svake» (f.eks. kvinner og barn) er klart mer voldsutsatt enn de «sterke». Slikt sett er voldsutøvelse også vanligvis en feig handling.

Vold er skadelig, fysisk og ikke minst psykisk. Faglitteraturen inneholder en overveldende dokumentasjon av voldens konsekvenser både på lang og kort sikt. Volden kan føre til død eller fysisk uførhet. I enda sterkere grad kan den føre til en form for psykisk uførhet. Volden kan skape frykt og angst, usikkerhet, utrygghet, sinne, skam og depresjon. Volden oppleves ofte som et traume for den som blir utsatt for den, og traumatiske opplevelser preger mennesker. En relativt høy andel av voldsopfre utvikler det

som kalles en post-traumatisk stressforstyrrelse (PTSD). Volden blir et angrep på offerets opplevelse av trygghet og blir dermed et inngrep mot fundamentet for et godt og fritt liv. Volden setter en redsel som er vanskelig å bli kvitt. Den er en krenkelse av offerets kropp og sinn. Når volden skjer mellom mennesker som har et nært forhold til hverandre (f.eks. foreldre-barn, mann-kone), blir den en særlig ødeleggende handling, fordi den ødelegger tillit og trygghet til den/de du er glad i eller avhengig av. Barn som blir utsatt for vold, enten direkte eller som observatører, får mye oftere voldsproblemer enn barn som ikke opplever vold.

3.4. VOLDSROLLER

Hvordan vold oppleves, er avhengig av hvilken side man opplever volden fra, den som slår eller de som blir slått. Vi snakker her om voldsroller. Vold kan oppleves fra tre sider:

OFFER: Voldens offer er den som blir utsatt for volden, og som opplever smerten, skaden og krenkelsen. Sentralt i opplevelsen av vold fra et offersynspunkt står opplevelsen av trussel mot eget liv og helse (i noen tilfeller med den fundamentale angst for å skulle dø) og opplevelsen av tap av kontroll i øyeblikket. Offeret opplever en følelse av forsvarsløshet og ikke å kunne klare å beskytte/forsvare seg. Opplevelsen kan inneholde elementer av sjokk, tillitsbrudd, svik, skyldfølelse, skam og ikke minst avmakt. Volden vil for ofrene ha stor sannsynlighet for å bli et traume, dvs. en hendelse som fester seg i hukommelsen og vil prege dem i framtiden.

Vold avler vold, opplevelsen av å ha blitt utsatt for vold i oppveksten øker sannsynligheten for at man selv utvikler voldsproblemer. Gjennom å bli utsatt for vold vil et barn lære flere ting. For det første lærer barnet en måte å reagere på. For det andre lærer det noe om rett og galt (vi lærer av det folk gjør, ikke det de sier), dvs. om moral. For det tredje lærer barnet noe om empati (i dette tilfellet mangel på innlevelse med andre).

OPPGAVE:

Finn fram et eksempel der du var offer for vold.

- *Hva skjedde?*
- *Hva tenkte du?*
- *Hva følte du?*
- *Hvordan preget opplevelsen deg?*
- *Hvem synes du hadde skylda?*
- *Snakket du med noen om det i ettertid?*

OBSERVATØR: Observatøren er den som opplever volden som tilskuer, f.eks. et barn som ser mor eller søsken bli mishandlet. Som voldsobservatør oppleves volden på mange av de samme måter som for offeret. I tillegg kan observatøren få en sterkere følelse av både hjelpeløshet og skyld i forhold til at de ikke brøt inn i situasjonen. Å observere vold er også vanligvis en traumatisk opplevelse, og den blir sterkere jo grovere volden er og jo nærmere forhold man står i til offer/utøver. Barn som vokser opp i familier med vold, har som oftest fått med seg mye mer (og blitt mer preget) av volden i hjemmet enn det foreldrene er villige til å tro. Også her viser det seg at vold avler vold. Den som har vært observatør til vold i sin oppvekst, får større risiko for selv å utvikle voldsproblemer.

OPPGAVE:

Finn fram til en opplevelse i eget liv som observatør til vold.

- *Hva skjedde?*
- *Hvordan opplevde du situasjonen?*
- *Hva tenkte du?*
- *Hva følte du?*
- *Hvem hadde skylda for volden?*
- *Hvordan preget opplevelsen deg?*
- *Snakket du om det?*

UTØVER: Voldsutøveren er den som utøver volden mot andre, og som rimeligvis vil oppleve volden annerledes enn både observatør og offer. Jevnt over vil utøveren oppleve volden som mindre skremmende, farlig og alvorlig. Voldsutøvelse er ikke traumatisk på samme måte som det å bli utsatt for vold, men kan være det dersom volden er spesielt alvorlig, eller dersom en opplever at en mistet kontroll og gjorde noe en absolutt ikke ønsket å gjøre. Av å utøve vold blir man mer voldelig, utøvelse av vold øker sjansene for at man skal komme til å gjøre det igjen.

OPPGAVE:

En opplevelse av å utøve vold.

Svar på samme spørsmål som de to oppgavene ovenfor.

Kunnskap om voldsrollene er sentral for aktiviteten i samtalegruppene. I gruppa presenterer vi gjerne de tre rollene for gruppedeltakerne. De aller fleste personer med voldsproblemer har opplevelse av å ha vært i alle disse rollene, og det er en sammenheng i deres liv mellom rollene. Når gruppa skal snakke om vold, må vi ha et utvidet voldsfokus, dvs. at vi skal oppfordre gruppedeltakerne til å dele alle sine erfaringer med vold. I dette ligger det at voldsutøveren kan bruke sine egne erfaringer for å skjønne hvordan det er å bli utsatt for vold. Voldserfaringer er sjelden satt ord på, samtaler om disse erfaringene er i seg selv å bearbeide sitt forhold til vold.

3.5. VOLDENS ANSVAR

Prinsippet om voldens ansvar er grunnleggende for forståelsen av og holdningen til vold. Volden er voldsutøverens ansvar. Vold vil alltid bare være en av flere reaksjonsmuligheter i enhver situasjon. Med unntak av klare selvforsvarssituasjoner der det eksisterer fare for eget (eller andres) liv, finnes det alltid alternativer til vold. Valget av vold er det den som utøver volden som tar. Det er sine egne behov vedkommende er ute etter å dekke. Volden er utøvers ønske.

OPPGAVE:

Finn ett eller flere eksempler fra media der volden framstilles som offerets ansvar.

Denne holdningen skal gruppeleder formidle i forhold til hvordan han/hun mottar historier om vold enten dette er fra offer-, observatør- eller utøversiden. Gjennom en tydeliggjøring av ansvaret for volden kan mennesker få en annen holdning til egen og andres vold.

Forståelsen av voldens ansvar er ofte feilaktig hos dem som utøver vold: «Hun forlemelig ba om det», «vold er det eneste slike folk forstår», «jeg ble provosert», «han fikk som fortjent», «jeg var jo så drita» osv. Ansvaret plasseres gjerne på offeret eller omstendighetene. Mange mennesker som utøver vold vil oppleve seg selv som offeret eller den krenkede. En person som ikke velger, men som bare reagerer. Bevisstgjøring av voldens ansvar kan vi oppnå gjennom å gå detaljert ned i voldsituasjonene og tydeliggjøre de valg og intensjoner som den som utøver volden har.

Det går et skille mellom ansvar og skyld. Det kan være mange og kompliserte grunner til at mennesker på et punkt blir voldsutøvende. Det kan være en traumatisk oppvekst med vold og overgrep, det kan være mobbing og trakassering i skolen, det kan

være dårlige venner, destruktive kjønnsroller osv. Det er ikke nødvendigvis personens skyld at det har gått som det har gått, men et voksent menneskes måte å handle på vil alltid være denne personens ansvar.

3.6. VOLDENS ÅRSAKER

Vold har mange og kompliserte årsaker, og det er kombinasjonen av ulike påvirkninger som gir utslag i vold. Vi foreslår fire hovedårsaksdimensjoner:

INDIVIDUELLE ÅRSAKER: Med individuelle årsaker mener vi personens læringshistorie, summen av de erfaringer som har formet og preget vedkommende. Sentrale individuelle årsaksfaktorer er det selv å ha blitt utsatt for (eller vært observatør til) vold, omsorgssvikt, mobbing, rusmiddelmisbruk i hjemmet og fravær av kjærlighet (laissez faire). Alt dette er oppvekstfaktorer som rammer individets selvoppfatning, selvtillit og trygghet på andre. Innenfor individuelle årsaker regner vi også eventuelle biologiske forhold, selv om biologiske faktorer aldri er direkte årsak til voldelig atferd.

GRUPPERELATERTE ÅRSAKER: Gruppepåvirkning er den andre viktige hovedårsaken til utvikling av voldsproblemer. Atferd er preget av den gruppe vi er tilsluttet. Dette er en betydelig årsaksfaktor i forhold til ungdomsvold. Gruppenormer kan foreskrive vold, ved å gi status og anerkjennelse i en gruppe. Vold kan videre springe ut fra et gruppepress.

SAMFUNNSRELATERTE ÅRSAKER: Dette er forhold i samfunn og miljø som fremmer vold. Kjønnsrolle er sannsynligvis en viktig faktor i voldsutøvelse. 95% av all den vold som utøves i verden, utøves av menn. Utvilsomt er sider ved mansrollen voldsfremmende gjennom at denne foreskriver styrke, makt, prestasjon og benekting av svakhet og følelser. Mannsidealet som foreskrives f.eks. gjennom film, er ofte svært voldelig. Med samfunnsrelaterte årsaker tenker vi også på alle forhold ved samfunn og kultur som kan tenkes å føre til avmakt. Individenes mangel på innflytelse, mulighet og goder står i et forhold til samfunnets generelle voldsnivå. Fattigdom og klasseforskjeller er et eksempel på voldsfremmende faktorer.

VOLDSRELATERTE ÅRSAKER: Utøvelsen av vold er i seg selv en kraftig voldsfremmende faktor. Vold avler vold, og vi ser at det å utøve vold øker sjansene for at man blir voldelig igjen (og mer brutalt voldelig). Årsakene til dette er at volden på den ene siden gir mange umiddelbare positive konsekvenser som avspenning, makt, innflytelse, «respekt», ulike goder osv. Volden kan også gi en identitet: «han er skikkelig tøff». På den annen side fører vold til sosial fordømmelse og frastøting, som igjen leder til en bevegelse mot enten voldelige/kriminelle subkulturer eller mot isolasjon og ensomhet. Begge deler er voldsfremmende.

3.7. SEKSUELLE OVERGREP/MISBRUK

Innenfor kategorien sedelighetsforbrytelser finnes en rekke forskjellige handlinger: voldtekt, misbruk av barn, incest, blotting, kinking osv. I forhold til samtalegruppene trekker vi bare inn sedelighetsforbrytelser som involverer direkte samhandling med andre, dvs. voldtekt, seksuelt misbruk av barn og incest. Dette er alle handlinger som involverer bruk av makt (tillitsforhold, posisjon, fysisk eller psykisk makt), i forhold til en annen persons kropp og seksualitet. Vi bruker her begrepene seksuelle overgrep, seksuelt misbruk og seksuell vold om hverandre.

Seksuell vold skiller seg forklaringsmessig lite fra annen vold. De samme mekanismene ligger bak. Det forskjellige er det seksuelle element. På et nivå innebærer seksuell makt den ultimate makt i forhold til et annet menneske og vil derfor i en del tilfeller bare opptre som en ekstrem del av et undertrykkingsmønster eller en ekstrem reaksjon på avmakt. Noe av den seksuelle vold som utøves, er da også svært lite motivert ut fra seksuelle behov, men heller fra makt- og kontrollbehov. På et annet nivå vil det hos de fleste personer som misbruker andre mennesker seksuelt, ligge en eller annen form for seksuelt problem eller seksuell avmakt bak handlingene.

Med seksuelt problem eller avmakt tenker vi oss en seksualitet som er hemmet eller skadet. Vi tenker oss seksuell angst (for likeverdige partnere) eller usikkerhet. Videre kan vi tenke oss en traumatisert seksualitet der personen har lært at omsorg, kjærlighet eller nærhet er det samme som seksualitet. Alt dette finner vi igjen hos de mennene vi jobber med. De har ofte et svært dårlig forhold til egen kropp og seksualitet, har mye skam knyttet til seksualiteten og er usikre og redde for vanlig kontakt og nærhet (Se også kapittel 7.2, samt Langfeldt (1993)).

Seksuelle overgrep er både mer skambelagt og straffes hardere enn annen vold (unntatt drap). De som utøver slik vold vil derfor være personer som benekter og bagatelliserer mer enn andre voldsutøvere og som ofte lider mer under sitt eget problem. Når de i tillegg har et svært vanskelig forhold til seksualitet som tema, betyr dette at vi her får en vanskelig gruppe å jobbe med. En gruppe som kanskje trenger enda mer tid, tålmodighet, varme og forståelse enn andre. Og som i enda større grad trenger modige gruppeledere som tør snakke om det vanskelige og ubehagelige.

3.8. HVORDAN OPPLEVES VOLDEN?

Hvordan ser voldsutøveren på sine egne handlinger? Hvordan rettfærdiggjør han volden for seg selv? Hvis det er slik at man er oppvokst med mye vold og gjennom erfaring har lært at dette er en vanlig måte å behandle andre mennesker på, er det lite behov for å rettfærdiggjøre volden. Vold er rett og slett noe normalt.

I noen miljøer har man et positivt syn på vold («du er skikkelig mann, en barsking»), noe som gjør at voldsutøveren selv vil kunne betrakte volden som en god side ved seg selv. Samtalegruppens prosjekt i de tilfellene der volden har blitt normalisert, blir å tydeliggjøre volden og dens konsekvenser på en slik måte at personen får et annet og mer problematisert syn på den.

I større eller mindre grad er det allikevel slik at de aller fleste som utøver vold, har problemer med å stå for sine egne handlinger. De orker ikke helt å leve med volden, konsekvensene av den og at de selv er ansvarlig for sin vold. I forhold til omverdenen får de fleste et behov for å beskytte, forsvare og unnskyldte seg. Volden skjules, normaliseres og avproblematiseres. Volden opprettholdes og forsvares gjennom:

USYNLIGGJØRING: Både utad og innad vil voldsutøveren prøve å usynliggjøre volden (ute av syne, ute av sinn). Mange som utøver vold, har strategier for at volden ikke skal bli synlig, gjennom at de på en eller annen måte søker å få offeret til å skjule volden. Overfor seg selv kan også den som utøver vold, gjøre volden usynlig: gjennom ikke å tenke på den, ikke snakke om den og på andre måter søke å holde den utenfor sin bevissthet.

EKSTERNALISERING: Det betyr å forklare egne handlinger med forhold utenfor seg selv: «jeg ble provosert», «hun ba om det», «jeg var full», «det var et uhell». Her forstår man volden på en slik måte at andre har skylden, det er ikke en selv som er problemet.

BENEKTING/BAGATELLISERING/MINIMALISERING: Vi refererer her til at voldsutøvere vil ha en tendens til å framstille volden på en slik måte at den blir ikke-eksisterende eller bagatellmessig. Dette er en effektiv måte å beskytte seg selv og sitt omdømme på. Innenfor rettsapparatet er det rimeligvis mye benekting, fordi mennesker ønsker å unngå straff. Benekting betyr rett og slett å nekte for det man har gjort. Bagatellisering og minimalisering betyr å gjøre volden mindre alvorlig. Man kan bagatellisere volden: «jeg slo bare et par ganger» – mens personen i virkeligheten har utøvd omfattende vold seks ganger. Voldens ansvar kan bagatelliseres eller minimaliseres: «jeg hadde jo sagt til henne at hun ikke skulle mase sånn». Eller man kan bagatellisere voldens virkning: «unger har da ikke vondt av litt juling», «hun bare sier at hun er redd, den hykleriske merra».

FRAGMENTERING: Betyr å se volden bare som en liten og ubetydelig del av livet: «OK, jeg har banka henne noen ganger, men det meste av tiden har vi det flott, og jeg er jo egentlig en veldig snill fyr». Fragmentering kan også bety bare å se på noen elementer i en voldssituasjon. Oftest gjelder dette det andre gjør feil, mens en utelater egen medvirkning og egne behov og hensikter i situasjonen.

Gjennom å usynliggjøre, eksternalisere, bagatellisere og fragmentere kan man klare å leve med volden. Samtidig øker dette sjansene for at man igjen blir voldelig gjennom at man aldri forholder seg skikkelig til egen vold. Samtalegruppene arbeid er å skape et trygt rom der det er mulig for gruppedeltakerne å forholde seg til volden i sine liv slik som den faktisk er.

3.9. VOLD OG ENDRING

Vold er et psykisk problem ervervet gjennom læring. Det er en måte å takle følelser, situasjoner, relasjoner og konflikter på. Som all annen lært atferd er vold mulig å endre. Mennesker kan lære seg å handle annerledes i situasjoner. De kan trene på andre måter å reagere på. Mennesker kan bevisstgjøre seg selv hvordan de havner i situasjoner der de reagerer voldelig og utvikle alternative strategier for å unngå slike situasjoner. De kan endre holdninger til egen atferd, til volden i sine liv og omsette nye holdninger i sine framtidige valg av reaksjonsmåter. Mennesker kan lære seg til å kjenne og sette ord på følelser, som tidligere kom ut i form av vold. De kan trene seg i kommunikasjon og konfliktløsning. Gjennom terapi kan de bearbeide tidligere traumatiske opplevelser som ligger til grunn for noe av deres voldsbruk. Mennesker kan få hjelp til å utvikle et positivt forhold til egen kropp og seksualitet, slik at seksualiteten kan leves ut på ikke-skadelige måter. De kan gjennom en bevisstgjøringsprosess se og ta ansvar for egne handlinger på en slik måte at de i framtiden gjør andre valg. De kan med hjelp ta inn over seg konsekvensene av sin voldsbruk gjennom å se volden fra offerets perspektiv. Vold er det mulig å gjøre noe med.

Overbevisningen om at vold er en tillært atferd samtidig som den på et nivå er en atferd som mennesker velger, gjør at vi har en tro på mulighetene for endring. Vi tar sterk avstand fra teorier og holdninger som innebærer at man ser på noen mennesker som uforanderlige gjennom å ikle dem psykopatdiagnosen eller påstår at disse personene har varig svekkede og mangelfullt utviklede sjelsevner. Dette betyr ikke at vi tenker oss at forandring er enkelt. Innsatte som vi jobber med, er preget av særegne erfaringer som gjør at de i utgangspunktet har vansker med å høre på og stole på andre mennesker. De er rett og slett vanskelige å nå inn til. For mange har vold også vært en normaltilstand i livet helt siden fødsel, og det har aldri tidligere eksistert noen mulighet til å problematisere volden. De har også ofte liten erfaring med å bli lyttet til og tatt på alvor, samt liten erfaring med at det kommer noe godt ut av det å snakke. Samtidig sitter de i en situasjon (fengsel) som fremmer tillukking, benekting, aggresjon og andre psykologiske selvforsvarsteknikker.

Endring blir et spørsmål om tid og tillit. Behandlers oppgave overfor i større eller

mindre grad «miljøskadede» mennesker er å gi disse tid til å opparbeide den tillit og trygghet som er nødvendig for å blottlegge seg selv og sine erfaringer og møte dem med tålmodighet, lydhørhet, forståelse og varme. Samtidig må behandleren eller samtalegrupelederen ta det ansvar som ligger i å tore å fokusere på vanskelige og ubehagelige temaer. Folk trenger hjelp til å snakke om vold. Samtalegruppene har potensiale i seg til å starte en endringsprosess. For en del mennesker er ikke all verdens behandling nok for å slutte å bruke vold. Dette gjelder de som lever i svært voldspregete miljøer (noen rusmiljøer, noen kriminelle miljøer). Dette er miljøer der volden er nødvendig for overhodet å overleve. For disse menneskene betyr det at de må frigjøre seg fra sine miljøer for å kunne frigjøre seg fra sin vold.

3.10. VOLD OG TALL, VOLDSDØMTE I FENGSEL

Det er svært vanskelig å vite eksakt hva som forekommer av vold i Norge, og også om denne volden er økende eller minkende. Dette er bl.a. fordi volden er et kriminelt og tabubelagt fenomen. Volden er godt skjult. Kriminalstatistikken utgjør ikke noe godt tall på hva som finnes av vold i Norge. Den sier bare noe om hvor mye vold som blir anmeldt. Hvor stor andel av volden som anmeldes, vil variere, avhengig av hva slags type vold det er og kanskje av forhold som f.eks. tidsepoke og mediafokus. Når det gjelder konemishandling, har man i en amerikansk studie beregnet at bare 1 av 250 tilfeller vil anmeldes til politiet. Forholdstallet for vold mot barn er kanskje enda større. Risikoen for å bli dømt for mange typer vold må dermed betraktes som svært liten.

Vi kan skille mellom to typer vold, avhengig av den ramme volden finner sted i: Privat og offentlig vold. Vi kan uten videre fastslå at den private volden utgjør hovedmengden av den vold som utøves i Norge. Med privat vold mener vi vold som finner sted innenfor rammene av nære relasjoner, primært familien. Barnemishandling, kvinnehandling, vold mot foreldre eller eldre osv. F.eks. er det de som anslår at ca. 50% av norske barn på en eller annen måte vil bli utsatt for fysisk vold fra sin(e) omsorgsperson(er). Selv om dette er voldshandlinger av alle alvorlighetsgrader og med svært ulik hyppighet, må det understrekes at all bruk av fysisk vold mot barn faktisk er forbudt ved lov i Norge.

Når det gjelder menns bruk av vold mot sine kvinnelige samlivspartnere, anslår «Alternativ til vold» at ca. 10% av Norges voksne mannlige befolkning på et eller annet punkt i livet vil ha problemer med dette. Kvinner utøver også vold mot sine menn, selv om dette er en vold som i alvorlighetsgrad er mildere enn menns vold. Forskningen viser også at både lesbiske og homofile parforhold har et tilsvarende voldsnivå som heterofile forhold.

GRUPPEOPPGAVE:

Gå sammen i en gruppe eller hver for dere og se på gruppas/egen erfaring med vold.

Noter ned alle erfaringer som: voldsutsatt, observatør, voldsutøver.

I neste omgang tar dere med familie og deres nærmeste bekjente. Skriv ned i stikkords form på et ark.

Når det gjelder seksuelle overgrep, anslår en norsk studie at ca. 15% av alle norske innbyggere har opplevd et eller annet seksuelt overgrep i løpet av sin oppvekst. Dette er alle typer overgrep, fra blotting og beføling opp til voldtekt og incest. Jenter noe mer enn gutter, men ikke mye.

Vold i ungdomsmiljøene er også et omfattende fenomen. Dagbladet gjorde for få år siden en spørreundersøkelse blant ungdom og kom fram til at over 20 % av ungdommen selv har opplevd vold. Videre at en relativt stor andel av dem har båret en eller annen form for våpen.

Vold er med andre ord et fenomen som direkte angår de aller fleste av oss i den forstand at vi har personlige erfaringer med vold i eget liv. Enten som offer, observatør eller utøver og kanskje har vi erfaringer fra alle tre rollene?

Statistisk sett er det relativt lite vold i Norge. Sammenligner vi f.eks. med drapstall i Norge og USA, finner vi store forskjeller. Noe over 50 personer blir drept hvert år i Norge, mens ca. 500 begår selvmord. Vi har heldigvis relativt lave nivåer av den mest brutale volden i vårt land. Om det er bare en liten andel vold som anmeldes til politiet, så er det enda færre som blir dømt. 23% av alle lovbrudd i Norge er fysiske overgrep mot en annen person. 23% av alle dømte i Norge vil komme direkte under den målgruppa samtalegruppene er rettet mot. Vi tenker her på trusler, ran, utpressing, uaktsomt drap, narkotikabruk, kapring, forbrytelser mot person og lovbrudd mot offentlig tjenestemann etc. Under disse lovbruddskategoriene kan det også ligge voldsutøvelse. En person som er dømt for narkotikaforbrytelser, kan ha et rusproblem. En person med rusproblemer har ofte problemer forbundet med vold. Vi vet at rus og vold hyppig opptrer sammen. Videre vet vi at det ikke er tilfeldig hvem som kommer inn under rettsvesenet. Det er ofte personer fra multi-problemfamilier med problemer forbundet med rus, vold og økonomi.

Det er store mørketall når det gjelder voldsutøvelse, fordi de fleste voldshandlinger skjer overfor personer som er i nær relasjon til overgriperen. Voldshandlingene blir da vanskelig å oppdage for rettsapparatet. Det er de mest alvorlige som ender med dom.

Vi tror at det finnes flere menn med voldsproblemer enn hva som er pådømt. En som er dømt for incest mot sine barn, kan ha mishandlet kone og barn fysisk uten å ha blitt dømt for dette. Innsatte har ofte flere dommer, så om de pr. i dag sitter inne for ran, kan de tidligere ha vært dømt for vold, drap eller sedelighetsforbrytelser.

DEL 4 - RAMMENE FOR GRUPPA

4.1. MÅLSETTING

Målsettingen i samtalegruppa er tredelt. I første omgang skal man lage en situasjon, (strukturert) der mennesker sitter sammen og snakker om vold, (eventuelt om seksuell vold/overgrep). I den grad vi får til dette, vil vi også kunne oppnå de to andre målsettingene (Se kapittel 2.2 Målsetting).

HVA ER EN SAMTALEGRUPPE?

En gruppe består av to ledere og tre til seks deltakere. Gruppa møter 1 gang i uka i 1,5 timer i et eget rom. Samtaletema i gruppa er vold.

For å godkjennes som samtalegruppe må:

- deltakerne gjennomføre minimum 12 samlinger à 1,5 timer
- gruppetimen ha en klar struktur
- gruppelederne var kledd i sivile klær

Gruppedeltagerne undertegner taushetsløfte, og det er viktig at lederne avklarer sine roller.

4.2. STED

Innsatte har ofte negative assosiasjoner som utrygghet og angst knyttet til steder og områder i fengslet. Dette kan være alt fra celleavdelinger til avhørsrom og lignende. Tilsvarende kan domfelte i friomsorgen ha negative assosiasjoner til rom der de f.eks. er vant til å bli utspurt/kontrollert.

Samtaler om vold, erfaringer, meninger og tanker vil i seg selv være både truende og skremmende. For å oppnå den åpenheten og framdriften som er så viktig, skal man legge vekt på å få et fast møterom med trygge og trivelige omgivelser. Grupperommet bør være på et mest mulig nøytralt sted, som ikke gruppedeltakerne har et negativt forhold til. I grupperommet må det ikke være forstyrrelser/avbrytelser i form av telefoner, besøkende eller dårlig lydisolering.

EKSEMPEL FRA ILA:

Grupperom:

- Rommet er plassert i en «nøytral» gang, ikke i en avdeling.
- Ikke innsyn gjennom vindu.
- Flipover og whiteboard plassert i rommet.
- Ledig veggplass for oppgaver o.l.
- Tv og video for visning av aktuelle filmer.
- Sackosekker til alle, samt mulighet for gode stoler for gruppedeltakere med ryggskade.
- Lydisolert til nærliggende kontor.

Videre bør det være mulig å plassere gruppa i en ring på gulvet uten noe bord som hindring imellom. Sackosekker (eller gode stoler) er med på å skape en trygg atmosfære. Det vil være en fordel å ha tilgang på flip-over og ledig veggplass, fordi det i gruppene brukes en del plansjer, oppgaver og opphenging av tekst.

4.3. INNHOLD

Innholdet i samtalegruppene skal være fokusert på gruppedeltakernes erfaringer, meninger og tanker rundt vold. Overgrep, opplevd vold, utøvd vold og observert vold vil være gruppas temaområder. Etter hvert som gruppas åpenhet og trygghet øker, vil det brukes nye oppgaver og vinklinger, men fortsatt med samme fokus.

Det vil alltid være tryggere og mer komfortabelt både for deltakere og gruppeledere å snakke om andre tema enn vold, f.eks. daglige problemer eller gjøremål i fengslet. Det er gruppeledernes ansvar at gruppa er fokusert på vold.

Det er viktig at gruppa oppleves som seriøs og alvorlig. Servering av kaffe, vafler o.l. på møtene kan virke mot sin hensikt. Gruppa kan da assosieres mer til en koseklubb/hyggestund, som ikke har den seriositet som er nødvendig for å snakke om svært alvorlige ting.

4.4. TID

Fast dag og møtetid er viktig. Det skaper forutsigbarhet og viser at gruppelederne tar gruppa på alvor og prioriterer den framfor andre oppgaver. I fengslet kan det å plassere møtetiden i innsattes arbeidstid (uten tap av lønn) være et slikt signal. I friomsorgen kan det være viktig at gruppetiden er lagt etter vanlig arbeidstid.

Når man driver grupper i et fengsel, er det viktig at gruppedeltakere som soner refs, er plassert i særavdelinger eller lignende, likevel får delta på møtene. Det er også viktig at deltakerne har muligheten til å kunne trekke seg tilbake på cella etter møtet dersom de av følelsesmessige grunner har behov for det.

Møtetiden vil kunne variere fra gruppe til gruppe og sted til sted. Vi anbefaler varighet på 1,5 time pr. gang og ukentlige møter. Enkelte steder vil praktiske forhold gjøre dette vanskelig gjennomførbart. Et alternativ er møter to ganger i uken.

Minimumskravet til en samtalegruppe er 12 gruppemøter.

4.5. STØRRELSE

Det anbefales å jobbe med små grupper fordi det blir lettere å oppnå trygghet, samtidig som det gir hver gruppedeltaker passe tid og fokusering. For små grupper kan lett gi for mye fokusering på den enkelte, og de vil være sårbare i forhold til enkeltmedlemmers uteblivelse. For store grupper kan virke utrygge og føre til at det blir for liten tid på hver enkelt. En gruppe bør derfor bestå av minimum tre og maksimum seks deltakere. Det ideelle er en gruppe på fire til fem deltakere. Det skal være to gruppeledere i gruppa.

4.6. ÅPNE KONTRA LUKKEDE GRUPPER

En lukket gruppe er en gruppe der alle deltakere starter samtidig, gruppa varer et bestemt antall ganger, og alle gruppedeltakere avslutter samtidig. Med åpne grupper mener vi at nye gruppedeltakere kan begynne når andre slutter eller komme til etter hvert som det er plass. Disse gruppene trenger ikke være avgrenset i tid. En åpenbar fordel med åpne grupper er at gruppedeltakerne vil befinne seg på forskjellige nivåer i forhold til trygghet og åpenhet. Erfarne gruppedeltakere kan bli gode modeller for nykommere.

Realiteten i fengslet er at innsatte overføres, flyttes og løslates. I friomsorgen går domfeltes gjennomføringstid over, eller de overføres til et annet kontor grunnet flytting. I mange tilfeller vil det være best å drive grupper som er åpne i den forstand at nye kan taes inn i gruppa når noen slutter. Gruppa er heller ikke avgrenset med et vist antall møter. I henhold til gruppeavtalen er det ikke anledning til bare å komme innom gruppa en gang iblant. Det skal være god kontinuitet, noe som skaper større trygghet og åpenhet.

I andre tilfeller er lukkede grupper det beste alternativet. Dette gjelder spesielt i situasjoner der det er viktig med strukturert og tidsavgrenset planlegging som for eksempel i friomsorgen eller i fengsler med få langtidsinnsatte.

4.7. TAUSHET OG RETNINGSLINJER FOR TAUSHETSPLIKTEN TIL GRUPPELEDERNE

En forutsetning for åpenhet i gruppa er taushetsplikten. Denne må avklares med ledelsen i det enkelte fengsel eller i friomsorgen og selvfølgelig med gruppedeltakerene. Alle gruppedeltakere og gruppelederne må skrive under på et taushetsløfte.

Det er ofte stor skepsis blant de innsatte og domfelte i friomsorgen til om gruppelederne vil overholde sitt taushetsløfte. Det er viktig at taushetserklæringen legges fram med stort alvor og med et nesten rituelt preg med lovnad og underskrift fra alle. Dette vil sammen med at gruppelederne tar seg god tid til å svare på spørsmål og uklarheter, være med på å skape tillit og trygghet.

EKSEMPEL PÅ SKJEMA DELT UT TIL GRUPPEDELTAKERE – FRA ILA:

Taushetsløfte:

Jeg lover med dette å bevare taushet om alt som blir sagt i gruppa.

Når det gjelder gruppelederne, uttaler disse seg ikke utenfor gruppa.

Unntak:

- *Opplysninger om planlagte straffbare forhold som gruppeleder er overbevist om, vil bli gjennomført.*
- *Opplysninger om at en annen innsatt soner dom for et forhold en av gruppedeltakerne har gjort.*
- *Opplysninger om at det er begått en alvorlig straffbar handling som ennå ikke er oppklart.*
- *Opplysninger om at et barn blir mishandlet, eller om alvorlig omsorgssvikt.*

Hva disse unntakene innebærer, er grundig gjennomgått i gruppa før denne taushetserklæringen er underskrevet.

Dato.....

Underskrift.....

I perioden 2000 til 2002 ble taushetsplikten gjenstand for omfattende diskusjoner. Ansvarlige myndigheter mente at den fram til da eksisterende taushetsplikten var for omfattende og uspesifisert. Det ble også uttrykt bekymring for om samtalegruppene gjennom sin taushetsplikt kunne komme til å bygge opp under holdninger som støtter

alvorlig kriminalitet. I november 2002 ble det enighet om de endelige rammer for taushetsplikt i samtalegruppene. Enigheten er nedfelt i følgende brev fra departementet (forfatterens uthevinger):

Spørsmål om taushetspliktsbestemmelser for tjenestemenn som driver samtalegrupper etter ATV – modellen

Det vises til møte i september 2002 vedrørende ovennevnte. På møtet diskuterte vi bl.a. spørsmål om taushetsplikt for fengselsbetjenter som leder samtalegrupper. Vi var enige om at før samtalen starter opp i en gruppe, må leder orientere de innsatte som deltar i gruppene, om de regler som gjelder. Spørsmål om gruppeleders taushetsplikt i forhold til opplysninger som kommer frem i gruppene, vil være en naturlig del av de tingene som må klargjøres i forkant.

*Vi har tidligere blitt enige om at i **utgangspunktet og som hovedregel skal samtlige deltakere, inklusive gruppeledere, bevare taushet om alle opplysninger som fremkommer i gruppa**. Men i de tilfelle det følger av lov eller andre bestemmelser at tjenestemennene har en opplysningsplikt, må man fravike dette utgangspunktet. Relevante bestemmelser i denne sammenhengen er straffeloven §§ 139 (**plikt til å avverge visse forbrytelser**, f.eks. drap, grov legembeskadigelse), 172 (**plikt til å hindre at noen blir uskyldig dømt eller tiltalt**) samt **barnevernsløven § 6-4, annet ledd**.*

*Forvaltningsloven § 13 b) nr. 6 inneholder bestemmelse om at når det finnes ønskelig av «allmenne omsyn», kan forvaltningsorganet anmelde eller gi opplysninger til påtalemyndigheten. Justisdepartementet mener at i **tilfeller det i gruppa fremkommer opplysninger som kan indikere at det er begått en alvorlig straffbar handling som ennå ikke er oppklart, er dette opplysninger som fengselsbetjenten skal bringe videre til sin nærmeste overordnede**. Fengslets ledelse avgjør hvorvidt opplysningene bringes videre til påtalemyndigheten. Det er uten betydning om opplysningene refererer seg til handlinger som antas å være begått før innsettelse eller ikke.*

***Med alvorlig straffbare handlinger mener vi i denne sammenheng forbrytelser som kan medføre straff av fengsel i 10 år eller mer**. Med en strafferammebegrensning på minst 10 år vil bestemmelsen omfatte bl.a.:*

- *alvorlige allmennfarlige forbrytelser, som mordbrann (strl §§ 148-149 og 150 annet ledd), flykapring (§ 151 a), forurensning og forgiftning som medfører fare*

for tap av liv eller helbred (§§ 152 til 153 og 160), befatning med sprengstoff, bakteriologiske våpen og spredning av sykdom (§§ 153 a, 154 og 160) samt å inngå forbund for å gjennomføre enkelte av disse forbrytelsene (§159),

- grove seksualforbrytelser: voldtekt (192), seksuelle overgrep mot barn under 14 år (§195) og grovere former for seksuelle overgrep mot barn under 16 år (§ 196 annet ledd),
- grove legemsbeskadigelser (§§ 229 tredje straffalternativ, jfr 232 og 231), og drap (§ 233),
- kvalifiserte former for ulovlig frihetsberøvelse, falsk anklage, pengefalsk og ran (§§ 169, 174, 176, 223 annet ledd og 268 annet ledd,
- terrorisme (§ 147 a).

En gruppeleder kan komme opp i situasjoner hvor taushetsløftet kan være vanskelig å håndtere. Vi har derfor satt opp noen eksempler på hva dere som gruppeledere kan støte på. Eksempelene kommer fra erfaringer ved Ila fengsel, forvarings- og sikringsanstalt, men er etter vår mening av allmenngyldig karakter og kan overføres til friomsorgssammenheng.

EKSEMPEL FRA ILA:

Taushetsplikt

Olav går i en gruppe for menn som er dømt for sedelighetsforbrytelser. I gruppa har Kristian fortalt svært personlig om sitt misbruk av barn. Olav forteller dette videre til to kamerater på sin avdeling. Dette bruddet på taushetsløfte kommer fram, og Olav må derfor slutte i gruppa.

Prinsipp

Det er en grunnleggende forutsetning at alle i gruppa avgir et taushetsløfte, dersom løftet brytes, kan ikke lenger personen delta i gruppa. Dette gjelder både for gruppedeltakere og gruppeledere.

Gruppeledere anbefales å sette opp reglene og unntakene på et eget ark som deles ut til gruppedeltakerne ved første gruppemøte. Hovedprinsippet er at gruppedeltakerne skal kjenne til rammene for gruppa, herunder reglene for taushet. Det er gruppeleders ansvar å sørge for at gruppedeltakerne er godt kjent med reglene.

EKSEMPEL:

Taushetsplikt

En betjent som skal i rådsmøtet for å legge frem saken til en innsatt han er kontaktperson for, kommer til en av gruppelederne og spør: «Jeg lurer på hvordan det går med Fredrik, er han seriøs, har han endret seg, og forstår han hva han har gjort?»

Gruppeleder svarer:

«Jeg kan bekrefte at innsatte er med i samtalegruppa, men utover det har jeg taushetsplikt».

EKSEMPEL:

Brudd på taushetsplikt

Preben og Nicolai gikk i samme gruppe. De bodde på samme avdeling, men var ikke gode venner. Nicolai følte seg mobbet av Preben og noen andre på avdelingen. Preben var ofte fleipete og flåsete i gruppa. Han gav ofte uttrykk for at han kun var med for å oppnå goder i fengslet. Dette gav gruppelederne uttrykk for var greit. Når det gjaldt taushetsplikt, kunne han være utydelig i forhold til løftet som alle måtte gi. Dette skapte utrygghet i forhold til de andre i gruppa. Nicolai tok kontakt med gruppelederne utenfor gruppa og fortalte at han ikke hadde tillit til Preben. Han opplevde at Preben ikke overholdt taushetsplikten, og hvis Preben skulle være med, ville Nicolai slutte. Nicolai var redd for at Preben skulle få greie på at det var han som hadde sladret til gruppelederne om dette, for det ville føre til at han ble mer mobbet av Preben og de andre i avdelingen. Det var helt avgjørende for Nicolais tillit til gruppa at det ikke kom fram at det var han som hadde klaget til gruppelederne. Gruppelederne rådspurte seg med sin veileder, og de ble enige om en strategi for å løse dette. De oppsøkte Preben og fortalte at han måtte slutte i gruppa. Gruppelederne viste til at Preben var utydelig i forhold til taushetsløftet selv om han motstridende hadde skrevet under. Videre fortalte de Preben at de opplevde han som noe umotivert, han boikottet ofte oppgavene de hadde og demonstrerte sin likegyldighet med sitt kroppsspråk. De opplevde det som forstyrrende på gruppa og følte at dette kanskje ikke var det rette for

ham. Gruppelederne presiserte at dette var deres observasjon, som førte til at de måtte ta denne beslutningen. De avsluttet med at han kanskje ønsket å delta på et senere tidspunkt, hvor han kanskje var mer motivert. Preben godtok beslutningen.

Prinsipp

Taushetsløftet er viktig og må ivaretaes. Det vil alltid oppstå vanskelige eller diffuse situasjoner. Er man i tvil, skal man alltid ta det opp med veileder.

Mange voldsdømte har levd størsteparten av sine liv i voldsmiljøer og miljøer med mye kriminalitet. Overgrepene i slike miljøer er ofte mange flere enn hva rettssystemet klarer å oppfange. Hensikten med gruppa er ikke å avdekke kriminelle handlinger som aldri er blitt pådømt, men å prøve å bidra til mindre voldsutøvelse i framtiden. Det er viktig å skape trygghet til å prate om alle erfaringer rundt vold, også den de ikke er dømt for. Derfor tror vi det er viktig med taushetsplikt overfor handlinger som allerede er utført. Unntaket er svært alvorlig tidligere kriminalitet som beskrevet i ovennevnte brev fra departementet. Her må vi sørge for at gruppedeltakerne skjønner skillet mellom kriminalitet og svært alvorlig kriminalitet, slik at de er klar over hva som kommer til å skje dersom de forteller om utøvelse av svært alvorlige kriminelle handlinger.

OPPGAVE:

Diskuter hvordan dere møter en forespørsel fra en i gruppa om hva han bør gjøre med en «alvorlig historie» han må snakke om.

Taushetsregler for grupper i friomsorgen

Taushetsbestemmelsene for gruppeledere i friomsorgen reguleres som tidligere. Informasjon om lovbrudd skal derfor håndteres slik som beskrevet i tilsynsinstruksjonen (G-280/82). Dette rundskrivet gjelder fortsatt selv om noen av begrepene i instruksjonen er endret i den nye straffegjennomføringsloven. Det betyr at informasjon om lovbrudd som er å betrakte som brudd på instruksens § 5.2. skal videregives påtalemyndigheten.

Friomsorgen må lage egne taushetserklæringer der det framgår klart hva som

omfattes av taushetsplikten til gruppeleder. Dette må gjøres helt klart for gruppedeltakerne slik at de kjenner rammene for gruppa.

4.8. SAMMENSETTING

Det skal primært være deltakere med lik problematferd i gruppa. Menn som har begått seksuelle overgrep mot barn, settes sammen med dem som har gjort tilsvarende. Menn som har utøvd vold mot kvinner, settes i gruppe med dem som har samme problem, og de som har drept, deltar i gruppe sammen.

Vi velger likeartede (homogene) grupper bl.a. for å unngå stigmatisering innad i gruppa. En gruppedeltaker som har annerledes problematikk, kan risikere å bli gjort til syndebukk av de andre. Samtidig er sjansen stor for at vedkommende vil føle seg utenfor.

EKSEMPEL:

Gruppesammensetting

Andreas og Fredrik gikk i samme gruppe. Gruppelederne merket at de begge virket nervøse og forsiktige de første gangene i gruppa, men tolket dette som naturlig nervøsitet og usikkerhet ved å delta i en slik gruppe. Utover i gruppa merket gruppelederne at dette tilspisset seg imellom de to, og de fikk greie på via avdelingsbetjenter at de to hadde hatt flere uoverensstemmelser i avdelingen, og at de ved ett tilfelle hadde havnet i slåsskamp med hverandre. Gruppelederne forhørte seg med sin veileder og ble enige om å prate med de to på tomannshånd. Gruppelederne klar- te å finne ut av konflikten, og en av gruppedeltakerne tok imot tilbudet om å delta i en annen gruppe.

Prinsipp

Vær observant på interne konflikter som kan finne sted i et fengsel. Trygg- het i gruppa er viktig.

Gruppa kan imidlertid blandes, f. eks. personer som har begått overgrep mot barn sammen med personer som har voldtatt voksne kvinner. Det vi da må passe på, er at det er minst to gruppedeltakere med lik problematikk, vi skal aldri ha en gruppedeltaker som skiller seg ut. Ved lik problematferd i gruppa vil det oppstå en gjenkjennelseeffekt, som kan skape lyst til å dele, åpne seg og snakke.

I fengselssammenheng har vi den spesielle situasjon at gruppedeltakere kan leve tett sammen utenfor gruppetiden. I friomsorgen kan det samme oppstå dersom vi har flere som bor i samme overgangsbolig. Ved siden av gruppas homogenitet er det hvis mulig en fordel at gruppedeltakerene kommer fra forskjellige avdelinger i fengslet eller forskjellige «bosituasjoner». Gruppen skal i størst mulig grad være et fristed. Det er godt å slippe å tenke på hvordan deres nærmeste medinnsette/medboere ser på dem. Det er også vesentlig at vi ikke blander mennesker vi i utgangspunktet vet har konflikter, med hverandre.

4.9. KONTRAKT

EKSEMPEL FRA ILA:

GRUPPEKONTRAKT:

Gruppelederne forplikter seg til å:

1. Overholde taushetsplikten.
2. Hjelp gruppemedlemmene til å klargjøre holdninger og problemer som det arbeides med i gruppa.
3. Hjelp gruppemedlemmene med å klargjøre egne resurser og vise hvordan de kan brukes positivt.
4. Uttaler seg ikke om gruppedeltakerne utenfor gruppa, verken positivt eller negativt.
5. Starte og slutte møtene presis.

Gruppemedlemmene forplikter seg til å:

6. Overholde taushetsplikten.
7. Møte til hvert gruppemøte.
8. Møte opp presis.
9. Respektere de andre gruppedeltakerne ved å vise omsorg for hverandre, lytte til og ikke avbryte den som prater.
10. Gjøre eventuelle hjemmeoppgaver.
11. Arbeide med egne holdninger på gruppemøtene.

Jeg forplikter meg til å følge denne avtalen.

Dato..... Underskrift.....

I motsetning til taushetsløfte er ikke en gruppekontrakt absolutt nødvendig, men vi anbefaler likevel at det brukes en gruppekontrakt. Alle deltakere og gruppelederne skal skrive under gruppeavtalen allerede på første gruppemøte. Vi gjør dette for at alle skal være klar over hva samtalegruppa går ut på, hva de kan forvente seg, og hva som forventes av dem. Noen kan ha motforestillinger for å skrive under på en slik avtale. Man kan da fortelle dem at vi trenger deres aksept på avtalen og be om å få dette muntlig.

4.10. HVEM KAN DELTA?

Gruppene kan ta imot alle innsatte som har volds- eller sedelighetsproblemer eller som er dømt for dette og som frivillig ønsker å være med (eller som i frimsorgen godtar gruppedeltakelse).

Det stilles imidlertid noen krav:

- Man bør kunne delta over noe tid, det er liten vits i å ta med en som likevel er ferdig med straffegjennomføringen om få uker.
- Det anbefales at gruppedeltakerene soner dom/forvaring, men ikke sitter i varetekt.
- Er vedkommende psykotisk, kan han ikke delta i en samtalegruppe.
- Det er viktig at gruppedeltakeren behersker godt norsk, da det ellers kan oppstå misforståelser og utrygghet både i gruppa og hos den med svake språkferdigheter.
- Deltakelsen krever et minimum av samarbeidsvilje.

4.11. GRUPPELEDERNE/ROLLEAVKLARING

EKSEMPEL:

Fra avdeling

Nicolai deltok i gruppe hvor den ene gruppelederen også var avdelingsbetjent på den avdelingen hvor Nicolai satt. Nicolai hadde fått tillit til gruppelederen, og da det ble snakk om kontaktbetjent for Nicolai, ytret Nicolai et ønske om at gruppelederen for gruppa skulle bli hans kontaktbetjent. Dette måtte gruppelederen takke nei til, fordi han/hun ville være inhabil i viktige avgjørelser rundt Nicolai.

Prinsipp

En gruppeleder kan ikke være kontaktbetjent/tilsynsfører for en person han/hun har i gruppa. Det er å blande to roller.

Tilsatte må være bevisst sitt bytte mellom rollene som kontrollør og som gruppeleder. Det er veldig viktig at dette avklares med medlemmene i gruppa, slik at gruppeleder ikke kommer i en knipe når han/hun må håndheve restriksjoner.

I fengselssammenheng vil rollen som gruppeleder f.eks. gjøre deg inhabil i rådsmøtes behandling av et gruppemedlem du har i gruppa. Det vil være uheldig å være kontaktbetjent eller saksbehandler for en du har i gruppa. Det vil gjøre skillet mellom rollene mer utydlig. Gruppelederne skal opptre i sivile klær i gruppa og kalle gruppedeltakerene med fornavn. Det er lett å tenke seg at det må bli mange motsetninger i forholdet mellom det daglige arbeidet og i rollen som gruppeleder. De motsetninger som oppstår, må avklares fortløpende. Dette gjøres gjennom å forklare forskjellen på de to rollene.

Rolleavklaring i fensel

Rollen som gruppeleder er forskjellig fra rollen som betjent og kan føre til konflikter og dilemmaer. Vi gjentar viktigheten av en god rolleavklaring. Når man er samtalegruppeleder, så er man det og ikke betjent, og når man er betjent, så er man det. I den følgende modellen har vi satt opp de viktigste områder for rollene og prøvd å tydeliggjøre hvordan de kan skille seg fra hverandre i et fengsel (NB! Rollen som kontaktbetjent inneholder en type metodikk som vektlegger litt andre tilnærminger/metoder enn det vanlige sikkerhetsfokuserte betjentarbeidet. Kontaktbetjentrollen ligger på flere områder nært opp til gruppelederrollen)

EKSEMPEL:

Fra gruppemøte

Nicolai fortalte i gruppa at han ble utsatt for mobbing i avdelingen av Kristian og Fredrik. Han fortalte at han ble brent med sigarettglo i matkøen, og at de ødela maten hans som sto i kjøleskapet. Nicolai fikk støtte på at dette måtte være vondt for han, og gruppelederne fikk forespørsel om de ikke kunne ta tak i dette for Nicolai. Gruppelederne fortalte at dette de nå fikk høre, kunne de ikke gjøre noe med. Gruppelederne oppfordret Nicolai å ta kontakt med avdelingsbetjenten eller kontaktbetjenten for å få hjelp til å løse problemet.

Prinsipp

Viktig med markert skille mellom din rolle som gruppeleder og rollen som fengselsbetjent/ saksbehandler i friomsorgen.

Tema:	Gruppeleder:	Betjent:
Bekledning	Sivil	Uniform
Informasjon	Taushetsplikt	Rapporteringsplikt
Lojalitet	Støtte den innsatte	Støtte kolleger/fengsel
Relasjon	Vise nærhet	Holde avstand
Grunnholdning	Lyttende/forstående	Vurderende
Målsetting	Prosessen	Reglene
Fokus	Individet	Fellesskapet
Samtale	Spørrende/undrende	Realitetsorienterende
Sikkerhet*)	Dynamisk sikkerhet	Statisk sikkerhet
Endring	Motivere	Motivere

*) *Sikkerhet:* Vi tenker oss her sikkerhet delt i to kategorier, nemlig dynamisk og statisk. Den dynamiske sikkerheten bygger på den nærhet, kjennskap og gjensidige respekt som skapes i en fortrolig og åpen samhandling mellom innsatt/tilsatt.

Den statiske sikkerheten bygger på kontrolltiltak i form av murer, gitter, kameraer og tiltak som visitering av rom, områder og personer. I samtalegruppene på Ila deltar det både sikkerhetspersonell og hel-sepersonell. Det er naturlig at deres rolleavklaringer er litt forskjellige.

Rolleavklaring i friomsorgen

I friomsorgen vil rolleavklaringen være noe annerledes. Bl.a. vil en tilsatt i utgangspunktet kunne ha en mer flersidig (og dermed også utydelig) rolle. En fordel med dette er at den tilsatte har større trening i å veksle mellom roller og væremåter. En ulempe er at det lettere kan oppstå usikkerhet og forvirring både for gruppedeltakere og gruppeleder.

Det er svært viktig at tilsatte i friomsorgen gjør et grundig forarbeid med rolleavklaring: Hva er min oppgave og mine plikter som saksbehandler, og hva er min oppgave og mine plikter som gruppeleder? Vi anbefaler at dette også gjøres skriftlig. Et godt utgangspunkt for en avklaring er modellen for rolleavklaring i fengsel som er vist på forrige side.

Den sentrale rolleforskjell vil ligge i kontrollfunksjonen. Det må klargjøres både for deltakerne og en selv at gruppelederen ikke er kontrollør (ut over de forhold som er omtalt i taushetserklæringen). Det er markant forskjell på en støttende lytter og en kontrollerende lytter.

4.12. REKRUTTERING

I fengsel

Rekruttering er den første, viktigste og kanskje vanskeligste oppgaven i forbindelse med samtalegrupper. Rekruttering krever tid, tålmodighet, gjentakelser, og kreativitet.

EKSEMPEL FRA ILA:

Bruker følgende kanaler:

- *Kontaktbetjentordning og framtidsplan.*
- *Tverrfaglige asvars-grupper rundt den enkelte innsatte.*
- *Fellesmøter med innsatte og gruppeledere i hver enkelt avdeling.*
- *Ilanytt*
- *Faste møter med betjentene til stede (onsdagsparoler).*
- *Undervisning om samtalegrupper for betjenter.*
- *Oppslag i avdelingene og på arbeidsplassene.*
- *Utsending av informasjon og tilbud til alle innsatte i hver avdeling.*
- *Informasjon og tilbud til alle innsatte i inntaksavdelingen.*
- *Tett samarbeid med sosialavdelingen og helseavdelingen.*

Informasjon til både innsatte og tilsatte er viktig. Kontaktpersonen og framtidsplanen vil i den grad dette fungerer, være en positiv og effektiv måte å rekruttere på. I tillegg kan det bli en positiv ryktespredning fra de innsatte som deltar i grupper over tid. Fornøyde «brukere» er de beste til å rekruttere. Det er viktig å være kreativ og bruke de informasjonskanalene som finnes i det enkelte fengsel, som for eksempel innsattes avis, oppslag i avdeling/arbeidsplass. Det må være et samarbeid med ledelsen i denne prosessen. Den mest effektive rekruttering er også den mest tidkrevende, nemlig personlig å oppsøke innsatte og snakke med dem, gjerne så tidlig som mulig etter innsettelsen.

Friomsorgen

Innenfor friomsorgen er den individuelle kontakt med domfelte hovedstedet for informasjonsoverføring. I større grad enn i et fengsel må friomsorgen basere rekrutteringen på den enkeltes informasjon til de domfelte. Det vil derfor være utrolig viktig at alle medarbeidere på kontoret er informert og innstilt på gruppedriften, særlig når det skrives personundersøkelse eller gjennomføringsplan i samfunnsstraffen.

For å oppnå tidlig kontakt med aktuelle gruppekandidater er det viktig at kontoret til enhver tid har oversikt over problematikken til de nye domfelte, slik at et personlig motivasjonsarbeid kan komme i gang så fort som mulig.

4.13. GANGEN I ET GRUPPEMØTE

Selv om ingen gruppemøter blir like og uforutsette ting ofte oppstår, er det viktig at hvert møte har en fast ramme og struktur. Dette skaper forutsigbarhet og trygghet for gruppe medlemmene.

I starten på gruppemøtet er det viktig at det settes av noe tid til å snakke om hvordan hvert gruppe medlem har hatt det siden sist og mulighet for utladning av overskyggende problemer som permnekt, refs osv. Det er tanker som mange ellers ikke vil klare å legge vekk under møtet. Dette må imidlertid ikke bli en strategi som brukes for å unngå selve prosessen og temaet vold/sex. For øvrig henvises det til kapittel fem om samtaleteknikker.

Et fast avslutningsritual vil også skape trygghet og samhold.

EKSEMPEL FRA ILA:

Grupperitual:

1. *Alle sier litt om hvordan de har det i dag.*
  - *Hvordan har det gått siden sist, også i forhold til det vi snakket om sist.*
2. *Individjobbing.*
  - *Ta opp ting fra forrige gang.*
  - *Ta opp et tema eller noe som har blitt sagt.*

- ELLER -
3. *Øvingsoppgave, film en artikkel eller lignende.*
  - *Samtale ut fra oppgaven, filmen osv.*
4. *Feedbackrunde.*
  - *Ikke kritikk, men ros, støtte og oppmuntring.*
  - *Alle sier hva de mener, men bare positivt.*
5. *Avslutningsritual.*
  - *Vi stiller oss i ring og holder hverandre i hendene.*
  - *Alle sier litt om hvordan det har vært.*
  - *Vi prøver å rose, oppmuntre og støtte hverandre.*
  - *Lover hverandre taushet om alt som har blitt sagt.*

4.14. UTEBLIVELSE

Når noen uteblir fra gruppa, er det som oftest konkrete grunner eller følelser hos gruppedeltakeren som forårsaker bruddet. Gruppeleder må ta tak i dette gjennom for eksempel å oppsøke vedkommende og prøve å få forståelse av hvorfor han uteble. Man må gi ham oppfatning av at vi skjønner problemet og oppmuntre ham til å fortsette. Ved fortsatt bare sporadiske oppmøter anmoder vi vedkommende om å slutte.

4.15. NÅR NOEN SLITER

Det vil stadig være gruppelemmer som sliter og har problemer av både praktisk og psykisk karakter. Dette kan gi seg utslag i alt fra taushet til aggresjon. Det er viktig i prosessen å gi spesiell støtte til disse og hjelpe dem til å sette ord på sine følelser. Gruppedeltakerne bør også oppmuntres til å støtte hverandre.

4.16. NÅR NOEN BEGYNNER

Når gruppa får inn nye medlemmer, vil dette kunne skape utrygghet i gruppa. Det er nødvendig å gå igjennom alt på nytt, både taushetsløfte og kontrakt. Det skal alltid gis beskjed til gruppa på forhånd før en ny deltaker begynner. Når nye begynner, har vi også en praksis på at gruppas medlemmer og ledere presenterer seg selv (gjerne litt utfyllende) for nykommeren. Denne presentasjonsrunden avsluttes med at nykommeren sier litt om seg selv.

4.17. NÅR NOEN SLUTTER

I fengselshverdagen skjer det stadig at innsatte flyttes, overføres eller løslates. Tilsvarende skjer i friomsorgen. Det vil derfor fra tid til annen være gruppedeltakere som må slutte. For å vise at det settes pris på gruppedeltakeren, kan det være fint om det markeres litt spesielt på det siste møtet han deltar i. Vedkommende ønskes lykke til videre og oppmuntres til å delta i gruppedrift og/eller terapi på det stedet han skal til.

Det kan også være medlemmer som ikke lenger ønsker å delta. Dette må det også snakkes om i gruppa, men selvfølgelig med en annen vinkling enn ved for eksempel en overføring. Det bør sies om hvor vanskelig og tøft det er å snakke om egne problemer og følelser, men også om hvor viktig det er. Gruppa er frivillig, og vi må respektere den enkeltes valg. Den som ikke lenger vil delta, bør oppsøkes og prates med, for om mulig å få den oppmuntring og støtte han trenger for å velge å fortsette. Det er ofte ikke så mye støtte, oppmuntring og empati som skal til før det igjen skapes lyst og mot til å fortsette i gruppa.

4.18. FERIEAVSLUTNING

Avslutning før ferier e.l. bør markeres med for eksempel kake og kaffe. Dette for å signalisere at vi er en gruppe og vil fortsette som det også etter avbruddet. Møtet kan også brukes til å snakke om hvordan det har vært å delta og avtale tid for første møte etter ferien. Gruppelederne bør også formidle at de ser fram til å møte gruppa igjen.

Oppsummering:

En god gruppestart er viktig både for gruppedeltakere og gruppeledere. Vi har derfor laget en liten huskeliste med noen punkter til forberedelsene:

- Klaravtale med ledelsen om gjennomføring, hyppighet, turnus og økonomi
- To faste gruppeledere
- Gruppelederne gjennomfører grunnopplæring i håndboka og leser litteratur
- Underskrive avtale med godkjent veileder
- Har klarhet i hensikt og målsetting
- Fast møterom og møtetid
- Informere kolleger om gruppa
- Sørg for rolleavklaring
- Sorter gruppedeltakere med lik problematferd
- Ha klar gruppeavtale og taushetskontrakt
- Aktiv rekruttering
- Ukentlige gruppemøter av 1 1/2 times varighet i minimum tolv uker
- Gruppe på tre til seks deltakere

DEL 5 - HVORDAN SNAKKE OM VOLD

5.1. OM Å FÅ MENNESKER TIL Å SNAKKE

Hovedmålsettingen med samtalegruppene er å få gruppedeltakerne til å snakke om vold. Målsettingen er todelt:

- a) Hvordan få mennesker til å snakke? (åpne seg, dele, fortelle, sette ord på osv.)
- b) Hvordan få samtalen til å dreie seg om vold?

OPPGAVE:

Hva får deg til å snakke?

Finn fram til en opplevelse, fantasi, behov eller erfaring som du av en eller annen grunn synes det er vanskelig å snakke om (gjærne noe du aldri har fortalt noen).

Hva skulle til for at du kunne klare å dele den med noen?

Hva slags egenskaper skulle den personen du ville dele den med, besitte?

Hvordan ville du ønsket at vedkommende som fikk høre på deg, oppførte seg?

Hva ville du trengt etter at du hadde fortalt din historie?

Skriv ned svarene eller diskutér!

For å skjønne hvordan man får mennesker til å snakke, må vi først forstå hva som gjør det vanskelig for mennesker å snakke (i betydningen snakke om alvorlige, følelsesladde og personlige temaer). Grunnene til dette kan være mange og forskjelligartede.

Hovedårsakene kan deles i fem grupper:

KULTUR: Kulturen (eller samfunnet) sender ut signaler om verdien av å snakke. Spesielt i forhold til mannsrollen er det klare føringer på dette. Mannsrollen fordrer nærmest det motsatte: du skal holde kortene tett til kroppen, du skal ikke vise følelser, du skal fikse dine greier selv. Å være sterk er å være tilbakeholdt. Menn har da også markant større problemer med å dele tanker og følelser enn kvinner, de er mer lukkede og ensomme, de oppsøker sjeldnere hjelp, og de begår oftere selvmord. De er også klart mer voldelige enn kvinner.

PERSON: Oppveksterfaringer har stor betydning også for atferd på dette området. Hvordan fungerte personens modeller, snakket de åpent og ærlig. Hvordan har personen blitt møtt når han selv skulle snakke? Enkelt og greit: Har han lært å snakke åpent om sine opplevelser, tanker og følelser? Eller har han hatt oppvekstbetingelser som gjorde at han ble redd eller forsiktig, lukket eller hemmet?

MILJØ: Vi tenker her på nærmiljø i personens fortid: venner, skole, boområde o.l. Alt dette legger føringer og setter regler i forhold til å snakke personlig.

SITUASJON: Situasjonen har stor betydning for hva mennesker velger å si. Det man kan fortelle til sin beste venn, sier man ikke nødvendigvis til politiet. Som vi beskriver andre steder i denne boken, er doms- og fengselssituasjonen en ramme som i sterk grad skaper og fordrer taushet og forstillelse. Man kan ikke i utgangspunktet forvente at mennesker i en slik situasjon gladelig skal dele sine tanker og erfaringer. Mennesker beskytter rimeligvis seg selv, og i vår sammenheng blir det derfor viktig å konstruere situasjoner som fremmer åpenhet.

RELASJON: Mennesker sier ikke hva som helst til hvem som helst. Hva vi sier, er avhengig av relasjonen til dem vi sier det til. Trygghet og tillit er her en viktig dimensjon. Makt er en annen, dersom mottakeren forvalter en makt over avsenderen i form av sanksjoner eller tildeling/frataging av goder, så vil dette påvirke og hemme samtalen (vi viser her til del fire om rolleavklaring). I samtalegruppene er det viktig å huske at gruppedeltakerne kan ha en relasjon til gruppelederne som i utgangspunktet vil prege samtalen. Vi må ha forståelse for at folk prøver å beskytte seg selv (se også 5.2).

Det vil være en rekke grunner til at mennesker ikke snakker, eller at de holder tilbake viktige ord og opplevelser. For oss blir derfor det viktigste å forstå hvordan vi kan oppføre oss for å få mennesker til å åpne seg litt mer.

Hvordan skape trygghet:

- *faste forutsigbare rammer*
- *aksept og forståelse for at dette er vanskelig*
- *støtte, ros og feedback*
- *interesse, entusiasme og lydhørhet*
- *fravær av moralisme og fordømmelse*
- *beskyttelse i form av taushetsplikt*
- *respekt for gruppedeltakerens grenser*
- *opplevelsen av å få til noe vanskelig (å snakke om vold)*
- *opplevelsen av ikke å være alene med et problem*

Alt det som får mennesker til å åpne seg, kan grupperes under to hovedområder:

Generelt, dvs. hvordan vi legger opp samtalesituasjonen, hva slags rammer vi har for gruppa, hvordan vi oppfører oss, hvordan vi møter mennesker, hvordan vi er innstilt i forhold til gruppedeltakerne osv. Prinsippet her er enkelt: Alt som bidrar til å skape trygghet og en følelse av å bli hørt, sett og respektert, vil fremme åpenhet.

Samtalespesifikt: Vi tenker her på måter å spørre på, teknikker som får mennesker på gli, og måter å svare på som fremmer videre dialog. Det samtalspesifikke vil beskrives videre innenfor denne delen av håndboka, hvor vi bl.a. vil presentere våre tanker omkring bruken av øvelser for å øke kvantitet og kvalitet på samtalen om vold.

5.2. HVORDAN FÅ MENNESKER TIL Å SNAKKE OM VOLD?

Gruppeleders viktigste jobb i samtalegruppa er å få samtalen til å sentrere seg rundt vold: tanker om vold, meninger, erfaringer og følelser. Samtidig er det å snakke om vold ingen lett oppgave. Temaet er stort, uvant og ofte følelsesladet. Gruppedeltakerne trenger hjelp til å komme i gang, hjelp til å fortsette og hjelp til å dvele ved volden.

I første omgang er det viktig å få forklart gruppedeltakerne hva målet med gruppa er, nemlig å sitte sammen og snakke om vold. Det må her presiseres at gruppedeltakerne oppfordres til å bruke og analysere de erfaringer med vold de selv har i sine liv gjennom å tydeliggjøre de tre voldsrollene.

Hvordan få til å samtale om vold:

- *rammene for gruppa (Hva sies om innholdet i gruppa?)*
- *voldsspesifikke øvelser*
- *ledelse og strukturering*
- *fokusering*
- *gruppelederens mot*
- *feedback og ros på*
- *voldshistorier*

Offer – Observatør – Utøver

Tidlig i gruppene skal det også formidles at gruppa skal drøfte volden fra flere synsvinkler, ikke bare «meg som voldsutøver».

Det er ellers to hovedmåter å få gruppa til å snakke om vold på: ØVELSER og DIREKTE SPØRSMÅL

Teorien bak bruken av øvelser blir presentert i kapittel 5.4. Øvelsene er en måte å strukturere gruppa på, dvs. å hjelpe deltakerne til å komme i gang med og opprettholde en samtale om vold. Direkte spørsmål er den andre hovedteknikken til å fokusere en samtale. Dette betyr at vi spør direkte om gruppedeltakernes erfaring med vold. F.eks. med et så enkelt spørsmål som:

«Hva er ditt personlige forhold til vold?»

eller:

«Kan du fortelle om hva du har opplevd av vold i ditt liv?»

eller:

«Kan du fortelle om den volden du selv har utført?»

eller:

«Hva var det du hadde gjort, første gang du ble anmeldt for vold?»

eller:

«Kunne du tenke deg å fortelle om hva som skjedde den gang du tok livet av naboen din?»

eller:

«Når var første gang du slo noen slik at de ble skadet?»

eller:

«Hva har du selv opplevd i forhold til å bli utsatt for vold?»

De direkte spørsmål vil være spesielt velegnete til å hjelpe mennesker til å snakke om sine egne erfaringer. Når vi stiller denne type spørsmål, innebærer dette samtidig en forpliktelse til å følge opp spørsmålene med underspørsmål, dvs. spørsmål som hjelper gruppedeltakeren til å bli mer detaljert og utfyllende. Men vi må også respektere gruppedeltakere som synes at noen temaer blir for vanskelige å gå inn i.

Hvordan den som snakker om vold, blir møtt, er av stor betydning for om vedkommende og de andre gruppedeltakerne vil fortsette å snakke om vold. Gruppelederens kanskje beste virkemiddel ligger i hvordan han/hun mottar det som gruppedeltakerne forteller. Det er helt sentralt at gruppelederen klarer å være ikke-fordømmende, forståelsesfull, varm, lyttende og støttende i sin måte å motta gruppedeltakernes historier på:

«Det var flott at du klarte å si så mye.»

eller

«Det var sterkt at du fortalte dette så åpent og ærlig.»

eller

«Det var modig av deg å si det du gjorde nå.»

eller

«Jeg ser at det kostet deg mye å fortelle dette.»

5.3. SPØRRETEKNIKKER

Samtalegruppas mål er å få gruppedeltakerne til å snakke og reflektere rundt vold. Dette er ikke grupper som baserer seg på at vi skal fortelle eller lære gruppedeltakerne noe, det er en gruppe der deltakerne med gruppelederens hjelp skal dele og forholde seg til egne erfaringer og holdninger. Gruppelederens viktigste oppgave er å være en som spør og som spør på en slik måte at dette hjelper og stimulerer gruppedeltakerne til å snakke. Vi har nedenfor laget noen enkle prinsipper for å bli en god spørrer.

Vær interessert! Mennesker forteller mer til en lytter/spørrer som er ekte og oppriktig interessert i å høre på det vedkommende har å fortelle, og som er åpen for å motta andre menneskers synspunkter selv om disse skulle være forskjellig fra vedkommendes egne. Det er viktig å minne seg selv på at gruppedeltakerne har en rekke erfaringer som vi selv ikke har, og at de faktisk kan lære oss noe om både volden, verden og livet.

Vær konkret! Vi skal hjelpe gruppedeltakerne til å snakke om vold, og vold er konkrete handlinger. Best er det derfor når vi klarer å være konkrete i våre spørsmål, f.eks. gjennom å be en gruppedeltaker om å beskrive når, hvordan, hvor, hvem og hva. Da kommer vi med spørsmål som ber om konkrete detaljer og beskrivelser.

Spør aldri om hvorfor! For samtalegruppene ønsker vi å nedlegge forbud mot bruken av spørreordet hvorfor. Hvorfor-spørsmålet blokkerer samtaler, det får mennesker til å stoppe å snakke eller å lukke seg til. Det er flere grunner til det. For det første er det svært ofte at mennesker ikke har svaret på hvorfor ting skjedde, de vet rett og slett ikke. For det andre kan hvorfor-spørsmålet gi folk en type skyldfølelse som blokkerer for videre samtale (omtrent som når man som liten har gjort noe galt, man vet det er galt, og man kommer hjem og må stå og forklare hvorfor man gjorde dette). For det tredje kan hvorfor-spørsmålet fort gi et inntrykk av at den som spør, vet svaret, noe som ikke er særlig stimulerende for en samtale. For det fjerde vil mennesker som har utøvd vold, ha en tendens til å forklare disse handlingene som handlinger som er framprovosert fra andre, volden er andres skyld. Hvorfor-spørsmålet vil derfor lett kunne fremme de dårlige forklaringene på vold som gruppedeltakerne har nok av i utgangspunktet. Igjen: Spør ikke hvorfor, spør NÅR, HVORDAN, HVOR, HVEM og HVA!

Spør mye og spør om detaljer! Vi går inn for en gruppeleder som spør mye, som kommer med oppfølgende og utfyllende spørsmål, og som forholder seg aktivt og nys-

gjerrig til det gruppedeltakerne kommer med. Vi tror også på å spørre etter detaljerte beskrivelser av gruppedeltakernes opplevelser. Det er gjennom å studere erfaringer og opplevelser i detalj at man forholder seg skikkelig både tanke- og følelsesmessig til disse opplevelsene.

Spør med respekt! I all spørsmålstilling må man formidle en respekt for gruppedeltakernes følelser og grenser: Vi skal ikke presse eller tvinge oss på folk. Vi må gi tydelige signaler på at det er OK å stoppe hvis man ikke vil eller orker mer. Vi anbefaler også støttespørsmål som:

«Er dette greit for deg å fortelle mer om ..... nå?»

«Kunne du tenke deg å fortelle litt mer?»

«Hvordan er dette å snakke om?»

5.4. BRUK AV ØVELSER

Vi anbefaler samtalegruppene å gjøre hyppig bruk av øvelser i gruppa.

Hva er en øvelse?

Vi bruker ordet øvelse i denne håndboka, men kunne like gjerne brukt ordet oppgave. Med en øvelse mener vi en strukturert oppgave som gruppedeltakerne skal utføre. Det kan være noe de skal svare på, skrive om, se på, tenke på, tegne eller løse. I gruppesammenheng betyr en øvelse at alle i gruppa får samme oppgave som de enten skal forholde seg til hver for seg eller løse i fellesskap.

I rammen under har vi satt opp et eksempel på en øvelse. Den inneholder en instruks om noe gruppedeltakeren skal gjøre, i dette tilfelle skal man løse en oppgave (lage seg et bilde av sitt selv bilde og tegne dette), og den redegjør for et videre forløp (presenter for gruppa).

EKSEMPEL:

Tegn ditt eget selv bilde (hvordan du ser på deg selv) og før på ord som karakteriserer den personen du tegner!

Presenter tegningen din for gruppa.

En øvelse innebærer tre trinn:

1. INSTRUKSJON: Når man gir en øvelse, er alltid første trinn å instruere øvelsen. Med instruksjon mener vi at gruppeleder skal:

- forklare øvelsen og hvordan den skal utføres
- forklare hva vi vil med øvelsen slik at gruppedeltakerne vet hvorfor de skal utføre den.

2. ARBEID: Gruppedeltakerne gjør et arbeid ut fra det øvelsen ber om. Som regel vil dette arbeidet innebære at gruppedeltakerne jobber hver for seg.

3. DELING: Når gruppedeltakerne har arbeidet med øvelsen, skal resultatet og/eller prosessen deles med resten av gruppa. Dette skjer vanligvis gjennom at gruppelederne ber gruppedeltakerne dele sitt arbeid med resten av gruppa. Og at delingen gir opphav til en diskusjon.

På dette grunnlag er det mulig å bruke nær sagt hva som helst som øvelse, så lenge dette innebærer en instruks, et arbeid og en felles deling. Og så lenge øvelsen fremmer samtale og tenkning som er relatert til voldstemaet.

Hvorfor bruker vi øvelser?

EKSEMPEL:

Øvelse om vold og rus:

Mange mener at det er en sammenheng mellom vold og rus. Hvordan har dette seg?

OPPGAVE A: Nevn 4 grunner til at rus fører til vold:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

OPPGAVE B: Nevn 4 grunner til at vold fører til rus:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Presenter resultatet i gruppa og diskuter!

Vi bruker øvelser først og fremst for å oppnå målsettingen: at gruppa snakker sammen om vold. Øvelsene er ment å skulle sette i gang folks tanker omkring vold og å gi en

struktur for den påfølgende samtale. Øvelser vil også ofte være laget slik at de tvinger mennesker til å tenke litt annerledes omkring et spesielt tema eller se en sak fra nye eller flere vinkler. Øvelsene gir ofte en type struktur på samtalen som gjør at det vil være lettere å komme i gang.

Vi betrakter øvelsene som enzymer, dvs. noe vi tilfører gruppa for å sette i gang en prosess, noen tanker og en samtale. Hvis vi ser på eksemplet ovenfor så kan dette illustrere følgende:

- En øvelse gir en struktur som gjør at det blir lettere å få i gang en effektiv samtale om et tema. (Alternativet ville vært å si at i dag skal vi snakke om sammenheng mellom vold og rus - værsågod, sett i gang).
- En øvelse setter i gang tanker på et område, mer effektivt enn en vanlig samtale.
- En øvelse kan mange ganger føre inn nye momenter og vinkler som gruppedeltakerne ikke har hatt tidligere (I eksemplet ber vi f.eks. gruppedeltakerne finne fram til hvorfor vold fører til rus, for mange en helt ny måte å tenke rundt vold på).
- At alle forholder seg til samme utgangspunkt, øvelsen, gjør diskusjonen mer fruktbar.
- Øvelsene bestemmes av gruppeleder og er et nyttig verktøy for å holde gruppa fokusert på vold.

Når bruker vi øvelser?

Vi anbefaler å gjøre hyppig bruk av øvelser. Særlig i startfasen av gruppene er det bra, øvelsene gir gruppedeltakerne god hjelp til å komme i gang. De kan også hjelpe gruppa til tidlig å bli fokusert på vold som tema. Når gruppa står stille og har lite systematisk aktivitet, kan det også være rette tidspunkt for en øvelse. Eller når gruppeleder ønsker å komme inn på særskilte temaer.

Hva retter øvelsene seg mot?

Øvelsene er ment å skulle dekke ulike sider av voldstemaet. Noen øvelser vil være mer følelsesmessig utfordrende og vanskelige enn andre. Vi anbefaler å begynne med de lettere øvelsene. Vi har laget en modell for øvelsene, der øvelsen kan plasseres inn i tre dimensjoner:

1. **allmenn** _____ **personlig**

2. **generell** _____ **spesifikk**

3. **fortid** _____ **nåtid** _____ **framtid**

Den første dimensjonen beveger seg fra det allmenne til det personlige. En øvelse som gikk ut på å diskutere voldsutviklingen i Norge, plasserer seg i det allmenne. En øvelse som ber folk presentere sin egen erfaring med vold, vil være personlig. Det personlige vil selvfølgelig utgjøre en vanskeligere oppgave enn det allmenne, og vi anbefaler derfor en gruppeprogresjon som beveger seg mot det personlige.

Den andre dimensjonen beveger seg fra det generelle til det spesifikke. Samtaler om sine holdninger til vold kan være en generell øvelse, presentasjon av en enkelt voldsepisode vil være spesifikt. Det spesifikke vil være vanskeligere å snakke om enn det generelle.

Den tredje dimensjonen er en tidsdimensjon. Man kan snakke om volden eller annet i sin fortid, man kan snakke om voldsopplevelser, meninger, tanker og fantasier man har for tiden – nåtid. Eller man kan forholde seg til vold i et framtidsperspektiv. Vi anbefaler å velge øvelser som befinner seg i alle disse tidsdimensjonene.

I kapittel 10 kommer vi med en rekke konkrete forslag til øvelser, og i beskrivelsen av øvelsene har vi anslått hvor de befinner seg på de tre dimensjonene.

5.5. Å SNAKKE OM VOLD I ET FENGSEL

Å snakke om vold for den som utøver vold, er ikke lett. Å snakke om vold i et fengsel med fengselsbetjenter og medinnsatte er vanskelig. Å være innsatt i et fengsel innebærer at man må framstå som tøff og uredd for å ha den nødvendige posisjon blant medinnsatte. Å snakke om vold kan føre til at det dukker opp mange vonde minner som er forbundet med sterke følelser. Dette vil være smertefullt og kan gi en følelse av å blottstille seg. Å snakke om følelser oppleves for mange som tegn på svakhet, og man kan være redd for at andre skal se denne svakheten. De vil føle seg mer sårbare og ubeskyttet. Innsatte kan ha opplevd å bli tråkket på av fengslets tilsatte og at det å åpne seg og være ærlig kun har ført til ubehageligheter. Deres erfaring i forhold til å prate om sin voldsutøvelse er ikke sjelden at de har blitt møtt med moralisering og utsagn som «nå må du ta deg sammen, du må da skjønne at du ikke skal slå». Dette har gitt dem erfaring av at ærlighet fører til ubehag. De kan ha erfart at følelser må forties og undertrykkes, hvis ikke kan det få konsekvenser i straffegjennomføringen. Videre kan de ha opplevd at fengselstilsatte ensidig bringer offerets perspektiv fram, uten at noen ser deres fortvilelse. De føler skam for det de har gjort og ønsker mest av alt å skape seg et annet bilde av virkeligheten. Dette fører til at de minimaliserer, fortrenger og/eller benekter, slik at andre og de selv skal tro best mulig om dem. De er avhengige av å bli akseptert av sine medinnsatte og prøver derfor å gi et bedre bilde av hvem de er. Å sitte i en gruppe og være ærlige kan medføre at dette bildet vil forandre seg. At fengselstilsatte vil overholde en taushetsplikt, er vanskelig for mange innsatte å tro.

I «fangerollen» ligger forventninger den innsatte må forholde seg til som vanskelig-gjør å snakke om vold. Posisjon i miljøet kan være basert på styrke og ufølsomhet, samt evnen til å stå fram som tøff og uredd. Å snakke om vold vil medføre at det kan dukke opp minner som kan gi sterke følelsesreaksjoner. Dette medfører en følelse av svakhet og litenhet. Redselen ligger i at andre skal se dette, noe som kan medføre tap av posisjon.

Innsatte har erfaring på at ærlighet i et fengsel er forbundet med ubehageligheter. Opplevelser i form av at følelsesutbrudd og/eller å gi uttrykk for sitt sinne har ført til flytting på enerom og/eller refs. Slike erfaringer medfører at det blir viktig å skjule sine følelser og frustrasjoner. De har opplevd at dette har ført til store konsekvenser for dem tidligere.

Innenfor rammene av friomsorgen vil de domfelte fungere etter mange av de samme prinsippene. Det vil dog være en enklere situasjon fordi de domfelte her ikke på samme måte er avhengig av hva andre vil komme til å tenke om dem.

5.6. HVORDAN KAN GRUPPA HJELPE TIL?

Å dele vonde opplevelser og hendelser med andre som har opplevd noe lignende, gjør at det over tid blir lettere å prate om dem. Når gruppedeltaker A åpner seg i gruppa, er det viktig at vedkommende får mye feedback. Det er gruppeleders oppgave å dra alle med på en feedbackrunde og oppmuntre de andre til å gi gruppedeltaker A ros og oppmuntring. Vi kan spørre om det er flere som kanskje kjenner seg igjen og har erfart lignende. Det er godt for en gruppedeltaker å høre at andre har gjort lignende erfaringer.

Å være til stede og høre på andre setter i gang assosiasjoner. Hvis man ikke tør prate selv, vil man allikevel tenke igjennom de aktuelle problemstillingene som kommer opp i gruppa. Det eneste man kanskje klarer å bidra med, er å støtte de andre. Dette må vi gi klart uttrykk for er bra, og den som støtter, bør oppmuntres og roses for dette.

EKSEMPEL FRA ILA:

Petter hadde deltatt i samtalegruppe for sedelighetsdømte i flere uker. Han ønsket sjelden å prate selv, men var flink med å gi støtte og ros til de andre når de fortalte. Ofte begynte han å gråte når de andre fortalte om sine opplevelser. Han hjalp gruppa med sin støtte og feedback, og de hjalp han ved at de fortalte om seg selv og vonde opplevelser.

Det kan være vanskelig for gruppedeltakerne å holde fokus på vold. Det som er vanskelig å prate om, har vi en tilbøyelighet til å velge bort eller hoppe fort over. Her kan

gruppa bidra med å spørre, stoppe opp og styre samtalen så man får satt ord på det som er vanskelig. Mildt press kan ofte hjelpe dem til å tørre å prate om vanskelige temaer som sex og vold.

5.7. FALLGRUVER

Å drive samtalegrupper byr på en del utfordringer som kan være vanskelige å ta tak i, og som det er viktig å være forberedt på. Det kan oppstå situasjoner som vil virke ødeleggende på prosessen og tryggheten i gruppa. Gruppelederne har ansvar for å gripe inn og prøve å forhindre at dette skjer.

Maktkamp: Vær oppmerksom på at dette kan finne sted i gruppa. Det kan være mellom de enkelte gruppedeltakerne, mellom gruppedeltaker og gruppeleder og mellom gruppelederne. Maktkamp i gruppa vil alltid være ødeleggende for prosessen. Maktkamp mellom deltakerne må stoppes av gruppelederne. Når dette oppstår, er det viktig at gruppelederne styrer gruppa og bestemt stopper den dialog som kan oppleves som ubehagelig for gruppedeltakerne. Ta saken opp med veileder. Maktkamp imellom gruppedeltaker og gruppeleder må stoppes av den andre gruppelederen. Her må medgruppeleder ta ansvar og styre gruppa og stoppe den dialog hvor maktkampen kommer til uttrykk. Bruk veileder.

Maktkamp som oppstår mellom to gruppeledere, har begge gruppelederne ansvar for. Det må alltid to til for å få til en maktkamp, og begge må delta hvis konflikten skal løses. Skal dette løses, er det viktig å bruke veileder (se kapittel 6.5 Samarbeid).

EKSEMPEL FRA ILA:

I gruppa startet vi alltid med at alle fikk si litt om hvordan de hadde det siden sist. Ståle brukte alltid mye tid på dette og hadde ofte med seg brev, ting fra skole etc. som han ville vise gruppa og prate om. Gruppelederne måtte ofte stoppe han for å komme videre og starte på dagens øvelser. Under gruppemøtet kunne han avbryte for å snakke om noe annet. Dette skjedde som regel når gruppa fungerte bra og en av gruppedeltakerne åpnet seg og snakket personlig om opplevelser rundt vold. Ikke å gripe inn og styre samtalen ville i dette tilfellet ført til «small talk».

«Small talk»: Å snakke om vold kan være vanskelig for gruppedeltakerne og gruppelederne. Gruppedeltakerne kan velge «ufarlige tema» som de tar opp i gruppa, og

som de ønsker å bruke mye tid på å diskutere, fordi de kan grue seg til å snakke om egne erfaringer og følelser rundt vold. Redsel for at de er den som i dag skal svare på en øvelse og skal fortelle om egne erfaringer til vold, kan gjøre at de prøver å få tiden til å gå ved å prate om noe annet.

Gruppelederne kan unngå å styre gruppa fordi det føles tryggere å la gruppedeltakerne snakke om ufarlige ting enn å gå inn og styre samtalen på tema vold og overgrep. Det kan oppleves som ubehagelig å måtte gå inn og avbryte et gruppemedlem. Det kan være redsel for at gruppemedlemmet blir fornærmet eller sint. Gruppelederne kan føle motstand mot å skulle snakke med gruppedeltakerne om erfaringer de har i forhold til vold og overgrep og samtidig vise omsorg. Det kan være redsel for å trampe på eller såre gruppedeltakerne. Et ønske om at «her skal vi ha det trivelig», kan føre til at man ikke våger å styre samtalen inn på vanskelige og tabubelagte temaer. Gruppelederne kan være redde for hva de kan få høre og føle seg usikre på om de vil takle dette på en riktig måte med støtte og oppmuntring. «Small talk» kan også være et utslag av manglende tillit til gruppa.

Invadering: Når gruppelederne blir for utålmodige i forhold til framdrift i gruppa, kan de bli fristet til å invadere gruppedeltakerne. Hvis gruppelederne venter på erkjennelser fra gruppedeltakerne som ikke kommer, kan gruppelederne komme i fare for å gå for hardt ut mot gruppedeltakerne og prøve å presse erkjennelsene ut av dem. Dette vil føre til det motsatte, nemlig at gruppedeltakerne vil bli mer benektende, bagatellisierende og minimaliserende. Tålmodighet er viktig i dette arbeidet. Gruppelederne har ikke ansvar i forhold til å helbrede deltakerne i gruppa, en slik forståelse av gruppelederrollen ville fort kunne ende med at man invaderte gruppedeltakerne.

5.8. VANSKER

Stillhet: Stillhet er et uttrykk for utrygghet i gruppa. Å lede en gruppe hvor ingen snakker, er kanskje en gruppeleders verste mareritt. Her er det viktig at gruppelederne tar ansvar og leder gruppa. Dette vil skape trygghet. Prøv å finne ut hva det er som gjør gruppedeltakerne utrygge og grip problemet an i forhold til det. Ved stillhet kan det være nyttig å bruke en øvelse, det vil gjøre det lettere å prate for den enkelte.

Bråk/sabotasje: Dette er også et uttrykk for utrygghet. Bråk og sabotasje forhindrer gruppa i å snakke om erfaringer rundt vold og overgrep. Når ting blir vanskelig i gruppa, kan man beskytte seg selv med å sabotere gruppa. Gruppeleders rolle blir viktig for å skape trygghet. Her må man gå inn og styre gruppedeltakerne og sette grenser. Dersom et gruppemedlem systematisk saboterer gruppa over tid, bør man anmode vedkommende om å slutte i gruppa.

Invadering (av gruppeleder): Ved oppstart av en gruppe kan gruppedeltakerne være nysgjerrige på gruppelederne og ønske at de skal delta med sine erfaringer. Dette er det viktig å avvise tidlig. Videre kan gruppedeltakerne prøve ut grenser i forhold til en gruppeleder av motsatt kjønn. Her er det viktig å stoppe enhver invitasjon og antydning som oppleves ubehagelig for gruppeleder. Når dette skjer, er det viktig å snakke med sin gruppelederkollega etter møtet. Vær ærlig på det du føler og legg en strategi på hvordan dere skal gripe problemet an. Bruk veileder.

5.9. ETTERREAKSJONER PÅ GRUPPA

Å delta i en samtalegruppe kan medføre sterke følelsesreaksjoner hos den innsatte. Vonde minner og følelser kommer opp, og gruppedeltakerne kan i perioder bli deprimerede og få det vondt. Å utlevere seg til andre vil medføre at andre får se hvilken «drittsekk» de er, og selvfølelsen vil kunne være langt nede. Å skulle samtale om egen vold og overgrep kan føre til at benektningsstrategier man tidligere benyttet, ikke lenger fungerer. Dette medfører at de ser seg selv i et nytt og vanskelig lys. Det er viktig at gruppelederne ikke forsøker å fjerne smerten gruppedeltakeren føler, men prøver å stå i smerten sammen med vedkommende. Vi skal hjelpe dem med å sette ord på den smerten de føler.

EKSEMPEL FRA ILA:

Stig hadde deltatt i gruppa i 18 måneder. Vi opplevde at han ikke deltok så mye som før. Vi prøvde å oppmuntre han til å gå videre. En dag i gruppa sier Stig at han følte seg som en katt blant hermeliner. Med dette mente han at han følte at det han hadde gjort, var mye verre enn det de andre hadde gjort. Gruppelederne opplevde det heller slik at Stig var den som var mest ærlig på sine overgrep. Gruppelederne ønsket å hjelpe Stig ved å få de andre gruppemedlemmene til å fortelle mer åpent og ærlig. Det ble konferert med veileder som gav det klare råd at vi ikke skulle prøve å fjerne Stigs smerte. Vi skulle bare dele hans smerte og hjelpe ham med å sette ord på sine vonde følelser.

Å delta i en samtalegruppe medfører følelsesreaksjoner som gruppedeltakerne vil ta med seg tilbake til avdelingen. Dette kan gi seg utslag i forskjellige reaksjoner som man må være oppmerksom på. Typiske etterreaksjoner gruppedeltakerne kan få, er: depresjon, aggresjon mot seg selv og andre, isolasjon, følelse av ensomhet, skam og skyld,

anger og fortvilelse. De kan få en følelse av å ha sviktet, følelse av lojalitetsbrudd overfor familiehemmeligheter, uro og ubehag eller glede og lettelse over å ha fått meddelt seg til andre. Det er viktig at dette blir snakket om i gruppa. Gruppelederne må prøve å gjøre dem forberedt på de reaksjoner som kan komme. Ved å prate om dette signaliserer vi at vi skjønner at dette må være tøft og vanskelig.

Gruppemedlemmer som har fortalt om sterke følelsesmessige opplevelser og gitt mye av seg selv, bør få ekstra oppbakking ved gruppeslutt. Del gjerne tanker om hvordan det blir for vedkommende å komme tilbake til avdelingen. Når vi bruker øvingsoppgaver vi tror vil medføre smerte å prate om, er det viktig å si noe om dette på forhånd. Si at det vi nå skal prate om kan være vanskelig for den enkelte, da signaliserer vi forståelse og aksept for at ting er vanskelig.

DEL 6 - GRUPPER I PRAKSIS

6.1. FØRSTE GRUPPEMØTET

Oppstart av en ny gruppe er alltid en viktig og avgjørende prosess, som legger mye av grunnlaget for deltakernes tro på gruppa og deres tillit til gruppelederne. I denne startfasen har dere en unik mulighet til å gi gruppedeltakerne den tryggheten og positive holdningen til selve gruppeprosessen som i sterk grad påvirker åpenheten og framdriften i gruppa. Det er derfor av stor betydning at gruppelederne er forberedt, og spesielt på det første møtet bør alt være planlagt og strukturert. Dette er med på å gi inntrykket av profesjonalitet og at vi virkelig tar dem og deres situasjon på alvor. Presenter en gjennomarbeidet gruppeavtale og taushetsløfte, hvor dere har svarene klare, så det ikke skapes usikkerhet og forvirring på disse viktige områdene.

EKSEMPEL FRA ILA:

Første gruppemøtet:

1. Presentasjon av gruppelederne.
  - Hvem vi er, utdanning, praksis, kursing osv.
2. Taushetsplikt.
  - Alt er taushetsbelagt.
  - Se punkt 4.7. Taushetsplikt.
  - Alle underskriver taushetsløftet.
3. Presentasjon av gruppedeltakerne.
  - Det er opp til den enkelte hva han vil fortelle.
  - Hvem er jeg, litt om at jeg vil være med, og hva jeg er dømt for.
4. Presentasjon av målsetting.
  - Se punkt 4.1. målsetting.
5. Gruppeavtalen.
  - Gjennomgang av rammer og forpliktelser.
  - Alle underskriver avtalen.

6.2. ANDRE GRUPPEMØTET

Det er viktig å få gruppa i gang allerede ved det andre gruppemøtet. Det er ikke lett for gruppedeltakerne å være aktive så tidlig i prosessen, så dere som gruppeledere må ta et initiativ for å sikre progresjonen.

Vi har valgt å bruke en øvelse/oppgave om holdninger til vold på dette møtet og har erfart at det er en konstruktiv måte å få gruppedeltakernes tanker i riktig retning. Dette er også et tema som de fleste finner spennende (og provoserende), og som derfor fjerner noe av den frykt og reservasjon som naturlig oppstår i starten av en gruppe.

EKSEMPEL:

Utdrag fra holdningsøvelsen

	<i>Enig</i>	<i>Uenig</i>
• <i>En ørefik er greit</i>	_____	_____
• <i>Hvis en kone ligger med en annen mann, kan en ørefik være greit</i>	_____	_____
• <i>Hvis hun kliner med en annen mann, er en ørefik greit</i>	_____	_____
• <i>Hvis hun flørter med en annen mann, er en ørefik greit</i>	_____	_____
• <i>Hvis hun tenker på en annen mann, er en ørefik greit</i>	_____	_____
• <i>Hvis enig i ett eller flere av disse spørsmål, hvor hard kan ørefiken være? (Vis på vegg eller bord eller lignende)</i>		

6.3. VIDERE PROGRESJON

Alle grupper vil være forskjellige, og alle deltakerne har forskjellige behov og referanserammer i forhold til oppvekst, erfaringer og hva de har gjort. Gruppelederne må derfor tilpasse innholdet, øvelser/oppgaver og progresjon til den enkelte gruppe og de enkelte behov. Bruk håndboka som veileder til hva som kan gjøres og diskuter det med veileder.

Her følger noen viktige momenter i den videre progresjon:

- Alltid en times planlegging før gruppemøtet.
- Alltid en halv time til etterarbeid og «debrifing».
- Faste rammer og ritualer i gruppa.
- Påfyll i form av kurs, konferanser og studier.
- Juster innhold i forhold til behov i gruppa.

- Bruk håndboka aktivt i forhold til hva du kan gjøre.
- Veiledning minimum annenhver uke.

6.4. TRE FASER I GRUPPA

Framdriften av og prosessen i gruppa er tenkt i tre faser, hvor framdrift og dybde i samtalen og gruppedeltakernes voldsforståelse kommer gradvis og i takt med oppnådd trygghet og åpenhet i gruppa. Vi ønsker samtalegruppa skal utvikle seg i disse tre faser, som er knyttet i hverandre hele veien. Fasene åpenhet, forståelse og endring har hele tiden en fellesnevner, nemlig å skape et klima hvor det er trygt og godt å være, hvor man kan betro seg og vise følelser uten å bli avvist, utstøtt eller «satt på plass».

EKSEMPEL:

Oppmuntring

Når en gruppedeltaker har fortalt hvor jævlig han har vært:

Gi ros! «Så flott at du klarte å fortelle gruppa dette, dette må jo være tøft for deg å snakke om».

Be gruppa om å støtte ham. Eks. «Var ikke dette bra dere!»

Vis at du er interessert og lytter.

Det er viktig i hele gruppedriften at gruppeleder er avslappet i forhold til hva gruppedeltakerne mener, hvilket syn og hvilke holdninger de har. Det er ikke skadelig, men tvert imot positivt i gruppeprosessen at deltakernes holdninger og syn på vold og overgrep kommer fram, uten at gruppeleder griper inn for å korrigere eller fortelle hva som er «rett», hva deltakeren «burde» ha ment osv. Dette ville i så fall ha stoppet gruppedeltakerenes lyst og mulighet til å åpne seg og derved ødelegge prosessen i gruppa.

Forholdet mellom holdninger og atferd og hvorfor vold utøves, er uhyre komplisert, og det er ingen garanti for at endrede holdninger fører til endret atferd.

Det er viktig å merke seg at gruppa verken i tid, dybde eller tema jobber med atferdsendring. Det vi i beste fall kan håpe på, er en endring i forståelsen av seg selv og sin vold.

Fase 1: Åpenhet

Fase 1 består i all hovedsak av å skape åpenhet i gruppa. Man ønsker å skape trygghet, samhold og tillit, samt aksept for og lyst til å åpne seg i gruppa, lyst til å snakke om seg selv, sitt liv, sine følelser og hva hver enkelt har opplevd.

EKSEMPEL:

Noen å snakke med

Flere gruppedeltakere i samtalegruppa for sedelighetsdømte har fortalt at de aldri har snakket med noen i det hele tatt om hva de har gjort eller opplevd, bortsett fra i politiavhør og under rettssaken. De gir uttrykk for at dette er et stort behov.

Det er hele tiden viktig at gruppelederne gjennom det han/hun sier, det han/hun gjør og hvordan man oppfører seg (også kroppsspråk, tonefall og mimikk) viser at man er «venner» og ikke fiender. Gruppedeltakerne skal erfare at de ikke fordømmes eller blir sett ned på. De har gjennom et liv i samfunnet og i fengslet opplevd fordømmelse, angrep og kanskje trakassering i stor utstrekning, noe som normalt vil føre til forsvar, innesluttethet og behov for å skjule. Gruppelederne skal gjøre det motsatte, nemlig oppmuntre dem til å vise følelser, snakke om sine holdninger og syn, sine behov, lengsler, lyster og fantasier. Å skape åpenhet er det viktige.

Gruppelederen skal unngå å bli sjokkert eller «støtt» over det gruppedeltakerne sier. I denne prosessen er det sentralt at det vises respekt overfor deltakernes meninger, tro og overbevisning, selv om man ikke er enige eller liker det de står for. Ved å vise empati, støtte, lytte og oppmuntre vil man også på sikt skape et klima hvor gruppedeltakerne tør åpne seg og fortelle om sine liv. Til slutt er det avgjørende at man skiller mellom sak og person, og ikke blir følelsesmessig skuffet eller sinte, når ting ikke går slik man hadde tenkt eller ønsket.

Alle tegn på åpenhet og ærlighet eller økning av dette over tid blir på dette nivået et mål for gruppas suksess.

Fase 2: Forståelse

Fase 2 blir en fortsettelse på og forlengelse av fase 1, hvor det fortsatt er like viktig å holde fokuseringen på åpenhet.

Alt arbeidet med åpenhet rundt vold, følelser, meninger og erfaringer sammen med gjenkjenningseffekten i det de ser og hører fra de andre gruppedeltakerne, vil gradvis

skape en ny forståelse av vold. Hva de undrer over, lurer på og faktisk må tenke igjennom, og den prosess som settes i gang når de snakker om vold (det de mener, har erfart, eller hva de selv har opplevd og observert), skaper på sikt ny forståelse hos gruppedeltakeren.

- Forståelse av vold.
- Forståelse av overgrep.
- Forståelse av ansvar.
- Forståelse av egne holdninger, følelser og atferd.
- Forståelse av årsaker og konsekvenser.
- Forståelse av behovet for videre hjelp.

Alle tegn på undring, forvirring, nysgjerrighet, aha-opplevelser og innsikt er på dette nivået en indikator på gruppas suksess.

EKSEMPEL FRA ILA:

Forståelse

Flere av grupped medlemmene i sedelighetsgruppa sa da de begynte at de ikke hadde behov for annen terapi eller hjelp, og at de kun var med fordi de var bedt om det eller at det var interessant.

Ett år senere

Tre av fire grupped medlemmer gikk i gruppeterapi på Institutt for sexologi.

Fase 3: Endring

Fase tre blir en videreføring av fase en og to, hvor det fremdeles er like viktig å holde fokus rundt erfaringer, meninger og tanker rundt vold. Fokuseringen skal ikke være på endring, endringen skal snarere vokse fram som et resultat av prosessen i gruppa og åpenheten og forståelsen. I denne sammenheng bruker vi ordet endring om gruppedeltakerens holdningsplan, forståelse av egen vold eller overgrep og dens ansvar, årsaker og konsekvenser. Forståelsen av egne og andres situasjon og følelser, konsekvensene for seg selv og andre, samt gjenkjennelsen i gruppa vil på sikt kunne skape behov for endring av atferd.

I denne sammenheng kan det fokuseres på samtalegruppens endringsmålsetting:

Samtalegruppene skal ha som mål å endre gruppedeltakernes forståelse av og holdninger til egen voldsbruk. Målet er at deltakerne skal utvikle holdninger mot voldsbruk, holdninger som i større grad anerkjenner de negative virkninger av vold, og holdninger som klarere plasserer ansvaret for volden på dem som utøver den.

Viktige indikasjoner på endring hos gruppelemmer vil være:

- Endring i sin forståelse av vold (eller overgrep) – i særlig grad når det gjelder de skadelige virkninger og konsekvenser av vold
- Større erkjennelse av egen vold som noe problematisk
- Endring av egne holdninger – utvikling av klarere holdninger mot bruk av vold
- Endring i sin ansvarsforståelse – i større grad å påta seg ansvaret for egen vold, samt plassere ansvaret for andres vold på utøveren av volden
- Endring i forståelse av årsaker til vold – i større grad å knytte forståelse av volden til forhold ved eget liv, egne følelser, tanker og behov
- Endring i synet på terapi og videre hjelp; større motivasjon for å arbeide videre med seg selv

I denne fasen er det viktig at gruppelederne legger merke til alle tegn på endring og møter disse tegnene med positiv feedback, støtte og oppmuntring. Dette vil motivere til befesting av endringen, til videre endring og til videre arbeid med seg selv etter samtalegruppas avslutning.

6.5. SAMARBEID

Gruppeledersfunksjonen innebærer et tettere samarbeid med en kollega enn i den tradisjonelle fengselsbetjentjobben eller som konsulent i friomsorgen. Et godt samarbeid gruppelederne imellom har stor betydning for den trygghet gruppa vil oppnå. Jo mer du føler deg trygg og komfortabel med din med-gruppeleder, jo mer avslappet vil du bli. Dette vil igjen komme til uttrykk i gruppa. Hvis man utstråler usikkerhet, vil denne fort smitte over på gruppedeltakerne. I motsatt fall kan man skape større trygghet. For å oppnå trygghet til sin med-gruppeleder er det viktig med en ærlig, omsorgsfull og personlig tone gruppelederne imellom. Man må ha forståelse for at arbeidet med samtalegrupper kan være tøft til tider, og at man ikke alltid får det helt til. Vær forsiktig med å angripe hverandre. Vær ærlig på vanskelige følelser som kan oppstå i forhold til enkelte gruppedeltakere og be om hjelp til å takle dette. Bruk veileder flittig.

I gruppa kan det oppstå en situasjon som den ene gruppelederen kan takle dårlig eller uhensiktsmessig. Det kan være at den ene gruppelederen får vanskelige følelser i forhold til en gruppedeltaker. Dette kan komme til uttrykk i gruppa ved at vedkommende uten å ønske det plager gruppedeltakeren. Da er det viktig at den andre gruppelederen griper inn og prøver å stoppe eller roe situasjonen, samtidig som man prøver å ivareta begge parter. Tradisjonelt sett er fengselsbetjenter opplært til å støtte hverandre i enhver samhandling med de innsatte. I gruppa er dette annerledes. Her skal alles trygghet ivaretaes. Når slike vanskelige situasjoner oppstår, må man bruke tid til å prate om dette etter gruppa. Det er da viktig ikke å kritisere eller angripe hverandre, men prøve å finne ut hvorfor man reagerte som man gjorde. I slike situasjoner er det viktig å bruke veileder.

Formøte

I forkant av hvert gruppemøte skal det være avsatt en time til planlegging og strukturering av møtet. Tiden kan brukes til å finne fram oppgaver, se på notater og snakke sammen om gruppa og møtet. Ikke la denne anledningen til forberedelse gå fra dere selv om det som skal skje i møtet, kanskje er klarlagt på forhånd. Det er viktig for gruppelederne å snakke sammen, stole på hverandre og være trygge på hverandre. Ingen blir trygge uten å ha tid til å snakke sammen.

Ettermøte

Rett etter møtet er det avsatt 30 minutter til etterarbeid og samtale om gruppemøtet. Selv om det har vært slitsomt, man er trøtt og har lyst til å komme seg hjem, så bruk denne tiden til å snakke sammen og notere ting fra møtet. Gi hverandre ros og oppmuntring, ikke kritiser hverandre. Det er slitsomt nok å være gruppeleder, om man ikke også skal «konkurrere» med sin makker. Fortell hverandre hva han/hun gjorde bra og vis støtte! Ting som er vanskelig å takle eller som man rett og slett er uenige om, bør taes opp i veiledningen.

Kollegaveiledning/gruppeledermøte

I fengsler eller på kontorer med mer enn en gruppe er det viktig med møter hvor lederne jevnlig treffes (gjørne sammen med den ansvarlige for gruppene i anstalten). Vi anbefaler at slike møter brukes til å dele erfaringer fra gruppedriften, snakke om progresjon, prosess, rekruttering, informasjon og problemer i forhold til kontor/fengsel. Videre kan det være et forum i forbindelse med forhandlinger overfor ledelsen og diskusjoner eller planlegging av kurser, turer osv. På Ila kalles dette kollegaveiledning, og det anbefales

at slike møter blir avholdt jevnlig, gjerne hver 14. dag. Det er viktig i forhold til samhold og trygghet på det man gjør og for å få inspirasjon til å fortsette gruppearbeidet.

Notatføring

Vi anbefaler at det skrives notater etter hvert gruppemøte. Dette er viktig for å huske hva dere har gjort, og hvilke erfaringer man fikk (hvordan det ble) i forhold til det man tok opp eller de øvelser som ble brukt. Notatføring er utviklende for gruppelederne og kan også brukes i forhold til veiledningstimene. Det er viktig å merke seg at gruppelederne ikke skal skrive journal.

Det er imidlertid av største viktighet at notater, øvingsoppgaver og opplysninger fra gruppa behandles med den taushetsplikt gruppelederne er pålagt. Dette er sensitive opplysninger, og lekkasjer fra slike notater vil selvfølgelig ødelegge tilliten i gruppa. Det bør finnes et låsbart arkivskap, der gruppelederne kan låse inn notater, gruppeoppgaver, gruppeavtaler, taushetsløfter og evalueringsskjemaer.

Det skal fylles ut evalueringsskjema etter hvert gruppemøte, og vi viser til punkt 8.3, Evaluering.

DEL 7 - SÆRTEMA I GRUPPER

7.1. MÅLSETTING FOR SEDELIGHETSGRUPPA

Hva er spesielt med sedelighetsgrupper kontra voldsgrupper?

Samtalegruppene kalles nå for samtalegrupper for voldsdømte. I denne sammenheng bruker forfatteren et utvidet voldsbegrep der det meste av sedlighetsforbrytelser kan betraktes som voldelig atferd. I sin opprinnelige form het de «samtalegrupper for volds- og sedelighetsdømte». I praksis har vi siden 1995 sett at gruppene nesten utelukkende brukes på voldsdømte, og at sedelighetsgrupper kun har eksistert i få tilfeller. Vi mener fortsatt at formen kan være ideell både for volds- og sedelighetsdømte, men at de som skal drive sedelighetsgrupper trenger egne velkvalifiserte veiledere og også en videre grunnutdanning (Dette er nå tilfelle ved Ila, der fengslet har opprettet egne grupper for sedelighetsdømte og har blitt skolert og veiledet av psykolog Atle Austad ved Institutt for klinisk sexologi og terapi).

Målsettingen for samtalegruppene gjelder for både volds- og sedelighetsgrupper, men vi har valgt en undermålsetting for sedelighetsgruppene. Tradisjonelt sett oppleves vold som fysisk angrep i form av slag eller spark. Vår forståelse av vold er vid og omhandler all atferd som krenker eller skader andre (se kapittel tre). Det kan være vanskeligere for en som har misbrukt sine barn seksuelt ved hjelp av belønning og list å se at han er en voldsmann, enn en som fysisk har truet og slått andre. Videre er det å snakke om seksualitet et sårbart og tabubelagt tema. Å invitere innsatte/domfelte til å delta i en slik gruppe krever stor grad av trygghet. En målsetting er med på å skape trygghet og forutsigbarhet. Målsettingen må derfor være mer spesifikk i en sedelighetsgruppe. Innsatte må vite hva han begir seg ut på ved å delta.

MÅLSETTING FOR SEDELIGHETSGRUPPA ER AT SAMTALEGRUPPA SKAL FUNGERE SOM ET FORUM HVOR MAN KAN SNAKKE OM VANSKELIGE OG TABUBELAGTE EMNER FORBUNDET MED SEKSUALITET.

Ut over dette blir målsettingen i sedelighetsgruppene lik den tredelte målsettingen for gruppene (kap. 2.2).

7.2. OM Å ARBEIDE MED SEKSUALITET

I en gruppe bestående av personer som er dømt for sedelighetsforbrytelser, blir det viktig at seksualitet gjøres til tema i gruppa. Vi gjør dette på samme måte som all annen samtale i gruppa, dvs. at vi arbeider på en slik måte at gruppedeltakerne friest mulig kan sette ord på og utforske sine erfaringer, tanker og holdninger. Gruppelederens oppgave er å ta initiativet til å snakke om seksualitet og å ta imot det som kommer på en åpen, lyttende måte. Hva seksuelle overgrep dreier seg om, har vært et omstridt tema. En «gammeldags» og folkelig oppfattelse av seksuelle overgrep (inkludert voldtekt) har gått på at overgrepene skyldes «for mye seksualitet». Inn i en slik forståelsesmåte har man sett for seg at dette er mennesker som er for kåte, for opptatt av sex og grenseløse i sine utageringer av denne «overseksualiseringen». Det blir her en vanlig tanke at dette er personer som bør få tankene vekk fra sex, og som blir farligere for omgivelsene dersom de får tenke på sex. Dette er en forståelse av seksuelle overgrep som først og fremst bygger på et syn på seksualitet som springer ut fra en streng (seksualfientlig) kristen moral, en moral som i stor grad preger hele den vestlige verdens syn på seksualitet. Sex er noe som skal foregå innenfor rammene av ekteskapet, begjær er stygt, lyst er farlig, onani er synd, homofili er synd osv.osv. Thore Langfeldt (1993) har skrevet mye om den seksuelle kultur og viser oss bl.a. at det er en sammenheng mellom puritanisme/fundamentalisme og seksuelle overgrep; jo mer puritansk et samfunn er, jo flere seksuelle overgrep begås det der.

OPPGAVE:

Mitt seksuelle miljø:

Hva slags forhold til sex hadde de (menneskene rundt deg - foreldre) i ditt oppvekstmiljø?

Hva mente de om:

- sex
- onani
- lyst og nytelse
- homofili

Et annet omdiskutert tema går på hva seksuelle overgrep dreier seg om. Et anerkjent synspunkt er at seksuell vold ikke dreier seg om seksualitet, men om makt. Det finnes mye støtte for et slikt synspunkt, både hvis vi ser på forholdet mellom den som misbru-

ker og den som blir misbrukt (menn misbruker kvinner, særlig sine partnere; foreldre, spesielt fedre/stefedre misbruker sine barn osv.) og dersom vi studerer hvilken funksjon overgrepene har for den enkelte overgriper. I krigsområder er det tydelig hvordan seksuell vold brukes som makt- og undertrykkingsmiddel og i liten grad dreier seg om seksuell lyst. I mange av kasushistoriene vi møter, ser vi også klart hvordan maktaspektet er en viktig drivkraft for overgrep, overgrep som i vesentlig grad er motivert ut fra et ønske om å undertrykke/disiplinere/plassere dem som blir misbrukt. Eller som gir overgriperen en øyeblikkets følelse av makt og betydning. En sentral forklaringsmodell på seksuelle overgrep er forståelsen av slike handlinger som uttrykk for avmakt, og der makt rimeligvis blir avmaktens medisin.

OPPGAVE:

Beskriv din «beste» seksuelle fantasi,

- *når*
- *hvor*
- *hvem*
- *hvordan*

I vår forståelse ser vi seksuelle overgrep som handlinger som springer ut fra en skadet eller hemmet seksualitet. Snarere enn overseksualiserte er de mennene vi jobber med, preget av seksuelle hemninger, angst og skam og har et dårlig forhold til egen kropp og nytelse. Makt/avmakt er ofte en vesentlig dimensjon, men det vil allikevel alltid være en eller annen form for seksuelt problem eller skade som også ligger bak overgrepene. I den seksuelle problematikken ligger det svært ofte en frykt: frykt for jevnaldrende (likeverdig sex), frykt for nærhet, frykt for utilstrekkelighet, frykt for egen seksualitet. Mange overgripere har selv blitt utsatt for overgrep eller misbruk med de konsekvenser det har fått for forholdet til kropp og seksualitet.

Samtalegruppas oppgave må derfor bli å hjelpe gruppedeltakerne til å snakke om seksualitet. Gjennom dette fås et bedre, mer bevisst, mindre angstfylt og mindre skamfullt forhold til egen seksualitet og nytelse. Videre kan sammenhengen mellom eget forhold til seksualitet og overgrepene som er begått, forstås bedre.

Seksualitet er vanskelig å snakke om, slik at gruppa vil være avhengig av at gruppeleder tar initiativet til dette temaet. Dette betyr at gruppeleder nødvendigvis bør ha et noenlunde avslappet forhold til seksualitet i eget og andres liv. Det er særdeles viktig at

gruppeleder har forståelse for den grad av skam og sjenanse mange har i forhold til sex, men også en forståelse for at «provoserende» utspill i gruppa springer ut fra seksuell angst og utrygghet. Det er svært viktig at gruppelederne styrer klar av moralisering, fordommelse eller egne fordommer. Gruppelederne skal også uttrykke et seksualpositivt syn som fokuserer det gode ved kåthet og seksuell nytelse, som støtter og fremmer nærheten til egen seksualitet gjennom onani, som ser homofili som en like viktig og god seksualitet som heterofili, og som forstår at det er forskjell på fantasi og handling (fantasier skader ingen).

OPPGAVE:

Beskriv

- *Min første seksuelle erfaring med andre.*
- *Min beste seksuelle opplevelse.*
- *Min dårligste seksuelle opplevelse.*

Gruppeleder skal støtte og oppmuntre til all seksualitet som ikke skader andre mennesker, og som innebærer frivillig samhandling mellom likeverdige parter. Med seksualitet i denne sammenheng menes hele personens seksualitet, ikke bare den overgripende delen. Seksualitet er ens forhold til egen kropp og nytelse gjennom onani, det er seksualmoral, det er seksuelle fantasier, lyster, seksuelle erfaringer og ens seksuelle historie. Det er seksuelle problemer, og det er seksualiteten i selve overgrepene.

7.3. RUS OG VOLD

I en gruppe vil vold og rus ofte være et tema som henger sammen. Vold og rus er to ganske forskjellige temaer å ta opp i en samtalegruppe. Vanligvis er det lettere for mennesker å diskutere spørsmål og erfaringer rundt rus enn det er å snakke om volden i eget liv. Det er også lettere for de fleste gruppeledere å snakke om rus enn å snakke om vold. Dette representerer det første problem ved kombinasjonen rus og vold; en gruppe vil lett få en tendens til å overfokusere samtale om rus til fordel for samtale om vold. Dette springer tilbake til hvordan fenomenene rus og vold blir forstått i vårt samfunn. Vi har en tilbøyelighet til å tenke på rus i feltet mellom normalt og sykdom, mens vold ligger mer i feltet mellom normalt og ondskap. Sykdom kan vi få empati med, det er verre med ondskap (NB! Forfatteren forstår vold som et psykisk problem).

OPPGAVE:

List opp fire grunner til at rus fører til vold

- _____
- _____
- _____
- _____

I synet på sammenhengen mellom vold og rus er det vanlig at folk tenker ensidig og overforenklet. De fleste mennesker tenker bare at rus fører til vold, og at det derfor først og fremst er rusen som er problemet. Fjerner vi rusen, så blir volden borte. Dette er en høyst mangelfull forståelse. Vold og rus har et mye mer komplisert samspill, de henger sammen akkurat som høna og egget. Rus fører til vold, og vold fører til rus, hva som kommer først, er aldri lett å si. Rus og vold har også noen av de samme røtter eller årsaker, begge to kan sies å være måter å mestre vanskelige følelser, konflikter og situasjoner på. Faktorer som angst, usikkerhet, utrygghet og dårlig selvtillit ligger også ofte til grunn for både rusproblemer og voldsproblemer. Det er også slik at rusproblemer ofte fører til voldsproblemer, akkurat som voldsproblemer ofte fører til rusproblemer.

OPPGAVE:

List opp fire grunner til at rus fører til vold

- _____
- _____
- _____
- _____

Noe kunnskap om sammenhengen mellom vold og rus er det viktig at gruppelederen har. For det første er det jo ikke alltid at rusbruk leder opp til vold, det gjelder bare for noen mennesker i noen situasjoner. Andre blir ikke voldelige når de er påvirket av rus, de blir f.eks. glade, morsomme, stille, kosete e.l. Her er regelen at de som i utgangspunktet har aggresjonsproblemer, vil få klart høyere sannsynlighet for voldsutøvelse i

forbindelse med rusbruk: enn de som ikke i utgangspunktet har aggresjonsproblemer. Dette gjelder alle typer rusmidler og medisiner, også stoffer som amfetamin og anabole steroider. Det finnes ingen kjemiske stoffer som i seg selv er voldsfremkallende. Samtidig er det slik at alle typer rusmidler er assosiert med økte forekomster av vold, også såkalte «snille» stoffer som hasj og marihuana. Hvorfor er det slik?

- Rus og i særlig grad alkoholrus er samfunnets mest aksepterte unnskyldning for dårlig oppførsel. Når rusen fratår deg ansvaret for egne handlinger, blir det derfor en anledning til å kunne bruke vold.
- Det eksisterer en forventning om at man kan bli aggressiv i fylla, de som drikker, påvirkes av forventningene sine.
- Svært mange rusmidler reduserer frykt, frykt er vanligvis noe som holder folk tilbake fra å lage konflikter (folk som er rusa, tør lage bråk).
- På samme måte kan rusmidler øke selvtilliten i øyeblikket og dermed muligheten for vold.
- Rus får fram fortregnte eller tilbakeholdte følelser, det er svært vanlig å holde tilbake aggresjon i dagliglivet. Har man mye sinne inne i seg, øker dette selvfølgelig sannsynligheten for vold hvis man inntar rusmidler.
- Rusmiljøer er ofte svært voldspregede miljøer. Vold avler vold, og man blir påvirket av de miljøer man lever i.

Men hvorfor er det slik at vold fører til rusproblemer?

- Mennesker som har vokst opp i voldelige hjem, får ofte psykiske problemer (angst, usikkerhet, prestasjonsangst, dårlig selvtillit osv.) som igjen er assosiert med rusproblemer.
- Voldsbruk leder til skam, skamproblematikken søkes løst med rus.
- Mennesker ruser seg for å glemme vonde opplevelser.
- Vold kan føre til tap av status, jobb, partner, venner, kjærlighet og nærhet. Tap og ensomhet øker sannsynligheten for rusproblemer.
- Personer som har blitt svært voldelige, kan bli livredde for sine egne følelser, særlig sinne og ruser seg i et forsøk på å dempe disse skremmende følelsene.
- Et liv med mye vold (f.eks. som «torpedo» eller leiesoldat) gir over tid større og større angst- og stressproblemer og fører i neste omgang til utviklingen av større og større rusproblemer.
- «Voldsmiljøer» er ofte miljøer med mye rusbruk, og man blir påvirket av sine omgivelser.

Det som står sentralt i en samtalegruppe, må bli å utforske og bevisstgjøre seg sammenhengen mellom rus og vold i eget liv. Til dette kan vi bruke oppgaver, f.eks. de to som er presentert her. Eller vi kan stille spørsmål som er rettet mot nettopp å utforske sammenhengen mellom rus og vold i gruppedeltakerens liv. F.eks: «De gangene du har brukt vold, hvordan påvirket det rusbruken din i tiden etterpå? Brukte du da mindre rusmidler, eller fikk du et høyere forbruk?» Gruppeleders oppgave er å gjøre gruppedeltakerne nysgjerrige på å utforske denne sammenhengen hos seg selv og de andre.

Ellers følger samtaler om rus de samme prinsipper som samtaler om vold. I et miljø som er preget av fravær av moralisering og fordømmelse, oppfordres gruppedeltakerne til detaljert å sette ord på og forholde seg til erfaringene i eget liv. Gruppeleders oppgave er å få gruppedeltakerne til å snakke åpent om rus. Teknikkene man bruker, er fokuserte oppgaver, konkrete spørsmål, lytting og forståelse.

7.4. SAMTALEGRUPPER SOM ETT AV FLERE TILTAK

Vi har ingen tro på at samtalegruppene representerer noen vidundermedisin og har potensiale i seg til å helbrede en hel rekke voldsutøvere. Snarere ser vi på samtalegruppene som et positivt tiltak som gir mennesker et rom til å bevisstgjøre seg selv, forholde seg til vanskelige temaer i eget liv og i en viss utstrekning bearbejde disse. Dette er også et rom som vi mener er velegnet til endring av holdninger, det er få holdningsendringer som er så gode som de en har jobbet seg fram til selv.

Vi sier klart i kapittel to om målsettinger at det er et mål å påvirke flere innsatte til å oppsøke terapi. Dette betyr at vi ideelt sett betrakter samtalegruppene som ett av flere tiltak. Vi tror også at samtalegruppene kan være et fruktbart forspill til en terapi, fordi samtalegruppas fokus på vold gjør at gruppedeltakerne vil ha lettere for å ta opp dette temaet i sine senere terapier. Vi tror videre at det kan være konstruktivt å gå i samtalegruppe parallelt med at en går i terapi. Samtidig må det påpekes at en del psykoterapeuter ikke liker en slik blanding av tiltak.

Vi tror også at «Ny Start» og andre program (for eksempel: RIF, stressmestring, sinnemestring osv.) kan fungere fint sammen med samtalegruppene. «Ny Start» jobber først og fremst med menneskers måte å tenke og reagere på og gir mye praktisk veiledning/trening i det å styre aggressive impulser. «Ny Start» er et intensivt program slik det praktiseres i norske fengsler med fire møter pr. uke, og dette kan i noen tilfeller gjøre det vanskelig å delta i samtalegrupper samtidig som man deltar i «Ny Start».

DEL 8 - OPPFØLGING

8.1. VEILEDNING

Det er av helt avgjørende betydning for hvorvidt dere skal lykkes med å drive samtalegruppe i fengsel at dere har en fast veileder med faglig ansvar, oversikt og innsikt i håndboka og trygghet i hva dere skal gjøre og hva dere vil oppnå.

Veiledningen må være en like naturlig del av samtalegruppeprosjektet i fengslet som det å drive selve gruppa. Det må være avsatt både tid og midler til dette, samtidig som en avtale om turnusfri eller lignende må foreligge.

(Se eksempel på llas avtale, punkt 2.7: Rammevilkår for gruppelederne). Vi anbefaler 1,5 time hver 14. dag.

Veiledning av psykolog/psykiater

Arbeid med mennesker er komplisert, man rører ved sterke følelser, og ofte kan vanskelige og traumatiske minner eller tanker komme fram. Det er absolutt ikke lett å vite hva som til enhver tid bør sies, og hvordan man skal takle enhver situasjon. Her kommer veileder inn og har en helt avgjørende rolle. (I gruppene på Ila har gruppelederne erfart veiledning som så avgjørende at de ellers ville ha sluttet som gruppeledere.)

Med hjelp fra veileder kan man utøve felles metodisk arbeid og få en felles plattform, tankegang og framgangsmåte i gruppene. Dette er avgjørende for den trygghet og åpenhet gruppa kan oppnå. Både for gruppeledere og gruppedeltakere ville det bli en utrygg, ustabil og uakseptabel situasjon hvis gruppelederne manglet veileder.

Hjelp til framdriften

I den vanskelige jobben det er å arbeide med samtalegrupper, trenger dere den hjelp og støtte dere kan få. Vi har satt ned noen punkter/eksempler på områder hvor veiledning er nødvendig og viktig:

- Veilederen er faglig ansvarlig, sikrer faglig kompetanse og gir faglig trygghet.
- Veilederen avgjør i konflikter eller uenighet mellom gruppelederne.
- Veilederen gir rettleiding og hjelp med oppgaver, øvelser og innhold.
- Veilederen sikrer felles arbeidsmetode.
- Veilederen gir hjelp ved usikkerhet.

- Veilederen gir dere hele tiden dypere forståelse.
- Veilederen bidrar med samtaler, støtte og omsorg etter følelsesmessig vanskelige situasjoner for gruppeleder.
- Veilederen gir mulighet for egen veiledningstid til den enkelte.
- Veilederen gir mulighet for telefonkontakt ved presserende tilfeller.
- Veilederen gir råd og hjelp ved behov for kursing og lignende.
- Veilederen gir ny inspirasjon og lyst til å fortsette.
- Veilederen setter grenser.

I veiledningen er det viktig at gruppelederne tør snakke om sine følelser og tanker rundt gruppedriften. Det vil oppstå mange problemer i dette arbeidet med mennesker, særlig når temaet i gruppa er så tabubelagt og vanskelig å snakke om som vold. Da er det avgjørende at man tør ta imot hjelp (ikke spiller verdensmester), men er ærlige, og at man kan blottlegge seg og snakke om egne følelser. En god samtalegruppeleder både søker og tar imot hjelp og råd for bruk i gruppa. Det er viktig å se på det som positivt, ikke et nederlag når veileder tar tak i de konflikter og vanskelige situasjoner som nødvendigvis vil oppstå. Enten han da gir ros og oppmuntring, skaper avklaring eller gir korrigerende når gruppelederne ikke følger håndboka, synes det går for tregt eller tenker i feil retning.

Til slutt: Veiledning er en absolutt nødvendighet!

8.2. OM Å TAKLE MOTSTAND

Motstand mot forandring og nye tiltak er et vanlig fenomen. Det beste virkemidlet er å informere dem det gjelder eller gi dem kunnskaper om hva det er vi driver med. Prøv å få til en dialog hvor alle får si sin mening. Stilltiende motstand er vanskelig å ta tak i og kan være vanskelig å motvirke. Finn ut hvor den største motstanden finnes, og hvordan den kommer til uttrykk. Gjør den motstanden du møter eksplisitt, og ikke tro at ved å tie vil motstanden opphøre. Ikke gi opp, men fortsett å informere om det du tror på. Ikke la motstanden knekke din motivasjon. Se kapittel 2.4 om motstand mot samtalegrupper.

MOTSTAND I FENGSEL

Motstand fra innsatte:

Informasjon om hva vi driver med, målsetting og taushetsplikt er viktige for den innsatte å vite noe om. Vi må gi aksept på at den innsatte er skeptisk og gi uttrykk for at det er forståelig og sunt å være litt skeptisk. Vi må ikke bli såret eller snurt p.g.a. at den innsatte ikke har tillit til oss, men prøve å forstå hvorfor det er slik. La den innsatte få gi uttrykk for den kritikk han måtte ha til deg som samtalegruppeleder og til samtalegrup-

per i sin helhet. Presiser at dette er frivillig. Tillit er ikke noe man har, det er noe man må jobbe for å få. Vær litt ydmyk og ikke gi uttrykk for at gruppene skal frelse eller helbrede folk.

HJELP MOT FORDOMMER

INFORMASJON!

- *Om hva vi gjør, og hva vi ikke gjør i gruppa.*
- *Om hva samtalegrupper er.*
- *Om hvilken taushetsplikt vi har.*
- *Om hvilken opplæring vi har fått.*
- *Om veiledning og hvem veileder er.*
- *Om målsetting.*
- *Om frivillighet til å delta.*
- *Om hvilke rammer gruppa har.*
- *Om begrensninger og muligheter gruppa har.*

VÆR KREATIV OG INFORMER

Motstand fra kolleger:

Informér dine kolleger om hva det er vi gjør i samtalegruppene, og hvordan vi tenker. De må vite om målsetting, taushetsplikt, opplæring og veiledning. La dem se hvilke gruppeoppgaver vi bruker, så de forstår at vi ikke driver med «koseprat». Bruk møter og hold gjerne kurs for alle tilsatte om det å drive samtalegrupper. Gi dem opplæring og informasjon om hva dette er og prøv å dra dem med i prosjektet på ett eller annet vis. Prøv å få til en åpen debatt hvor alle får si sin mening på godt og vondt. Motstand som ikke blir uttalt, kan være like ødeleggende og saboterende for gruppedrift. Ikke ti stille om den motstanden du møter, gjør den eksplisitt. Kunnskap er den beste medisin mot fordommer. De som driver med samtalegrupper må være tålmodige og prøve å forstå hvorfor noen er redde for endring (se kap 2.4) og så gripe det an i forhold til denne forståelsen. Ikke gi opp, vi er i en prosess hele tiden, og du er med å påvirke fengslet i den retning du måtte ønske.

☞ Det er viktig å ha aktiv støtte fra ledelsen.

ERFARINGER FRA ILA:

Da vi satte i gang samtalegrupper på Ila, startet vi med å informere de innsatte. Det ble holdt informasjonsmøter på alle avdelingene. På møtene fikk vi sterke meningsytringer fra de innsatte og i Ila's interne innsattavis «Ila nytt». En debatt var i gang. Meningene var delte. I dag er det god aksept for samtalegruppene blant de innsatte på Ila.

De tilsatte fikk informasjon via onsdagsmøtene hvor hele «sikkerheten» var samlet. Informasjonen gikk over en viss tid, for at alle betjenter og fengselsførstebetjenter skulle få informasjon. Etter hvert har vi også hatt undervisning om gruppedrift for alle tilsatte. I starten var ikke samtalegruppeleder forbundet med status. Det ble av mange sett på med en god del skepsis og av enkelte med en viss motstand. Når det oppleves motstand, blir også driften av samtalegrupper sårbar. I dag er det en bred aksept for samtalegrupper på Ila.

Et godt råd er å snakke om den skepsis eller motstand man møter, og gjøre den eksplisitt (synliggjøre den). Snakk med og informer dem du opplever er skeptiske og få til en dialog om problemet. Sett problemet på dagsorden. Sørg for at ledelsen i fengslet, som har bestemt at grupper skal prioriteres, sier dette høyt så alle hører det!

Å være gruppeleder innebar nye utfordringer som fengselsbetjent. Ved oppstart var nervøsiteten stor hos de fleste. Vi opplevde at vi måtte omstille oss i forhold til måter å tenke på og hvordan møte innsatte. Samtidig så vi at en gruppeleder også har mange likhetstrekk med en god kontaktbetjent, skape involvering og kontakt og fokusere på kriminalitet og innsattes framtidsplan. Begge bør skape involvering og kontakt og fokusere på kriminalitet og innsattes framtidsplan. Engasjementet var i perioder stort, og lysten til å fortsette og troen på det vi gjorde, var til stede. I andre perioder når vi opplevde motgang i gruppa og hadde en følelse av ikke å få det til, fikk noen lyst til å slutte. Noen opplevde at denne måten å jobbe på var mer krevende enn de hadde ventet. Veiledningen ble ofte brukt til å takle frustrasjoner som oppsto p.g.a. motstand man opplevde i gruppa, og tvil og skepsis vi møtte fra en del kolleger. Mye tid i veiledningstimer ble brukt til å skape motivasjon for å gå videre. Å delta i samtalegruppeprosjektet gav betjentrollen et nytt innhold, og vi fikk et nytt perspektiv på jobben. Opplevelsen av menneskene bak de rollene, som både innsatte og tilsatte spiller i et fengsel, har vært lærerikt og nyttig. Vi har tatt del i gripende menneskeskjebner og sett deres lidelse. Dette i sterk kontrast til de «tøffe» mennene vi finner i avdelingen. Disse erfaringene har i neste omgang hjulpet oss til å bli dyktigere (og mer humane) fengselsbetjenter og kontaktbetjenter.

8.3. EVALUERING

Samtalegruppedriften skal evalueres. Evaluering må stå i forhold til målsetting: vi skal ha et mål på hvorvidt vi har oppnådd det vi sa vi var ute etter. Målsettingen for samtalegruppene er å samle innsatte med volds- eller sedelighetsproblematikk i grupper for å snakke om vold (eventuelt seksuell vold). Dette kan deles inn i to evalueringsområder:

1. I hvilken grad vi har fått innsatte til å komme i grupper.
2. I hvilken grad de har samtalt om vold i gruppa.

Ved å finne fram til en måte å måle dette på har vi oppnådd en prosessevaluering av gruppa. Gruppas målsetting er ikke knyttet til atferdsendring, samtidig som det er relativt umulig å skulle måle hvordan en person i framtiden kommer til å oppføre seg. Med et kriminalitetsforebyggende utgangspunkt er det heller ikke veldig relevant å skulle måle holdningsendringer fordi det er en stor forskjell på hva folk tenker og mener, kontra det de faktisk gjør.

Det er viktig at de mål vi velger, er noenlunde objektive og konkrete, slik at det er mulig å sammenligne erfaringer fra ulike samtalegrupper. Dette er også viktig fordi å be gruppelederne om å evaluere sin virksomhet, ligger farlig nær å be bukken passe havresikken. Spørsmålet om hvorvidt samtalegruppa har en positiv effekt i forhold til menneskers atferd og kriminalitet, må avgjøres av profesjonelle forskere. Dette kan bare gjøres gjennom kontrollerte, vitenskapelige effektstudier.

En mulighet for evaluering ligger i å be gruppedeltakerne evaluere gruppa gjennom et såkalt selvrapportskjema. I en slik evaluering kan de f.eks. svare på hva de synes om gruppa, hva de har fått ut av den, hva de mener var bra med gruppa, hva de mener var dårlig med gruppa, og hvorvidt de mener at gruppa har endret deres eget syn på vold. Dette kunne gi en verdifull feedback til gruppelederne. Vi er allikevel forsiktig med å anbefale dette fordi bruken av slike rapporteringsskjemaer kan oppleves som svært sensitivt og utrygt i en fengselssammenheng, og fordi selvrapport som regel er en svært usikker informasjonskilde. På de neste sider presenterer vi et evalueringsskjema som vi ønsker at alle samtalegruppeprosjekter skal bruke.

EVALUERING AV SAMTALEGRUPPENE

1. DELTAKELSE

Her kan vi notere opp hvor mange som har deltatt i gruppa, og hvor lenge de har deltatt i antall gruppemøter. Det skiller mellom dem som har gått i gruppa og dem som har droppet ut av den. (Drop-out defineres som en person som har deltatt mindre enn fem gruppemøter). Dersom gruppemøtene har en annen varighet enn 1,5 timer, må dette spesifiseres under punkt 1C.

A) Antall deltakere påbegynt gruppa i inneværende år

_____

B) Antall deltakere som har gjennomført (tolv ganger eller mer)

_____

C) Gjennomsnittlig antall gruppemøter for dem som har deltatt tolv ganger eller mer.

_____

2. INTENSITET

Vi gjør et anslag på intensiteten i gruppemøtene, og dette må evalueres på ettermøtene etter hver gruppe. Med intensitet mener vi hvor aktive gruppedeltakerne er i sin jobbing og snakking i gruppa. Vi graderer intensitet etter fire nivåer:

0 = ingen eller nesten ingen aktivitet eller samtale i det hele tatt

1 = noe aktivitet, noen snakker en del, og folk deltar i øvelsene med litt engasjement

2 = ganske mye aktivitet, gruppedeltakerne er engasjert og ganske aktive i samtalen eller diskusjonen

3 = høy aktivitet og engasjement, gruppedeltakerne snakker eller jobber aktivt omtrent hele tiden.

INTENSITET	ANTALL GANGER
0	
1	
2	
3	

Gjennomsnittlig intensitet for hele året = _____

3. FOKUS

Vi gjør et anslag på i hvilken grad arbeidet og samtalene har vært fokusert på vold eller temaer som står i direkte tilknytning til vold. Fokuset vurderes på ettermøte etter hver gruppegang og noteres! Vi graderer også dette på fire nivåer:

- 0 = vold har overhodet ikke vært temaet på denne gruppegangen
- 1 = litt, det har vært noe snakk om vold eller voldsrelaterte forhold
- 2 = ganske mye, det har vært brukt mer enn 50 % av samtaletiden til å snakke om vold eller direkte voldsrelaterte temaer
- 3 = mye, hele eller nesten hele tiden har jobbingen og praten vært sentrert rundt vold eller direkte voldsrelaterte temaer.

INTENSITET	ANTALL GANGER
0	
1	
2	
3	

Gjennomsnittlig nivå på fokus for hele året: _____

8.4 REGISTRERING AV DELTAKELSE - SKJEMA

Behovet for statistisk bearbeiding, planlegging og evaluering av samtalegruppene som tiltak gjør at det er behov for en registrering av deltakerne etter hvert som de fullfører eller avslutter en samtalegruppe.¹

Skjemaet under skal fylles ut av gruppeleder når en deltaker har avsluttet en samtalegruppe. Dette gjelder uavhengig av hvor mange samtaler deltakeren har deltatt i. Det finnes en elektronisk versjon av registreringsskjemaet, som kan lastes ned som Word-fil fra Kriminalomsorgens intranett. Skjemaet føres kronologisk og lagres elektronisk etter hvert som deltakere forlater en samtalegruppe eller avslutter individuelle samtaler. Det elektroniske skjemaet er i tabellformat, slik at nye deltakere lett kan føres inn i skjemaet ved at legges til nye rader.

¹ Registreringen er hjemlet i forvaltningsloven § 13 b. nr. 4.

Opplysningene om deltakerne må være oppdaterte senest 1. august hvert år. Hver ny deltaker skal føres selv om deltakeren har deltatt tidligere.

Skjemaene skal ikke sendes inn til KSF, men lagres elektronisk på lokal server. Eventuelle utskrifter oppbevares av gruppelederne på en betryggende måte. Innsynhenvedelser når det gjelder skjemaene skal klareres med KSF før det gis slik tillatelse. Eventuelle praktiske problemer med å få utfylt skjemaene (p.g.a. sykdom, avslutning av arbeidsforhold o.l.) tas først opp med lokal ledelse, eventuelt med fagansvarlig for programmer i regionen dersom problemet ikke kan løses lokalt.

Siste kolonne i skjemaet gjelder hvorvidt deltakeren kan tenke seg å bli kontaktet for et intervju i forbindelse med en eventuell evalueringsundersøkelse på et senere tidspunkt, eventuelt etter at straffen er gjennomført. Vi anbefaler at dette spørsmålet blir tatt opp med hver deltaker individuelt når deltakeren har avbrutt eller fullført en samtalegruppe. Vi presiserer at deltakeren ikke forplikter seg til å delta i en senere undersøkelse dersom han/hun svarer ja til å bli kontaktet. Enhver har rett til å trekke seg fra en undersøkelse på et hvilket som helst tidspunkt. Det er viktig at dette blir presisert for deltakerne før de svarer på dette spørsmålet.

3. FOKUS

Vi gjør et anslag på i hvilken grad arbeidet og samtalene har vært fokusert på vold eller temaer som står i direkte tilknytning til vold. Fokuset vurderes på ettermøte etter hver gruppegang og noteres! Vi graderer også dette på fire nivåer:

- 0 = vold har overhodet ikke vært temaet på denne gruppegangen
- 1 = litt, det har vært noe snakk om vold eller voldsrelaterte forhold
- 2 = ganske mye, det har vært brukt mer enn 50 % av samtaletiden til å snakke om vold eller direkte voldsrelaterte temaer
- 3 = mye, hele eller nesten hele tiden har jobbingen og praten vært sentrert rundt vold eller direkte voldsrelaterte temaer.

INTENSITET	ANTALL GANGER
0	
1	
2	
3	

Gjennomsnittlig nivå på fokus for hele året: _____

8.4 REGISTRERING AV DELTAKELSE - SKJEMA

Behovet for statistisk bearbeiding, planlegging og evaluering av samtalegruppene som tiltak gjør at det er behov for en registrering av deltakerne etter hvert som de fullfører eller avslutter en samtalegruppe.¹

Skjemaet under skal fylles ut av gruppeleder når en deltaker har avsluttet en samtalegruppe. Dette gjelder uavhengig av hvor mange samtaler deltakeren har deltatt i. Det finnes en elektronisk versjon av registreringsskjemaet, som kan lastes ned som Word-fil fra Kriminalomsorgens intranett. Skjemaet føres kronologisk og lagres elektronisk etter hvert som deltakere forlater en samtalegruppe eller avslutter individuelle samtaler. Det elektroniske skjemaet er i tabellformat, slik at nye deltakere lett kan føres inn i skjemaet ved at legges til nye rader.

¹ Registreringen er hjemlet i forvaltningsloven § 13 b. nr. 4.

Opplysningene om deltakerne må være oppdaterte senest 1. august hvert år. Hver ny deltaker skal føres selv om deltakeren har deltatt tidligere.

Skjemaene skal ikke sendes inn til KSF, men lagres elektronisk på lokal server. Eventuelle utskrifter oppbevares av gruppelederne på en betryggende måte. Innsynhenvedelser når det gjelder skjemaene skal klareres med KSF før det gis slik tillatelse. Eventuelle praktiske problemer med å få utfylt skjemaene (p.g.a. sykdom, avslutning av arbeidsforhold o.l.) tas først opp med lokal ledelse, eventuelt med fagansvarlig for programmer i regionen dersom problemet ikke kan løses lokalt.

Siste kolonne i skjemaet gjelder hvorvidt deltakeren kan tenke seg å bli kontaktet for et intervju i forbindelse med en eventuell evalueringsundersøkelse på et senere tidspunkt, eventuelt etter at straffen er gjennomført. Vi anbefaler at dette spørsmålet blir tatt opp med hver deltaker individuelt når deltakeren har avbrutt eller fullført en samtalegruppe. Vi presiserer at deltakeren ikke forplikter seg til å delta i en senere undersøkelse dersom han/hun svarer ja til å bli kontaktet. Enhver har rett til å trekke seg fra en undersøkelse på et hvilket som helst tidspunkt. Det er viktig at dette blir presisert for deltakerne før de svarer på dette spørsmålet.

REGISTRERINGSSKJEMA FOR DELTAKERE I SAMTALE ETTER ATV-MODELLEN

Fra enhet:

Utfyllt av:

Navn	Fødselsnummer (11 sifre)	Dato påbegynt ATV gruppe (Første samling)	Dato avsluttet ATV gruppe (Siste samling)	Deltatt i åpen eller lukket gruppe, evt individuell samtale? ² L = Lukket Å = Åpen I = Individuell samtale	Type kriminalitetstema for samtalen ³ S = Sedelighet V = Vold VR = Vold og rus	Antall samlinger/ samtaler deltakeren har deltatt i?	Deltaker har sagt seg villig til å bli kontaktet for inter- vju senere i forbin- delse med en evt evaluering av tiltaket? X = Ja

²⁾ Forutsetningen for å registrere lukket gruppe, er at det ikke har vært utskiftninger av deltakere i gruppen gjennom samlingene.
³⁾ Eventuelle andre kombinasjoner må spesifiseres.

DEL 9 - EGENPROSESS

9.1. HVORFOR EGENPROSESS?

Arbeid med samtalegrupper er belagt med et krav om egenprosess. Egenprosessen er en personlig bevisstgjøring av erfaringer, holdninger og følelser knyttet til vold. Det er tre hovedgrunner til at man skal gjennomgå en egenprosess:

1. Hensyn til seg selv
2. Hensyn til gruppedeltakerne
3. Hensyn til kvaliteten på arbeidet i gruppa

Hensyn til seg selv: En egenprosess vil innebære å bearbeide og bevisstgjøre seg egne erfaringer og dermed styrke oss som mennesker. Den vil også innebære at vi er følelsesmessig forberedt på gruppa og det som er tema der.

Hensyn til gruppedeltakerne: En gjennomført egenprosess vil kunne gi oss bedre forståelse av hvordan det er å snakke om og forholde seg til vold, samtidig som den vil kunne gjøre oss mindre fordomsfulle og moraliserende i forhold til andre. En egenprosess er dermed en forutsetning for å være en god gruppeleder.

Hensyn til kvaliteten på arbeidet i gruppa: En egenprosess vil gjøre oss mer bevisst våre egne holdninger (eller uklarheten i våre egne holdninger). En gruppeleder med uklare eller forvirrende holdninger vil kunne virke svært forstyrrende på gruppa. Egenprosessen vil også gjøre at gruppelederen vil kunne bruke sine egne erfaringer til bedre å kunne forstå andre og til lettere å kunne finne de «riktige» spørsmål.

9.2. HVORDAN EGENPROSESS?

Man er avhengig av en samtalepartner for å kunne få til en egenprosess, for det er ikke mulig å bearbeide seg selv skikkelig uten at dette skjer i en dialog med andre. Egenprosessen bør helst skje i en gruppe der alle går gjennom de samme oppgavene. Vi anbefaler at dette skjer i en gruppe med en leder eller veileder.

Et viktig arbeid vil man også kunne gjøre på egenhånd ved å gjennomgå og huske erfaringer i eget liv. Vi anbefaler her at man gjør bruk av notater. Nedenfor følger en presentasjon av en standard egenprosess.

9.3. EGENPROSESS FOR SAMTALEGRUPPELEDERE

Steg 1:

«Hva er mitt personlige forhold til vold?»

Sett deg ned for deg selv (ca. 30 min.) og tenk igjennom dette spørsmålet. Holdninger, synspunkter, erfaringer, preferanser o.l. Har din holdning til vold gått gjennom endringer?

Presenter ditt forhold til vold (f.eks. i gruppa)!

Steg 2:

Mine holdninger til vold.

Holdningsskjema

Gå gjennom holdningsskjemaet og diskuter/argumenter senere.

Steg 3:

Mine holdninger til voldsutøvere:

«Å skape en voldsmann»

Gå gjennom oppgaven og diskuter.

Steg 4:

Offeropplevelser:

Tenk gjennom hele ditt liv fra fødsel fram til i dag. Registrer alle opplevelser du har av å ha blitt utsatt for en eller annen form for vold. Prøv å minnes hvordan du opplevde denne volden. Prøv å få tak i hvordan andre reagerte da du ble utsatt for vold. Hvordan forklarte du volden (hvor plasserte du ansvaret)? Hva har du gjort med opplevelsene, har du snakket til noen om dem? Tror du opplevelsene på noen måte har fått prege deg?

«Kryss av på tegningen hvor jeg har opplevd vold»

Lag en tegning av hvor på kroppen du har blitt utsatt for fysisk vold.

Steg 5:

Observatørerfaringer

Gå gjennom eget liv. Hva har jeg observert av vold? Hvem var utøver, og hvem var offer? Hvordan virket disse opplevelsene på meg, hvordan var det å være meg? Har de på noen måte preget meg? Hva tenkte jeg om ansvaret for den volden jeg opplevde?

Steg 6:

Utøvererfaringer

Gå gjennom livet fra fødsel til i dag. Når har jeg selv utøvd vold? Hvordan var det? Hvem var det mot, og hvordan reagerte de? Har erfaringene senere preget meg? Hvordan forklarte jeg volden, hvor plasserte jeg ansvaret?

Steg 7:

Omfang av vold

Prøv å notere det du vet om voldserfaringer i dine omgivelser, som du har opplevd eller blitt fortalt. Begynn med din egen familie (fra besteforeldre og framover): Hva slags voldserfaringer finnes her, hva har de opplevd? Fortsett med vennkrets: Hva vet du om hva de har opplevd av vold i sine liv? Nåværende og tidligere kjærester: Hva slags voldsopplevelser har de? Nære kolleger?

Har volden preget noen av disse menneskene og hvordan?

Se igjennom det du har kommet fram til! Hvordan virker det inn på deg å se denne volden i ditt «nærmiljø»?

Steg 8:

«Hva skulle til for at du selv ble voldsutøver i framtiden, og hvor langt ville du kunne gå?»

Tenk gjennom dette og diskuter det!

Steg 9:

Rettferdiggjøring av vold

Svar på et hypotetisk spørsmål:

«Hvordan ville du kunne få til å være motstander av vold motbarn, samtidig som du selv ved mer enn en anledning gjorde bruk av fysisk vold i omgang med egne barn?»

Vær kreativ og bruk kunnskap du har fått fra håndboka og erfaringer fra eget liv.

Steg 10:

«Hva er mitt personlig forhold til vold?»

Gå en ny runde på dette etter å ha vært igjennom de ni foregående steg. Har ditt personlige forhold til vold endret seg? Hvordan og hvorfor? Hvordan påvirker denne eventuelle endringen deg?

Tenk, kjenn etter, noter og diskuter!

Seksualitet:

De som skal drive samtalegrupper med sedelighetsproblematikk, bør i tillegg gå gjennom en særskilt egenprosess på holdninger til seksualitet.

1. «Hva er mitt personlige forhold til seksualitet?»
2. «Hva slags holdning til seksualitet lærte jeg hjemme?»
3. «Min seksuelle historie – fra første opplevelser av egen kropp (onani) og fram til i dag.»
4. «Mitt forhold til onani»
5. «Hva tenner jeg på, hva er mine onanifantasier?»
6. «Hva slags dårlige seksuelle erfaringer har jeg?»

Tenk igjennom, noter og del det med noen dersom du har den rette situasjonen til det.

9.4. RESULTATET AV EGENPROSESSEN

Det ønskede resultat av egenprosessen er en bevisstgjøring og avklaring av ens eget forhold til vold.

Egenprosessen vil oppleves forskjellig for dem som gjennomfører den. Prosessen er utfordrende og vil skape forvirring, bevege følelser, og den vil sette i gang nye tanker. Bruk tid og snakk med noen underveis.

Prosessen kan sette i gang sterke følelser hos noen: fortvilelse, angst, skam, sinne og sorg. Dersom reaksjonene blir kraftige eller har uventet styrke, vil vi anbefale at man tar kontakt med profesjonelle hjelpere.

Isdal, Per, Signe Marie Natvig Andreassen & Ragnvald Thilesen (2003).
Vold i skolen. Oslo : Kommuneforlaget.

Isdal, Per (2002).
Meningen med volden. 2. oppl. Oslo : Kommuneforlaget.

Langfeldt, Thore (1993).
Sexologi. Oslo : Ad notam Gyldendal.

Råkil, Marius (red.)(2002).
Menns vold mot kvinner : behandlingserfaringer og kunnskapsstatus. Oslo :
Universitetsforlaget.

Yalom, Irvin D. (1995).
The theory and practice of group psychotherapy. 4th ed. New York : Basic Books.

